DR BINIČKI

MOJE TAMNOVANJE

19350

DR FRAN BINIČKI

MOJE TAMNOVANJE

USPOMENE IZ NEDAVNIH DANA

JERONIMSKA KNJIŽNICA
UREĐUJE DR. JOSIP ANDRIĆ
IZDAJE HRV. KNJIŽ. DRUŠTVO SV. JERONIMA
KNJIGA ŠEST STOTINA DVADESET OSMA

IZDANO MEĐU REDOVNIM JERONIMSKIM IZDANJIMA ZA GODINU GOSPODNJU 1942

Jeronimska knjiga 628.

TISAK NARODNE TISKARE, ZAGREB, KAPTOL BR. 27

POKORA

(Namjesto uvoda)

Odavno sam bio nakanio i sam, a nagovarali su me i brojni prijatelji, da opišem svoje patnje i doživljaje kobnih godina 1934.-35. »Domagoj« je javno ponovio tu želju. Zabavljen drugim poslovima, a i očekujući, dok se posve saberem, odgađah sve više. Letimice napisah nešto prijatelju Kerubinu Šegviću, koji je i sam bio žrtva balkanskih razbojnika. Dne 9. studenog 1937. počeh pisati sustavno. Ali prijatelji znadu dobro, da je moj rukopis takav, te ga češće ni sam ne mogu proštiti. Na svu mi sreću prijatelj Dragutin Brumec, salezijanac, posla o Božiću starinski stroj. Kad dovrših sve hitnije poslove, evo s pomoću Božjom započeh slagati svoje doživljaje, da kasnijim potomcima ostavim pa i blijedu sliku onih bezakonja i nasilja, što su balkanski divljaci počinili proti predstavnicima katoličke i hrvatske prosvjete.

Ne znam, počeh li prekasno i hoću li dovršiti. Ali treba znati, da su trebale pune dvije godine, dok sam donekle došao k sebi. A što se događalo prije, bilo je više i u omaglici nego u potpunoj svijesti. Držim, da sad mogu sve prosuditi treznije i objektivnije. Prigovarali su mi, da pišem batom i toljagom. Neki su me poznavali po »neuglađenom slogu«. Neka im bude. Naučio sam se od mladosti krstiti dijete pravim imenom, pa popu pop, bobu bob. Ako i sada navučem mjestimice ježeve rukavice, neka se niko ne srdi. Uza svu oštrinu ne bih rado povrijediti kršćansku ljubav. Radi se o zatornicima hrvatskoga

katoličkog naroda i njegovih svetinja, a tu prestaje čuvstveno cmiženje.

Isprvice htjedoh ove uspomene nazvati **Moja Golgota**. Ali preumih te izabrah zgodniji naslov*. U mojem je Mušaluku živio čestit starac Ničak. Ne pitajte za prezime, da se ne rasrdi njegov rod. Naučio se Ničku mačak na slaninu. »Ispokorit ćeš se ti, ispokorit« — zagrozi se starac, uhvati mačka pa s njim u staru peć i najari vatru. Kad ujutro otvori peć, mačak se spekao. I danas čujete kod nas često poslovicu: »Ispokorio se ka' Ničkov mačak«.

I ja se ispokorih, ako i nisam dirao u ničiju slaninu. Nisam lud, da presuđujem tajne Božje sudove i odluke. Znam, da se ništa ne zbiva bez svete volje Božje. Znam, da sam često okaljao dušu svakakvim grijesima i grješetinama. Ali mogu nagađati, da sam javnu pokoru činio za javne grijehe. Stari pravaš, koji sam gutao djela Ante Starčevića i Eugena Kvaternika, ogriješih se nekoliko puta o pravaški program, držeći zaslijepljen kao i drugi, da janje može biti brat hijeni. Zaboravih, što mi 1896. godine reče pok. stric, koji se borio za slobodu Srbije i proti Turcima i proti Bugarima: »Moj sinovče, da ne mogu pokazati krv, što sam prolio za ovu nesretnu zemlju, i zrno, koje ću u nogi odnijeti i u grob, ne bih među ovom nezahvalnom vlašadijom mogao živjeti!« ... Okaljen u vatri patnje upoznah svoju zabludu i okajah stare pogrješke ...

Da štiocima budu jasne ove uspomene, moram posegnuti malko dalje u prošlost i prikazati događaje, koji su u uzročnoj svezi s ovima. Moram spomenuti i neke nekadanje poglavare, ne da kaljam njihovu uspomenu, van da bolje osvijetlim događaje. Zato ću ove uspomene razdijeliti na tri dijela.

* Naslov »Pokora« ostao je sada samo naslov uvoda.

P R V I D I O

U nemilosti

Senjski me biskup dr. Maurović zaredio za svećenika nakon treće godine bogoslovije 1899. godine, te me imenova nadstojnikom u Ožegovićianumu u Senju, a kad svrših četvrto godište, posla me u Innsbruck kao novljanskoga kapelana. God. 1902. vratih se u Senj kao doktor bogoslovlja, a biskup me imenova sjemenišnim duhovnikom i profesorom crkvene povijesti i prava, a poslije i učiteljem starohrvatskoga jezika. Kasnije se nagomilaše i druge časti i službe tako, te smo drug dr Starčević i ja u šali svoje naslove mjerili centimetrom. Kad je slavni Mahnić počeo izdavati »Hrvatsku Stražu«, pozva i mene na rad, te malo po malo postah Mahniću desnom rukom. On je mnogo žrtvovao, a ja za svoj suradnički i kasnije urednički posao ne dobivah ništa kao ni drugi suradnici. Kad u Senju pokrenuh »Pučku knjižnicu«, ostadoh Mahniću dužan 1000 kruna. Veliki biskup oprosti dug. Svakog sam ljeta morao k biskupu na grožđe. Jednom mi posla i bačvicu desertnog vina, ali ono se nažalost uzocti. Inače se sastajasmo na Rijeci u samostanu O. Bernardina, kod vrijednih kapucina, gdje je bilo žarište hrvatskoga katoličkog rada.

Biskup je Maurović znao gdjekad i prigovoriti, ali ga je Mahnić lako primirio. Jednom me je pod pritiskom odozgo nagovarao, da glasujem za vladinovca, jer bi mu vlada mogla zatvoriti sjemenište, a kad ostah tvrd, naljuti se i reče: »Radite, kako znate!«

Na njegovu želju sastavih Izjavu proti interkonfesionalnom zakonu, koju biskup malko ublaži i

objavi u »Hrvatstvu«, a zabezeknu se vlada i javnost. Niko se nije nadao, da bi biskup »madžaron« mogao odlučno ustati proti vladi. Biskup je bio kasnije i obolio tako, te je bio zaboravio i misu i Očenaš. Kad se oporavio i opet misio »mladu misu«, dođoh k njemu na objed. Rekoše mu, da je pala vlada i Pavić, odjelni predstojnik, a on kroz suze uze kliktati: »Neka, neka, dosta mi je jada zadao!«

Kad je biskupom postao pokojni Roko Vučić, Mahnić ga nagovori, neka mene predloži Sv. Stolici za monsinjora. Zbilja Vučić izradi, te smo imenovana nas četvorica. Drugi pothvat ne pođe za rukom velikom Mahniću — da me protisne na hrvatsko sveučilište.

Ispričah mu još prije, što mi se desilo, kad nakon mature putovah kroz Zagreb. Sastadoh se s g. Tomislavom Tomljenovićem, kasnijim banom, koji me pozva k sebi na spavanje. Potražih ga u nekoliko hotela, a neiskusno ličko dijete ne smjedoh zaiskati postelju, van pođoh na prag sveučilišta i prenoćih — s 80 forinti u džepu!

»To je znak,« rekoh biskupu, »da me ne će pustiti preko praga.«

S biskupom Rokom dođoh dva puta u sukob. Prvi put još prije, nego je postao senjski biskup, kao fiscus dioecesanus radi neke parnice. Obratih se na neke isusovce radi savjeta, a Roki napuniše uši, da sam ga tužio u Rim, da tobože nije dostojan. Drugi put je bilo gore. Tajnik dr Ivica i ja glasasmo kod gradskih izbora za pravaša. Na obali nas sretne biskupov tajnik pa će ljutito Ivici:

»Tako li se drži riječ? Lažac, prasac, fuj!«

Uzrujah se dašto te s kolegama pođoh k biskupu i zatražih, da njegov nećak dade doličnu zadovoljštinu Ivici i svima nama, jer njegovu uvredu držimo i svojom. Ivica je bio popustljiv, pa ni on ni mi ne dobismo zadovoljštine. Samo Roko reče: »Svemu je tomu kriv onaj smutljivac dr Binički.« A »smutljivac« ne htjede doći na Veliki četvrtak na objed u biskupski dvor želeći podsjetiti biskupa, da mu je preča svećenička čast nego rodbina. Možda sam pošao i predaleko, ali sam bio uvjeren, da imam pravo.

Ivica se pokazao još popustljivijim drugom zgodom. Kad je ono dvoženac dr Tomašić okaljao slavnu stolicu hrvatskih banova, pokrenu proti njemu pokret g. Oton Szlavik, urednik »Jutra«, inače dobar mi prijatelj. Dođe i u Senj, da nagovori biskupa na pasivnu rezistenciju. Biskupi su morali prema osnovi prekinuti svaki saobraćaj s banom. No jedne mi večeri reče Ivica na šetnji:

»Sutra idem u Zagreb s biskupom.«

»A po što?«

»Presvijetli je pozvan na sabor, a ja ga ne mogu pustiti sama.«

»Ti ne smiješ u Zagreb, a ne smiješ pustiti ni biskupa, da krši rezistenciju.«

»Ali se ja moram pokoriti biskupu.«

»Moraš u onom, što ne kalja časti tvoje i njegove.«

»Pa što ću! Sad je kasno«.

»Nije kasno. Odreci se tajništva! Kaži: Presvijetli, ja moram čuvati i vaš i svoj glas. Molim vas, da me riješite tajništva.«

Ne htjede nas slušati, van pođe s biskupom na sabor. Ondje Tomašić prozbori s biskupom dvije-tri te mu pred svima okrenu leđa.

Roko je bio izvrstan profesor, pobožan svećenik, poštenjačina, ali neiskusan i bolestan. Bio mi je profesor u bogosloviji, a njegov nasljednik Jož-Josip, bio mi je još prije toga profesor u gimnaziji. Volio sam ga kao svoga učitelja i marna radnika. Proti njemu su bili ustali klevetnici, da ne postane biskupom. Ja sam s prijateljem Milanom Pavelićem živo molio biskupa Mahnića, neka preporuči Josipa, koji mi je prije bio ponudio i pobratimstvo. Uoči ustoličenja dođoh k novom biskupu i rekoh mu pri-

jateljski sve, što sam držao, da mu moram reći, pa dodah:

»Nisam se vičan nikomu nametati. U Tvoje se poslove ne ću uplitati. Kad me zatrebaš, spreman sam u svako doba.«

Održah riječ, bijah rijedak posjetnik, a i Jož me je rijetko zvao. Međutim mi nikad ničim ne pokaza, da ima što proti meni. Dapače mi jednom ponudi trsatsku župu, bude li morao maknuti župnika. Odklonih zahvalno u jednu stoga, jer sam djelovao kao fiskus, pa bi se moglo posumnjati, da radim proti svome profesoru iz niske sebičnosti, u drugu zato, jer nisam kanio na župu. Još mi je prije pokojni Roko bio ponudio Gospić, ali nisam imao volje.....

Knjiga i politika

Gospićka je gimnazija bila nekada sijelo književnika. U moje su doba živo radili pjesnici Janko Kamenar, pa pisci Marek, Marušić, Pinter, Rac, Šarić, Đurašin, a i Gavazzi i drugi. Slatki je Bude Budisavljević bio osnovao neke ruke akademiju besmrtnika. Na učenike je najviše djelovao Krsto Pavletić i svojim značajem i krasnim predavanjem. Nije čudo, da su oni ljudi poticali i učenike na rad. Ja sam osjećao osobitu volju za učenje jezika. Čitao sam stare hrvatske pjesnike, narodno blago, pa novije pisce. Gutao sam sve Kurelčeve spise, Šekspira sam čitao u njemačkom prijevodu, i to po mjesečini, zato i pokvarih zarana oči. Profesor Gavazzi je poučavao španjolski najprije dvojicu, a onda sama mene. Talijanski je poučavao profesor Mikoč. Uz Marka Došena proučavah i čitah ruski, počeh i francuski. Sam počeh pisati za đačku »Nadu«. A kad Marko Došen poče izdavati pravaški list »Hrvat«, postah mu marnim suradnikom to sam, to s pobratimom Milanom Ogrizovićem. Pravašku misao upih

to u saobraćaju s ličkim steklišima, to iz djela napose Starca Ante i mučenika Kvaternika. Kad je Marko Došen otišao po poslu u Sarajevo, preuze uredništvo pokojni Joso Nikšić, a pravi urednik postadoh ja. Zato me grčko-istočni kateheta optuži nadzorniku, pa da me vješto ne ispriča ravnatelj Zagoda, propadoh. Nikšić mi dade za honorar ljetni ogrtač. Kad se poslije mature vraćah pješice iz Zadra, dođem do Zemunika te ću prema trapiskomu samostanu, da zamolim vode. Ali iz samostana pas na vrh mene te mi razdre pošteno zasluženi honorar. Dođoh kući gladan i žedan s novčićem u džepu.

Kad se ono raskolila stranka prava, razdvojiše se i lički pravaši, a ja pristadoh uz »domovinaše«, uvjeren, da su Starca naveli na šupalj most. Nisam mogao shvatiti, kako bi mogao postati austrofil onaj Starac, koji se znao onako krvavo narugati u svojim govorima i spisima krivorotnom veličanstvu. Istom u novije doba doznah pravu istinu.

U sjemeništu nađoh većinu »frankovaca«, među njima i takvih, koji su kasnije pjevali himne Peri Živkoviću i drugim krvnicima Hrvatske. Drugovi su me znali nazivati »lički kozar«, a govorili su pravu istinu, jer sam za mladih dana znao poći i za kozama te sam znao zajahati i na jarca. Bili smo svi mladi, vatreni, pomalo i zagriženi. Meni dade svjedodžbu zagrižljivosti moj dragi profesor i poslije pobratim Krsto Pavletić, koji me je valjda poznavao. A starac mi pop Joso Šnidaršić, prepošt i ravnatelj sjemeništa, reče jednom:

»Bolan, znam ja, da ste zasukani kao mladi grabić!«

Svaki je nas držao, da je na pravom putu, a svi smo ljubili dragu Hrvatsku....

Katolički pokret

Biskup je Mahnić 1903. pokrenuo časopis »Hrvatsku Stražu«. A 1. siječnja 1904. posla dra Antu Alfirevića i mene, da kao davno Josua i Kaleb razgledamo prilike u Zagrebu te se dogovorimo s ljudima dobre volje. U Zagrebu su već bili osnovali Hrvatski katolički kasino monsinjor Seigerschmied, dr. V. Deželić, profesor Njaradi, kasniji vladika, te još neki. Na povratku mogosmo Mahniću javiti veseli glas, a naskoro osvanu dnevnik »Hrvatstvo«, koji je uređivao pravaški bard dr. August Harambašić, a surađivao je uz druge dr Milobar i drugi ugledni pravaši. Politički je program bio pravaški. Ipak i pravaši »čisti« i »nečisti« mrzovoljno dočekaše »Hrvatstvo« i sav pokret, a obzoraši osjetiše, da je katolički pokret uperen proti njihovu liberalizmu i beznačelnosti, te zavedoše pok. Štrosmajera i pristaše katoličkoga pokreta prozvaše podrugljivo furtimaši. Mahnić je obzorašku beznačajnost prikazao u raspravi »Tri dana kod Obzora«, a Matija Manjarić kasnije opširno rasprede »Kulturna načela i rad naprednjaka«, obzoraških potomaka. Pravaške stranke ne htjedoše prihvatiti kulturnoga katoličkoga programa, pa zato 1906. osnovasmo »Kršćansku soc. stranku prava«. Ali ta stranka ne uhvati korijena, pa je i nestade. I »Hrvatstvo« se poslije stopi s »Hrvatskim pravom«, pa tako postasmo »frankofurtimaši«.

Zamašniji je od političke stranke bio osnutak Domagoja, koji je pokrenuo pokojni dr Markulin i moj pobratim pop Ive Butković, a ja sam mu dao ime. Ja sam pisao pjesme i članke u »Vrhbosni«, u »H. Prosvjeti«, u »Hrvatstvu« i drugdje, a u isto sam doba uređivao »Hrvatsku Stražu« mučeći muke, jer sam morao sam pratiti časopise u nekih deset do petnaest jezika. Gdjekad sam morao ispravljati članke pisane tako jadnom hrvatštinom, te nisam znao, bih li od jada zaplakao ili se smijao. Ne mogu reći za se »Golem sam tijelom«. To je primijetio i pokojni biskup Buconjić, kad me je ugledao u Sarajevu prigodom Štadlerova jubileja. Onda mi reče smijućke:

»Vi ste dakle dr Binički! Ja sam zamišljao, da ste kršni kao Velebit. — A ja evo patuljak!« dovršim misao.

Nisam dakle gorostas, ali nisam ni tako opak, kako bi se moglo misliti po pisanju. Najbolji je čovjek Budi mir — kaže hrvatska riječ. I ja sam vodio polemike silom na obranu katoličkih i hrvatskih načela. Ne poričem hrvatstva nekatolicima, napose muslimanima, koji su po tvrdnji A. Starčevića najčišća hrvatska krv. Ali su katolici jezgra Hrvatstva, a samo je pravaška misao bila čista hrvatska misao. Zato sam se bočio s raznim časopisima, zato mi je zamjerio Swiat Slowianski, a prigodom aneksije Bosne moradoh i posebice upozoriti španjolski časopis Razon y Fe na hrvatsko državno pravo.

Priznajem iskreno, da sam gdjekad u zasukanosti pošao i predaleko, zaboravljajući, da se ne da lako promijeniti, što je čovjek upio u mladosti, i tražeći od običnih građana vanredno znanje i inteligenciju. Tako je došlo do toga, da sam s nekim drugovima zahtijevao pismeno obećanje od pravaškog kandidata, da će se držati »Silaba« i dr. Kad on odbi zahtjev, potpisa jamstvo koalicionaš i mi glasasmo za njega. Razbiše nam prozore, a neki me i zamrziše. Ne oprostiše mi ni kasnije, premda su bili krivi i oni i ja, a pošteno smo mislili svi. Istina, onaj je koalicionaš bio stari domovinaš, a zajamčio je, da će i raditi u pravaškom duhu, ali je meni savjest radi glasovanja za nj prigovarala. Ne sjećam se pravo, ali mi se čini, da sam i onda bio i neznatice tuđa metla. A volim i to, nego da sam izrabljivao drugoga. Usto u politici drugi ne biraju sredstava,

a ja sam htio, da se u politici strogo provode katolička načela.

Na bečku sam politiku zamrzio čitajući hrvatsku povijest, pogotovo pravaške spise. Na Trsatu se pred Majkom Božjom zavjerih, da ću vazda raditi proti krivorotnom Beču. Prije euharistijskoga kongresa u Beču bijah u Woerishofenu s pokojnim dr Mirkom Marchettijem. Oba osuđivasmo postupak Franje Josipa, koji se prikazivao katoličkim kraljem, a poput svojih pređa gazio je prava hrvatskoga naroda.

Kad dođoh u Beč, napisah jednu predstavku papinskom legatu, a drugu nadbiskupu Štadleru. U obje istakoh bezakonje bečkog dvora, zamolih i legata i nadbiskupa, neka podsjete Franju Josipa, da hrvatskom narodu povrati pogažena prava, inače ne će hrvatska mladež mirovati, dok ne podruje carsko prijestolje. Potpisah legatu: Juventus catholica croatica, a Štadleru: Hrvatska katolička mladež. Kad na jesen dođoh k biskupu Mahniću u Krk, pokaza mi on pismo, što mu je dao Štadler.

»Pravo ima, tko je to napisao, jer je sve istina!« reče mi biskup Mahnić.

Slovence sam prema pravaškom nauku držao planinskim Hrvatima. Živo sam želio, da se što više priljube Hrvatskoj. Složio sam i epsku pjesmu, koju je pobratim Butković izdao protumačivši neke riječi. Naslov je pjesmi Zlatno veslo. Kad se u Ljubljani držao kongres, odoh onamo i predložih, da se združe slovenska Leonova družba i hrvatsko Leonovo društvo, kojemu sam bio pročelnikom. Slovenci ni čuti. Dr Krek je pisao u »Hrvatsku Stražu«, ja u »Čas«, i to je bilo sve. Krek je imao široko srce, ali su drugi bili tijesni i strašljivi.

Za svjetskoga rata

Kad je planuo svjetski rat, upozorih dra Rudolfa Eckerta, da bi bilo dobro, kad bi dr Petar Rogulja

pošao u Berlin, da poradi za Hrvatsku. Eckert mi odgovori, da put u Berlin vodi preko Pešte. Nato mu pisah, neka se mladi pregaoci obrate na Papu Benedikta Petnaestoga. Kad mi Rudi odpovrnu, da bi to bila dužnost starijih, pisah odmah našemu Proroku — kako smo zvali Starca Mahnića — i sve mu razložih. On me pozva na domjenak na Rijeku. U kapucinskoj blagovaonici predah biskupu spomenicu, koju sam na brzu ruku bio sastavio. Ondje upoznah i O. Jozu Miloševića, provincijala konventualaca iz Cresa, koji me svojim golemim stasom i jakim glasom i nehotice sjeti slavnoga Hrvoje. Poslije objeda reče mi, da već pogađa, što sam predao biskupu, i saopći mi, da je već sam predao Papi Spomenicu, u kojoj ga moli, neka posreduje u korist Hrvatske, ali ne će biti suvišno, ako se obrate složno narodni prvaci na Sv. Oca. Dogovorismo se, da ću ja pribrati povijesne podatke, otac Jozo će obraditi pravnu stranu, a biskup će Mahnić sve složiti i prevesti. Kad je sve bilo gotovo, pozove Mahnić na sastanak sve uglednije. Među drugima dođe Don Frane Bulić, dr Matko Laginja, dr Krek itd. Biskup pročita i razloži Spomenicu, u kojoj se Otac kršćanstva moli, neka na mirovnoj konferenciji zagovara pravedne zahtjeve hrvatskoga naroda. Ostane li austrougarska monarhija, Hrvati i Slovenci traže svoju vladu u Zagrebu, neovisnu o Beču i Pešti. Propadne li monarhija, Hrvati i Slovenci biraju sebi vladara posve slobodno... Kasnije Milošević dodade i treću mogućnost, da se Hrvati mogu složiti i s drugima izvan monarhije.

Spomenicu su imali podpisati svi hrvatski i slovenski biskupi te pročelnici svih organizacija. Radi poteškoća se odustalo od toga, pa podpisa Mahnić sam. Ja bijah napisao krepku predstavku i Karlu, ali mi Don Frane Bulić reče, da je Karlo madžarska igračka, pa bi onom predstavkom mogao samo postići, da svaki nas mjesto jednoga policaja ima dvo-

jicu za petama... Mahnićevu spomenicu odnese u Rim O. Milošević i O. M. Škrivanić. Papa primi vrlo ljubezno izaslanike i obeća, da će za hrvatski narod učiniti sve, što uzmogne, ako ga puste na mirovnu konferenciju.

Usput spomenu Papa O. Miloševiću, da je Rusija izdala Hrvate. Provincijal se sastade s drom Antom Trumbićem i upozori ga na tu izdaju ne odajući, od koga ju je doznao. Dr Trumbić ne htjede u prvi mah vjerovati, jer mu je ruski poslanik to tvrdokorno nijekao. Poslije se razočara i sam, kad dozna za londonski pakt. Na Rijeci nam nakon povratka ispriča O. Milošević sve opširno. Kaza nam i nedaću dra Trumbića, koji je nakon bijega iz Hrvatske objelodanio dva članka u prilog Hrvatske u jednom rimskom dnevniku. No bersaljeri se zagroziše uredniku, da će imati s njima posla, ako išta napiše u prilog Hrvatske i Hrvata. Trumbić kasnije stupi u Jugoslavenski odbor i u njemu radi za Hrvatsku. Trumbić izjavi O. Miloševiću želju, da i koji svećenik pođe u svijet. Ponudih se odmah ja. Poći ću u Einsiedeln tobože na liječenje, stupit ću u saobraćaj s američkim Hrvatima, pa ću u raznim jezicima pisati u prilog Hrvatske. O. Milošević obeća odmah 1000 kruna, tako i biskup Mahnić, koji naumi izbiti mjesečnu podporu od nadbiskupa Bauera. No kad sutradan odoh k predstojniku Kadiću po putnicu, zatraži strašljivac svjedodžbu dvojice liječnika. Moradoh na Rijeku. Kad ja u kapucinski »hotel«, rekoše mi, da je Italija navijestila rat Austriji, i da je granica zatvorena...

Ne mogu stalno tvrditi, ali mogu nagađati, da je svibanjska deklaracija posljedica Mahnićeve Spomenice. Tko će se čuditi, da i ja s prijateljima podpisah onu deklaraciju!

Hrvatski prevrat

Austro-Ugarsku ruča vrag. Hrvatski vojnik na Piavi baci oružje. U Zagrebu se osnova »Narodno Vijeće«, koje narod nije odabrao ni ovlastio, ali bi bilo moglo učiniti mnogo dobra, da su mu bili na čelu drugi ljudi. I mi u Senju osnovasmo odbor »Narodnog Vijeća«. Stupismo u nj i mi svećenici, da spriječimo zlo i bezakonje, koje se bez nas moglo lako izleći. I onako je pokušao jedan demagog da se osveti političkim protivnicima, pa je priredio demonstracije, a prijavio ih i vojnoj vlasti. Prvi su dani bili dani ushita i vatre, koje nije mogla ugasiti ni jesenska kiša. Sa Zagrebom se nije dalo lako govoriti, pa smo znali samo toliko, da Hrvatska kida veze s Bečom i Peštom. Sve po kiši priredismo po gradu ophod. Ja sam na moru izgovorio besjedu o lijepoj Mari, koja je našla svoju krunu, pa ne će biti više ničija robinja. Mislio sam, da je zbilja kucnuo čas hrvatske slobode. Nadao sam se, da će se premostiti onaj stari jaz između Hrvata i Srba, da ćemo imati zajedno veliku Hrvatsku i veliku Srbiju, pa da će se i Srbi sjediniti s katoličkom Crkvom. Lude nade neiskusna sanjara. Ispjevah i prvu koračnicu s pripjevom «Hrvat, Srbin sa Slovencem... Neka vijenac saviju, Nek vjenčaju slave vijencem... Majku Jugoslaviju!» Ko bi mi bio rekao, da će «majka Jugoslavija» postupati sa mnom 13 mjeseci, kao što je postupala s cijelom Hrvatskom više od 22 godine.

Kao tajnik odbora Narodnog Vijeća imao sam pune ruke posla, pogotovu, otkad nam je prvi počeo gasiti veseli zanos dr Augustin Juretić, koji javi, da ćemo izgubiti Rijeku. Još me se više kosnu vijest Marija Matulića, da polazi u Beograd delegacija Narodnog Vijeća, koja će regenta Srbije priznati i regentom Hrvatske. Rekoh na telefon Matuliću:

»Pa mi smo ovdje republičani!«

»A koji pametan čovjek nije republičanin?« odgovori on.

»Ako je baš sila, dobro. Poslije ćemo dati Aleksandru nogomet.«

»Dat će mu ga sami Srbi,« završi Matulić.

Narodno Vijeće dobi vlast od hrvatskoga sabora. Ali hrvatski sabor ni poslije nije ovlastio Narodno Vijeće, da svoju vlast prenese na srpskoga regenta. Prepredeni bizantinac Pribićević prevede lakovjerne dobričine Hrvate žedne preko vode. Pričalo se, da se dr Tone Pavelić nadao, e će njegova kćerka biti jugoslavenska kraljica...

Poznate su spletke Pašića i Pribićevića, a zna se i, kakvu su plaću primili. No premda je Pribićević prekoračio granice svoje vlasti, a Hrvatskoj ugrabio vrhovništvo, ipak je sa Srbijom sklopljen međunarodni ugovor, a koji su Srbi naprosto pogazili. Aleksandar je postao regentom per fictionem iuris (po prijevarnom pravu). Trebalo ga je priznavati radi unutarnjih i vanjskih trzavica. Po hrvatskom su se Primorju raznosili glasi, da nam je cijelo Primorje i Lika u opasnosti pa sve tamo do Karlovca. Ja sam sastavljao prosvjede i slao regentu, a on je pozdravljao potomke senjskih Uskoka, — premda u našem odboru nije bilo nijednoga uskočkog potomka, — i zavjeravao se, da ne će dati ni stope »jugoslavenske zemlje« od Triglava do Vardara. Bizantinska podlost.

Moji su živci bili prenapeti već odavno. Sjećam se, da sam jedva zaokružio članak »Hrvatska narodna duša« za »Hrvatsku Stražu«. Ne bi druge, van uredništvo predati prvom uredniku dru Anti Alfireviću, koji poslije ode u isusovce. Kad je zvao i mene, da se ugledam u nj i u Milana Pavelića, rekoh mu: »Non mi sento ispirato.« (»Ne osjećam se nadahnut.«)

Kad je četa katoličkih pregalaca osnovala »Hrvatsku pučku stranku«, postadoh i ja članom, ne sluteći, da ću iz nje doći u... haps.

U Kozličinu Kulu!

Biskup je Josip bio nemala zagonetka. Dok je bio kateheta u Gospiću, niko nije znao, kojoj stranci pripada. Tako ni kasnije. Bio je okružen nekom otajnošću. Zbivalo se, dođe na ispit, razgovara se o svemu i svačemu, napose s ravnateljem Msgrom Frančiškovićem i sa mnom. Sutradan dođe Frančišković iz stolnice:

»Znaš, ča je nova? Jož je jutros otišal va Zagreb...«

»A jučer nama ni slovca!«

»Pa nisu znali ni u kancelariji. Sinoć u 8 sati naredi, da mu prirede valižu.«

Drugda me zove k sebi. Šećemo dva sata po vrtu, pretresamo sve i svakoga, napose Gospićane. Napokon odlazim, a ne znam, zašto me je pozvao. I njegovi su pomoćnici bili zavijeni mučaljivošću. Događalo se, da smo izvana doznali koješta, što nisu znali ni biskupovi savjetnici.

Senjsko je sjemenište uzdržavala hrvatska zemaljska vlada. I profesori su bogoslovije dobivali plaću od vladine potpore, i to mjesečno 160 kruna. Usto su se u sjemeništu prehranjivali ravnatelj, podravnatelj, duhovnik i nadstojnik. Ja sam bio najprije duhovnik, onda nadstojnik, a napokon podravnatelj, ali samo po imenu, jer je ravnatelj vršio tu službu, u koju se ja nepraktičan nisam razumio.

Zadnjih se godina smanji broj slušača tako, te ih je bilo malo više nego učitelja. Stoga vlada ustegnu zavodu potporu, a profesori moradoše naći drugu službu. Moji se drugovi poskrbiše za se. Dvojica su već bili kanonici, trećemu je bilo namijenjeno kanoničko prazno mjesto, jedan ode najprije u Zagreb među svjetovne svećenike, onda u isusovce, jedan na sveučilište, jedan u gimnaziju. Ostadoh sam ja kao Pane iza svatova. Bila su prazna dva kanonička mjesta, biskup je mogao poraditi, da pođem u Za-

greb za kakvogagod učitelja ili nadstojnika. Ali on ni makac. Kad je već javio službeno, da nam više nema mjesta u sjemeništu, pođem k njemu. Primi me lijepo i zapita, jesam li se poskrbio za kakvo mjesto. Ogorčen rekoh:

»Pa pošalji me u Široku Kulu! Blizu mi je kuća, pa će mi moja rodbina pomagati.«

On je mogao vidjeti, da ga želim dovesti do toga, da vidi tu besmislicu. Služio sam 17 godina kao profesor, otančao svakojakim radom živce, pa sam barem zaslužio pristojno mjesto, gdje bih mogao bez brige za svagdanji kruh nastaviti književni rad. U pastvi nisam bio nikad, a sad nakon 20 godina svećeničke službe da učim ono, što već zna svaki mladi kapelan!

»A što će svijet, pošaljem li te u Široku Kulu? Znaš, da je ono štrafštacion!«

»Marim ja, što će tko reći,« odgovorim nehajno videći, da biskup želi u svakom slučaju zbaciti odgovornost sa svojih pleća. »A što želiš poslije? Kakvu veću župu?«

»Hvala ti! Kad se isprazni Osik, pošalji me onamo, da me sahrane uz moje roditelje.«

Josip obeća. Ne znam, tko ga je naveo na takav postupak, je li osjećao, da mi čini krivo, ili je radio u dobroj vjeri. No ja sam bio uvjeren, da mi se čini krivica, a to me je boljelo to više, jer je potjecalo od Crkve i od čovjeka, koji mi se pokazivao prijateljem.

Iz crkvene blagajne posudih putni trošak i odoh uz Vratnik ne znajući sam, kamo idem. Široka je Kula, nekad kula Huremage Kozlice, 4 km od željezničke stanice, 8 km od moje rodne kuće, a ipak nisam do onda nikad bio u njoj, jer sam okretan kao donji mlin. Kad sam dolazio kući na praznike, misio sam u crkvici Sv. Duha u Mušaluku, pa sjedi kod kuće. Istina, bila je nekad na glasu i Široka Kula kao i Čukovac, Ostrvica i druga vlaška sela, jer su se ljudi

naveče obuvali, a ujutro izuvali. Katolici nisu zaostajali za grčkoistočnima. Sad je nestalo u susjedstvu starih zadruga, nestalo je brojnih goveda i ovaca, pa se i krađa može lako stići. Zato reče ona baba:

»Što je bilo tatova i razbojnika, odoše u žandare i finance«.

Nekad je u Širokoj Kuli mogao pristojno živjeti župnik, komu je imao tko voditi kućanstvo i obrađivati zemlju. I danas bi mogao čovjek, koji se već prije potkožio, pa ne mora nabavljati sve iznovice, a zna za se naći posla. Ja pođoh iz Senja s dugom, u Otočcu mi gđa R. Milinković dade dosta kuhinjskoga posuđa, kojega nisam imao, ali je trebalo još mnogo nabaviti. Usto nađoh posve praznu kuću i sušu. A prvi put odoh u svoju župu na Bezgrješno Začeće.

Moj je pokojni otac bio pod stare dane žrtva tuđe podlosti i zlobe, koja ga je podijelila i s rođenim bratom, a nakon bratove smrti opet je sve palo na njegova leđa. Da popravi ono, što je pokvarila tuđa zloba, oženio je sinovca unukom moje tetke po materi, dakle svoje svasti, a drugu je uzeo sinovac očeva sinovca. Po ličkom je nazivlju moj brat-stričević uzeo jednu moju nećakinju, a drugu, Anicu, moj sinovac. Tko ne pozna ličkog rodbinskog nazivlja, misli, da se uzela bliza rodbina. A nije tako. Ove su dvije nećakinje njegovale moje pokojne roditelje, koji su osim mene imali samo još kćerku, mlađu od mene tri godine, ali je ona umrla nakon 39 dana. Zato je pokojna mama i pokćerila Anicu, unuku svoje sestre. Muž je Aničin bio otišao u Ameriku, gdje je kasnije i umro, a ja uzeh Anicu i sinčića joj Marka sa sobom u Široku Kulu. Anici je bilo teško. Mene nije mogla zapustiti, a kod kuće joj sestra i svak nisu imali dosta težaka. Usto su i nama od kuće davali žito, a isprvice i krmu. Tako je sirota Anica tkala kući i od kuće, a 16 km prevaliti na dan nije baš mala šala. A meni nije imao tko naknaditi senj-

ske drugove. Župljani su držali oko 30 »Seljačkih Novina«, pa me zamoliše, da ih organizujem u Hrvatsku pučku stranku. Naručim program, razložim, svi potpišu pristupnice, i sve bijaše u redu. No jednom dobrovoljci uhvate pročelnika i tajnika i povedu ih u svoju sjednicu na batine. Ja pograbim odlučno žandarskog narednika, koji je sa svojima pomagao dobrovoljcima, i moji ljudi biše pušteni. Narednik optuži mene, da sijem razdor, a ja zaištem od županije strojnu pušku za obranu od dobrovoljaca. A duša valja, nisam prije ni vidio strojne puške.

Prije prevrata je radićevski pokret bio dosta skroman i ograničen. Ja sam se u »Hrvatskoj Straži« borio protiv njegovoga kulturnoga programa. A pokojni je Manjarić u »Vrhbosni« opširno prikazao taj program i demagogiju. Poslije prevrata radićevski val zapljusnu na sve strane. I posve razumljivo. Hrvatskoga seljaka nije nitko pitao, što će ni kamo će. Jedva je stresao jednu despociju, a sad mu se nameće druga. Zato sam i zamjerao Hrvatskoj pučkoj stranci — premda sam došao u nju kao fundus instructus — što je premalo radikalna. I moji kuljski pučani odoše svi među »seljake« već na prvoj skupštini Hrvatske republikanske seljačke stranke u Gospiću. Kasnije ih ministar Ivica Kovačević prevede među zajedničare, ali ih stari pravaš opet vrati u Hrvatsku republikansku seljačku stranku. Ipak je zapriječena komunistička podzemna agitacija. Ja nisam htio ni mogao po savjesti među radićevce, ali nisam ni radio proti njihovoj stranci. Nastojao sam raditi pomirno i među katolicima i vlasima, koji su nekad složno išli u tuđi tor, ali su vlasi imali druge savjetnike. Kad me prijatelj dr Janko Šimrak pozva za referenta u ministarstvo vjera, zahvalih se na pozivu. Ne htjedoh ni u Sarajevo na želju nadbiskupa Šarića, ni u Split na želju Don Frane Bulića. Nastavih književni rad, ali mi u

širokoj Kuli bijaše sve uže. Napokon me biskup premjesti na Osik, ali moradoh zadržati i upravu široke Kule. A Kuljani se, misleći, da ja silom zadržavam i njihovu župu, rasrdiše i uzeše se groziti, da će me ubiti. Na Osik dođoh u listopadu 1924., a Kule se riješih istom onda, kad poslah biskupu pritužbu Apostolskoj Stolici, kojom zamolih, da se izašalje apostolski vizitator. Nisam mislio ozbiljno zatražiti vizitatora, nego samo upozoriti biskupa na krivicu, što mi je učinjena. Ona pritužba nije nikad vidjela Rima, ali sam ja nategnuo na se nesklonost svoga natpastira. Videći, da se sjemenište ne će otvoriti, zatražih profesorsku mirovinu. Zaman sve preporuke. Biskup ne htjede unatoč zagovorima dobrih prijatelja njegovih i mojih. Obratim se i na apostolskog nuncija Msgra Pelegrinettija i sve mu razložim, a on mi obeća, da će gledati sve poravnati. Kad je došao iz Amerike prijatelj Msgr Davorin Krmpotić, koji mi je i te kako pomogao u nevolji šaljući mi mise po dolar, tegnu i on, ne bi li mi kod biskupa pomogao. Sve ututanj. Davorin mi reče:

»Brate, ti si učinio, što dobar čovjek i svećenik mora pokušati, ali vidim, nema koristi.«

DRUGI DIO

U razbojničkoj pećini

Mnogi su sladokusci zamjerali Ocu Domovine, što je poznatu pasminu nazvao »vlaškim nakotom«. Kao da vlasi nisu ljudi, van živine, koje se kote. Tko dobro luči, dobro uči. Treba dobro razlučiti stare hrvatske Vlahe = pastire od smeća, što su ga Turci sa svih strana zgrnuli u ostanke drevne kraljevine Hrvatske. Bilo je i među tima jadnika hrvatske krvi, bilo je i tuđinaca, pristupačnih čovještvu i uljudbi, ali ih je najviše bilo i ostalo divljih, bez čovječnosti, bez osjećaja. Domaća živina ljubi kraj, u kojem ugleda sunce Božje. Pas brani kuću, u kojoj se okoti, pa sve da mu daju tvrdu koru kruha i gole kosti. Prodani će konj zarzati, kad ga gone nakon dugih godina pokraj kuće, gdje je kanuo na svijet. I divlja zvjerad osjeća sklonost prema svome brlogu i zahvalnost prema dobrotvorcima. Stara legenda ističe, kako je i hijena bila zahvalna Svecu, koji je izliječio njezino štene. A eto, hrvatski je sabor naredio, da se nataknu na kolac Vlasi, što kradu hrvatsku djecu. Naredba nečovječna, ali nekada suvremena. Potomci su onih razbojnika kroz stoljeća izdavali svakome vragu Hrvatsku, koja ih je tetošila kadikad bolje nego svoju djecu hrvatske krvi.

Stari se ljudi u Lici i danas sjećaju vlaške urote još za granice. Spremili se gospićki Vlasi, da će na Ponoćnicu dići u zrak crkvu s narodom. A zna se, da na Ponoćnicu dolazi najviše svijeta u crkvu. No jedan momak oda urotu curi, koju je volio, pa urota bude otkrivena, a general se Filipović zagrozi kolovođama, da će »omrsiti štrik«. Da je izvršio grožnju, bili bi se drugi smirili.

Njihovi su potomci oprezniji, ali dišu istim duhom. Što maca koti, sve miše lovi. Opazio sam već u Širokoj Kuli, da su Vlasi složni kao prsti, napose u politici, a prema katolicima nepovjerljivi i podmukli. Shvatio sam dobro onu narodnu:

»Ni u moru mire, ni u Vlahu vire.«

Zna se, da su lički Vlasi sve do nedavno bili Vlasi, a priznavali su sami, da govore hrvatski. Dinari ih posrbiše, a jadnu ulogu odigra s l a t k i Bude Budisavljević, učenik starca Kurelca i pobratim odličnog pjesnika Lavoslava Vukelića. Dok sam bio u gospićkoj gimnaziji, od svih se pravoslavaca priznavao pravoslavnim Hrvatom čestiti Geno Knežević, koji ostade dosljedan do motike. A Jovo Banjanin pokaza već onda, da se odrod stidi mlijeka majke Hrvatice.

Drevni je Osik čisto hrvatsko katoličko mjesto. Pod osičku općinu spada Široka Kula, Ostrvica i još neka pomiješana sela. Gospićke perjanice zinuše na Osik. Najprije će općinu posve predobiti u srpske šake, a onda i samo selo posrbljivati. Općinski je ured u staroj vojničkoj zgradi, dosta zapuštenoj i trošnoj, ali ju je bilo lako popraviti s malim troškom. Najviše poreza plaćaju katolička hrvatska sela, a većina je pravoslavaca plaćala neznatan porez. I ta većina na poticaj gospićkih perjanica odluči, da se ima graditi nova zgrada na najgorem vijalištu. Uzalud svi prosvjedi Hrvata, koji zatražiše i rascjep općine. Srbenda kotarski predstojnik primi molbu Hrvata, a zajedno naredi, da se nova općina ima početi graditi baš u nedjelju. Ja se obratih na Aleksandra na Bled. Ocrtah nepravedni postupak s Hrvatima, a na kraju istakoh, da kopa i Srbima grob, tko ga kopa Hrvatima... Ututanj! Nova je zgrada sagrađena, općina je navalila 100.000 dinara duga, a staru je poslije banovina popravila troškom od 20.000 — za sokolanu. Sad je pusta.

Moj grijeh!

Znate li vi, da sam i ja ispjevao pjesmu u čast Aleksandru Karađorđeviću? Ne tražite odmah kamenja, da me kamenujete, ne skupljajte pljuvačke, da pljunete na me! Kajem se, moj grijeh, ali odmah dodajem, da taj grijeh nije bio tako strašan, jer nije zapravo bio moj rođeni, van tuđi grijeh. Čujte, pa sudite! Godine 1931. puče glas: Eto Aleksandra u Liku! Dolazi s Plitvica preko Široke Kule i Osika u Gospić, treba ga dočekati. I pred mojim stanom podigli vješala, t. j. okosnicu slavoluka. Ustrčala se općina, užurbala se škola. Učiteljica gđica M. Vajdoher, kojoj je brat kasnije propisno izmlaćen kao ustaški pomoćnik, a i sama je odsjedila u hladu ni kriva ni dužna 14 dana i bila predložena na odpuštanje, odabrala moju malu rođakinju Katu, da pozdravi «veličanstvo», a mene zamolila, da maloj sastavim pozdrav. Ne mogoh odbiti, da je ne uvedem u nepriliku, i napisah nekoliko neiskrenih stihova o radosti naše zemlje. Međutim »veličanstvo« prođe vlakom, pa sva muka bijaše ututanj. »Čort vzjal sto poklonov!« reče ojađen onaj mužik, kad je vidio, da se ne klanja pred ikonom sv. Nikite. A meni je bilo drago, što je čort vzjal i sve one priprave i poklone.

Ustaše

Otac Domovine napisa velike riječi: »Ako je buna braniti svoja prava, onda je cio svijet jedan veliki buntovnik.« Srpski su prvaci sklopili nedavno* sporazum s drom Mačkom. Po svemu se čini, da će taj sporazum otići niz vodu kao i svi dosadašnji dogovori. Ipak hrvatski narod ima jednu korist: srpski su prvaci, i to oni, što ih drže najpoštenijima, priznali, da je nezakonit ustav i od 1921. i od 1931. To je hrvatski narod znao i prije, a sad iz srpskih usta zna cio svijet. Hrvatski se ustaše prema tome nisu »pobunili« proti zakonitoj vlasti i vladaru, nego prosvjedovali javno proti bezakonju i ugnjetavanju tuđih nametnika. Nažalost lički ustanak nije uspio, pa je Lika postala mučionica, zvjerinjak, u kojem je žandarska zvjerad mučila muško i žensko. Ne znam, koliko je tome pridonio pacifizam, što ga je propovijedao Stjepan Radić, koliko kršćanska strpljivost; ali dobro znam, da nekadašnji Bunjevci i drugi Ličani, koji su dizali ustanke u vrijeme granice, ne bi pustili, da balkanski divljaci sramote i mrcvare muško i žensko. Dosta se sjetiti, kako su nekad u crkvi u Ribniku zaglavila dva krvnika, Koronini i Rambšisel. A sad je šaka žandara batinala 60 i više kršnih ljudi. Da, bilo je i Juda, koji su odavali svoju braću, da se dodvore onoj gamadi. Mnogima nije palo na um, da se započinje osudna borba za opstanak Hrvatstva i katoličke uljudbe, a u toj borbi da je pravo na strani Hrvata, pa da treba silu suzbiti silom. Kod mene su žandari išćuškali jednog obrtnika, a dvojicu krvnički izmrcvarili, premda nisu bili ni u kakvoj vezi s ustašama. Doznavši za ta i slična bezakonja obratih se na Biskupiju i zamolih, neka Crkva ustane na obranu potlačenih. Dobih odgovor, da navedem konkretne slučajeve, a ja predložih, da se izašalje posebni izaslanik na lice mjesta. Ne znam, je li tko izaslan. Po svoj prilici nije, jer su nedužne ustaše počeli nemilice goniti i rušiti njihove kuće. Pred izbore je ban dr Perović u Gospiću naglasio, da vlada mora pobijediti, pa i preko mrtvih lješina. Sada se taj ban lešinar grozio, da će za jednu žandarsku glavu pasti pet. A ne pade ni cigla krvnička glava!

* Ove su uspomene dovršene početkom g. 1938., dakle u doba kraljevine Jugoslavije.

Skupa šala

Dobro je poznata krepka poslanica hrvatskih katoličkih biskupa proti jugoslavenskom sokolu. Naši su biskupi ipak nadmudrili bizantince, i poslanica je u crkvama pročitana. Zna se, koliko su okapanja imali i neki biskupi i svećenici radi poslanice. Ljeti g. 1933. priredišе jugoslavenski sokoli slet u Gospiću. Na slet dođe dašto i Aleksandar, da mu valjda zahvale i lički Hrvati, što je iskopao toliko njihovih ognjišta. Moradoše doći i svi službenici, pa i svećenici. A po nalogu odozgo trebalo je iskititi i sve kuće, kraj kojih je prolazilo veličanstvo. Ja ne pođoh, ne istakoh državne zastave ni ikakva nakita. Vidjeh sina Petrova u autu. Vozio se polako, kao da očekuje vesele pozdrave.

Kišica je rosila, pa se i ono malo svijeta zaklonilo i motrilo iz prikrajka. U Gospiću je svu paradu vodio liječnik dr Petar Zec, prije desna ruka Pribićeviću, dok je Pribićević želio učiniti Hrvate manjima od makova zrna, a kasnije senator i zamjenik kr. namjesnika, dakle jedna šestina čovjeka, i to samo naličje. On se, rekoše, srdio i na Boga, što se »urotio« proti njegovoj paradi, pa spušta kišu. Ipak su jugoslavenski sokoli pozdravljali veličanstvo »lijepim redom krda u planini«.

A meni popodne pade na um, da se malko našalim. Napisat ću molbu. Žalim, što veličanstvo nisam mogao dolično dočekati. Nemam državne zastave, pa je ne mogoh izvjesiti, a nemam ni sredstava, da je nabavim. Rado bih njegovu veličanstvu pokazao stari grad Vladislave Kurjaković-Nelipićeve i crkvu, koja je nažalost trošna, pa bi je svakako trebalo popraviti, a zato treba najmanje 50.000 d. Zato molim nj. v., da mi namakne tu svotu iz državnih ili svojih sredstava . . .

Prođe dobar kusić vremena, a ja dobih preko kotara — sreza odgovor, da se moja molba nije mogla

»referisati nj. v.« 1. zato, jer popravak crkve nije neodložan, 2. jer nisam izvjesio zastave, iako je imam, 3. jer nisam htio doći na doček nj. v. u Gospić.

Da vlasi ne »likuju«, odgovorim dvorskoj kancelariji i srezu. Ponajprije žalim, da se uskraćuje meni i mome narodu, što se dopušta i razbojniku i osuđeniku, molba i saobraćaj s vladarom. Navedeni razlozi ne stoje: 1. Vještak je izjavio, da je popravak crkve prijeko potreban. 2. Državne zastave nemam, a hrvatska je zabranjena. U Senju sam iza prevrata pravio parade i sazivao skupštine, a Jugoslavija mi nije dala ni zaslužene profesorske mirovine.

Ne dobih odgovora, ali mi prigodom posjeta reče g. Vinko Mataija, da jedan gospodin od sreza govori javno, da t r e b a o s i č k o g a p o p a z a t v o r i t i, pa će sve biti u redu.

»Pa to govori valjda Ilija Plećaš!« prihvatim ja.

»A otkud znate?«

»Jer mi kao cenzor svaki čas pravi neprilike i smetnje na pošti.«

Taj je Plećaš bio kotarski oficijal i cenzor listova i pošiljaka, a moje su pošiljke često zaustavljane i globljene . . .

Držim, da je to vlaško vižle zaplijenilo više mojih listova, pa i službenih, kako rekoše kasnije mojoj nećakinji Anici.

Nisam vjerovao, da bi se mogla izvršiti grožnja čovjeka, kojega nisam ni poznavao. Na kraju studenoga poruči mi predstojnik, pače sreski načelnik Crnogorac Vešović, neka na državni praznik izvjesim svakako državnu zastavu, pa bilo kakvu. To mi saopći i blagajnik i kuljski »komandir« Radanović. Odgovorih obojici, da nemam državne zastave, a hrvatske ne mogu vješati, jer je zabranjeno.

Pisah i Ordinarijatu i kotaru, neka viša vlast jasno izjavi, da se može isticati hrvatska zastava, da ne bih nastradao kao onaj pas u basni, mislim, Potockoga. Pas se čitavu noć trudio, gospodara pro-

budio, pa zato dobio batine. Druge noći pas mučao, a tati došli i pokrali, te pas opet izvukao batine. Hrvatska je zastava znak stare kraljevine Hrvatske — Crvene, Bijele i Posavske. Okrene li se naopako, dođe samo Posavska odozgo, a ne označuje čitavo područje današnje Jugoslavije. Istaknem li dakle tu zastavu, reći će se, eto separatizma i Velikohrvata; ne istaknem li, ne vršim odredbe. Ne dobih odgovora ni od duhovne ni od svjetovne oblasti...

Kobni Badnjak

Odkad sam izašao iz stare kolotečine, koju sam zasjekao 1902., nisam se mogao pravo snaći ni kod svoje rođene kuće. Staroj se ogorčenosti pridružiše svakakve neprilike. Nastojao sam štošta popraviti i urediti, a svuda zapreke, pa sam morao silom, a nisam imao podupornja ni zaleđa. Tako mi je trebalo nabaviti nova zvona i jedva sam izradio, da se prodadu stara groblja. I danas još pitaju neki, gdje je onaj novac, a svaki dan čuju, gdje ih onaj novac zove na molitvu. Dao sam ograditi zemljište iza crkve, a svake godine zlobnici ruše ogradu, i tako dalje...

Nato dođe i ljuta žalost. Marko, jedinac moje nećakinje Anice, preminu na zagrebačkoj klinici 28. veljače 1933. Je li mu pomogla i policija, ne zna se stalno, ali se pričalo. Bio je član ustaške mladeži na zagrebačkom sveučilištu. Slušao je agronomiju i teško bolestan otišao u kliniku. Majka ga posjeti 27. veljače te se dogovaraše, kako će ga sutradan otpremiti kući na oporavak, ali ga ujutro nađe mrtva. Jadnica dođe kući sama, sva slomljena i očajna, a mrtvoga joj sina, dopremljena na Osik, odprati na groblje cijela župa i brojni prijatelji, među njima i trgovac Ante Vlainić iz Perušića.

Meni je teško bilo gledati suze u očima očajne majke, za koju sam bio u strahu, da bi mogla od tuge umrijeti ili poluditi. A tugovao sam i sâm, jer su potonule moje nade, da će iza mene ostati čestit Hrvat, koga sam uz velike žrtve nastojao zadojiti hrvatskom sviješću i ponosom. Tako mi je u tuzi i u trzavicama protekla godina 1933. i primakao se Badnjak. Sjećajući se lanjskoga veselog Badnjaka govorila je Anica:

»Meni se čini, da se ne primiče Badnjak, nego Veliki petak.«

A taj je Veliki petak imao potrajati poldrugu godinu...

Badnjak je bio u nedjelju. Kad sam se oko 11 spremio u crkvu, sretne me na uredskim vratima župljanin Mate Zalović-Zekan. Cijenio sam toga župljanina pogotovu s njegove strpljivosti i ljubavi prema roditeljima, a i zato, jer se nije slijepo povodio za drugim vikačima. Bio je oženjen nećakinjom Ante Vlainića, pa mu je Ante znao povjeriti i zamašnije tajne. Držao sam, da je moj Mate stanac kamen.

Povratim se dakle s njim u ured, a on izvadi iz džepa smotak listova i preda mi:

»Ovo vam je poslao Antona božićne čestitke...«

Naprezao sam mnogo pamet, a nikako nisam mogao na čistac, što mi je još govorio. Zekan je kasnije uporno poricao, da je spomenuo Martina Došena, a ja sam bio uvjeren, da jest.

Držao sam, da Vlainić šalje svoje trgovačke čestitke, i samo sam zapitao Matu, treba li njemu. Kad on izjavi, da ima dosta, i ne pogledam onih čestitaka, van ih bacim u stol i pođem u crkvu.

Kad sam svršio misu i vratio se u ured, razmotam one listove i opazim potpis: »Hrvatska Seljačka Stranka«. Zlosrdnem se na Vlainića. Znao sam, da je on bio pristaša »Hrvatske Zajednice«, te i pomislim, da je ta potpisana »HSS« u vezi sa Zajed-

nicom, koja mi je ipak bila bliže od HSS. Ali još ne htjedoh čitati. Za stolom me zapita Anica:

»Po što je dolazio Mate Zekanov?«

»Donio je neke radićevske benavije od Antone, da predam narodu.«

»Pa zašto nije sam prida'?«

»Valjda mu se ne da pred svitom.«

»Najbolje bi bilo, da vi to povratite Zekanu, pa neka razdili sam.«

»Ne možemo se zamiriti Antoni. Znaš, kako je on doša' s gospom.«

Da, bio je na sprovodu Aničina Marka Vlainić i gospođa mu Anka, pa sam mu želio uzvratiti ljubav. Ali Vlainić nije želio, da one čestitke dijeli starac Martin Došen, stric njegove gospođe, a još manje ja. Dao je Zaloviću preko 100 komada, a Zalović je meni predao 30, dok mu je Vlainić preporučio, neka sam sve razdijeli, a jedan listić, ako mu preteče, neka dade stricu Martinu i plovanu, da pročitaju. Tako se moj Zekan iznevjerio Vlainiću i uveo mene u nepriliku. Zanimljivo je, da su one čestitke bile poznate svima, a Mate je upleo samo nas dvojicu.

Kad je moj susjed i zet — za njim je bila moja rođakinja — Martin, brat Marka Došena, došao k meni poslije večernje, predah mu one čestitke, a on mi pruži jednu, da mu pročitam, jer on slabo vidi. Pročitam letimice, i to ne sve, te ću mu:

»Radi, kako znaš. Samo mi ne diraj u crkvu.«

Ali starac prije Ponoćnice uđe u crkvu, razmetne 17 listića po klupama, a drugih 13 razbaca pred crkvom...

Potraga

Žalosni Božić minu, svanu jednako žalosna nova godina 1934. Na Sv. Tri Kralja započeh blagoslov kuća po samom Osiku. Imao sam blagosloviti i novu općinsku zgradu, ali mi bilježnik poruči, da ima posla sa žandarima, pa me ne može čekati. Pa dobro, pomislim, i onako ne će Božji blagoslov ostati u onoj zgradi, koju su počeli graditi iz prkosa. Dočuh poslije, da žandari traže nekakve »plakate«, što su ih neki na Badnjak naveče bacali cestom. Ne svrbi me, pa zašto da se češem? No malo pomalo doznah, da komandir Radanović i jednako krvoločni mu pomoćnik nemilice mlate momke i ljude po Osiku i traže nekakve protudržavne letake. Najviše bjesne zato, jer ne mogu nijednoga dobiti u šake, premda ih je navodno bila sva sila po snijegu uz cestu. Padne mi na um, da nije tko žandare nasamario i onu čestitku prikazao kao protudržavnu. Duša valja, ja je pročitah samo letimice, bez pažnje, ali bih i onda bio zamijetio, da je što proti zakonu. Pošaljem dakle zvonara, i on nađe iza crkve na smetištu list, koji je izmela zvonarova sestra, te ga pošaljem bilježniku, a sam pođem u Mušaluk blagosivati kuće. Dosanjkam se zarana, ranije nego prijašnjih godina. Kad blizu crkve, ugledam na cesti hrpu žandara, i obuzme me neugodna slutnja. Uđem u stan, a žandari se posuču za mnom. Svučem se i sjednem za sto, a crnogorski upljuvak, podporučnik Tomović, prozbori odmah:

»Vama je, g. župniče, na katolički Badnji dan Mate Zalović predao smotak letaka veleći, da su to božićne čestitke, koje vam šalje Ante Vlainić, trgovac iz Perušića... Je li to istina?«

Zabezeknem se, pomučim časak, a onda ću:

»Istina je.«

»Koliko je bilo tih letaka? Što ste učinili s njima?«

»Nisam ih brojio ni čitao. Nisam pristaša HSS, ne držim u sebe i ne čitam spisa te stranke, pa sam i one čestitke bacio kroz prozor na snijeg.«

Upotrijebih »restrictionem mentalem« želeći sačuvati starca Martina Došena, a misleći, da će sa mnom kao svećenikom postupati onako, kako barem divljaci postupaju sa svećenicima.

Nakon još nekih upita i doskočica završi Tomović:

»Dobro, g. župniče, mi više nemamo s vama ništa do suda.«

Je li to bila zamka, da ne bih kamo strugnuo, ili su gončini dali drugi nalog, ne mogu reći.

Sutradan 10. siječnja 1934. pođem u Budak. Bilo je studeno, a ni meni pri duši nije bilo najtoplije. Blagoslovih kuće uz cestu, popravljeno Propelo na mostu i kuće u gradskom selu, nekadašnjem turskom gradu Budaku, a najposlije novu kuću Šušića. Domaćica po starom običaju spremi objed. Baš mi svršili objed, eto žandara. Kuljski će mi komandir Radanović bizantinski:

»G. župniče, imamo još da nadopunimo jučerašnji zapisnik, izvolite s nama.«

»Hvala, imam svoje sanice!«

I odsanjkam se kući. Ondje se presvučem. Komandir, koji je također došao sa mnom, stane šarati, a napokon će:

»Morate s nama u Gospić.«

Ni ukućani ni ja nismo slutili zasjede. Sjednem na naše sanice, žandari prema meni, pa u Gospić. Putem mi komandir reče:

»Vidite, da ste nama predali one letke, mogli ste danas imati orden jugoslavenske krune, a nijeste marili s nama.«

Poškropih mu u pameti jugoslavensku krunu i umukoh sjećajući se, kako niče ona davorija, što su pjevali hrvatski vojnici:

»Oj hrvatski hrabri sine, — Napred složno preko Drine, — Jer osvetit krv nam valja — Nekrunjenog našeg kralja . . .«

Znao sam pouzdano, da je Franjo Ferdinand ozbiljno mislio na trijalizam, a biskup mu je Mahnić morao dati sve potrebne podatke.

Radanović mi se odade — nehotice ili hvalisavo:

»Mi smo oko vas pleli mreže, dok vas nijesmo ulovili.«

Dakle su gospićki krvnici vrebali samo zgodu, da im dođem u šake.

Javno je mnijenje, da je prvak i savjetnik tih krvnika dr Petar Zec, senator i jedna šestina kr. namjesnika. Pogibeljan je bijesan pas, ali kad pobjesni zec, jao i pomagaj! Eno vam Karla Brkljačića, eno sedam poletnih mladića, što ih ni krive ni dužne poubijaše u Senju dum-dum nabojima. Predstojnik je Vešović šibao na podbansko mjesto na Cetinju, pristav je Čidić želio postati sam svoj gospodar, a tako su se i drugi plazavci željeli preko tuđe nesreće dovinuti sreće. Svi su oni bili dostojni sluge onoga gospodara, koji je polio Hrvatsku potocima krvi.

Kad su moji rođaci i prijatelji u Gospiću opazili, gdje me dopratiše žandari, shvatiše odmah, da se slabo piše . . .

Žandarska masaža i srpski čaj

Jamačno ste češće sanjali gadan, neugodan san. Očekujete nešto neizvjesno, ali strašno, no i u snu se tješite, da je to puki san, pa oguglate. A kad se probudite, nekako vam je voljko pri duši. Kod mene se zbivalo obratno. Proživljavao sam 14 godina svašta, a najmanje ugodno i veselo, u neprestanim trzavicama, pa sam se navikao u najneugodnijim časovima utuvljivati sebi, da sanjam. Nisam bio potpunce svijestan ni onda, kad su me uveli u žandariju. Sjedio sam, rekao bih, bešćutno i čekao. Isprvice sam se starao najviše za momka, koji me je dovezao. Služak je kod moje rođene kuće u Mušaluku, a do kuće je daleko. Kad mi rekoše, da je momak već odavno kod kuće, znao sam, da mi se ne treba brinuti za prenoćište. Kad čovjek sanja što neugodno, sat mu se, pa i časak čini vječnošću. A ja sam u sobi komandirovoj čekao oko pet sati. Napokon me uvedu u sobu podporučnikovu. Podporučnik me uzme

gnjaviti i navijati s brda i s doline navodeći mi ljude, kojih nisam nikad u životu vidio ili barem nisam odavno. Vidjelo se, htio je doznati štogod o uglednijim ljudima, na koje su režali gospićki krvopije. Pisao je i nekakav zapisnik, ali, kako vidjeh kod suda, posve krivo.

Bilo je minulo 9 sati navečer, kad su me opet doveli u komandirovu sobu. Ondje će jedan žandar, ako se ne varam, Čordaš, vlah s Korduna:

»A sad ćemo istraživati mi. Pope, izuvaj se!«

Znao sam, kako su oni razbojnici tjerali kurje oči iz tabana jadnim ljudima. Videći, da se divljaci ne šale, viknem:

»Prosvjedujem. Ja sam katolički svećenik, pa ću se proti tome bezakonju obratiti na dvorsku kancelariju.«

»A, Bogu ti tvoga, izdajice, ti ćeš na dvorsku kancelariju!« krikne on i uzme me pretraživati s drugovima. Oduzmu mi periš i olovku sa štitcem, koju su, čuh, poslije upotrebljavali za mučenje. Kad su me pretražili i oduzeli spomenuto »ubojito oružje«, svežu mi ruke i noge, povale me potrbušice, kroz okove provuku dug kolac poput ražnja, zato ga i zovu ražanj, dvojica me podignu od zemlje, a drugi udri nožurinama, šakama, štapima po slabinama.

Kad sam bio dječarac, čuo me pokojni otac, gdje se kunem dušom. Zovne me k sebi, povali na koljena, pa po privjesku leđa. Odonda se nikad ne zakleh dušom.

Drugi put me pokojni ćaća izletva, kad sam išao u školu. Od kuće mi do osičke škole 4 km, a kroz Mušaluk psi ka vuci. Stoga sam dobro pazio, kad će nahrupiti drugi mali seljački đaci. Jednom se oni prokradu, a pokojna mama sa mnom do kuće Došenove. Kad tamo, otišao i Perica. Mama me osokoli i vrati se, ali ću i ja za njom nazorice. Otac je stajao na gumnu, kad sam se povratio. Uhvati me i izletva pošteno. Odonda mi nisu smetali mušalučki

psi. Jednom sam se još potrzavao, jer su bili svatovi moje stričevićke. Onda me pokojni ćaća udari preko ruke i otvori mi krv iz nosa. Majka me nikad ne tače ni prstom. U školi me jednom učiteljica Anka Ban — danas još živa gđa Zastavniković — udari ravnalom po prstima, jer sam slabo pisao. Dalo mi se na žao, jer sam našu »frajlu« volio kao majku, a i bila mi je poput druge majke. To su sve batine iz mojih mladih dana.

Sad čuvari reda i zakona kraljevine Jugoslavije, desne ruke Aleksandra Karađorđevića, kralja nametnika, naknadiše sve propuste.

Kad su me počeli mlatiti, poviknem:

»Ajme, ubiše me razbojnici!«

Jedan razbojnik uzme blatni svoj rupčić i metne mi u usta, a drugi stane guditi na gusle, da se ne čuje moj jauk ni žandarski udarci. A dok su me mlatili kao mlatci zrelu raž na gumnu, grdili su mi Boga, Majku Božju i sve, što je sveto. Jedan se Arnaut musliman hvastao po Gospiću, da je i on popu psovao Boga. Usto su me bezobrazno — srpski ispitivali, koliko sam žena oskvrnio itd. Kad sam prošaptao: »Oprosti im, Bože, jer ne znadu, što rade«, pobjesnili su još više. Napokon su se sami umorili. Spustili su me na pod napolak mrtva. Sat mi je ispao iz džepa, staklo se razbilo, a sat je stao na 9 i 25. Ruke su mi odriješili, a ja sam jedva izvukao iz džepa rupčić i otro krvavi nos i čelo. Onaj sam krvavi rupčić kasnije pokazao prijateljima pred sucem istražiteljem dobacivši:

»Evo vam jugoslavenske zastave!«

Tu krvavu zastavu čuvam i danas. Nije posve krvava, jer mi je ruka bila posve klonula od okova i od »ražnja«, na kojem su visjele.

Kad su me onako izmrcvarena spustili na pod, zalili su me najprije hladnom vodom, a onda su mi primakli na usta šalicu nekakve gadne tekućine. Okusih, ali ne htjedoh piti.

No drugi mi dan vlah Kordunaš sali u usta punu šalicu od one gadne tekućine, lanuvši podrugljivo: »Evo ti, popo, šalje Musolini srpski čaj!« Kad rekoh: »Hvala, ne treba mi!« — on će: »Hoćeš, Bogu ti tvoga!« I silom mi sali sve u usta . . .

Nekoliko se dana poslije toga nisam mogao umiti ni izuti. Ravnih 28 dana nisam mogao pravo usnuti, a 38 dana nisam mogao kihnuti. Ruke su mi iza šaka bile otekle. U sudbenom mi zatvoru reče poliveni čiva dr Vladislav Matejić, da su nabrekle od skleroze, ali mi kasnije reče dr Dane Vuković:

»Kakva skleroza! Ražanj, na kojem si visio, i ‚srpski čaj'! No sve će to s vremenom proći.«

I pogodio je prijatelj Dane. Otok me je još dugo strašio, ali ga je ipak nestalo, a i tvrdi su prsti popustili.

Prve noći zamolih žandara, koji je bio uza me, da me izvede na zahod. Živina me povede niza stube u dvorište. Noge su mi bile još sapete, iznemogle kao i ruke, jer su dugo visjele na ražnju. U mraku se slabo nazire i kod snijega, a pogotovu kad je čovjek kratkovidan. Jedva se svukoh niza stube. Kad kasnije zamolih žandara za istu stvar, povede me na stube od tavana. Sad mi je jasnije, zašto me nije htio povesti u zahod. Bojao se, da bi me tko mogao vidjeti, kako su me nacifrali stupi Jugoslavije.

Razbojnici

U »Hrvatskom Listu — Danici« izađe poodavno rugalica, koja prikazuje raspravu u beogradskoj skupštini. Narodni se »poslanici« natežu i časte zdravo ćirilski. Skupština hoće da izabere zaštitnika Jugoslaviji. Jedan predlaže »sv.« Gezmu, razbojnika, koji je visio s lijeva i rugao se raspetome Spasitelju, jer Jugoslavija nema dostojnijega zaštitnika.

Postupak sa mnom i s mojim supatnicima dokazuje, da je to prava, živa istina. A taj je postupak samo kolce u golemom nizu. Evo!

Ja priznadoh 9. siječnja 1934. u svome stanu, da sam dobio smotčić božićnih čestitaka, kojih nisam čitao — kao što i nisam — a žandarski podporučnik izjavi, da sa mnom nemaju više posla do suda. Drugi dan šalje po me, da tobože nadopuni istragu. Drži me do 9 navečer u neizvjesnosti, boji se dana i svjetlosti. Kod istrage mlati praznu slamu, ne bi li doznao za koga nepoćudna čovjeka, koga bi trebalo uništiti.

Radi se o širenju letaka, koji je kao i stotine drugih izdan bez znanja državnoga zmaja odvjetnika, a žandarska mudrost ne može u njemu naći ni bombe ni revolvera, van ono, što se danomice čita u knjigama i novinama. U čitavoj su mojoj župi mogli naći samo jedan listić, i to već smrznut u snijegu na smetlištu — znak, da nije nikoga zagrijao ni »pokvario«. Osim onoga je lista i predstojnik Vešović već po Božiću imao u ruci jedan primjerak. Donio mu ga je, kako reče sam, umirovljeni financ. Sumnja je pala, da je to bio St. Pavičić, koji se inače bavio mnogo čitanjem i pjevanjem, pa su mu neke pjesme i tiskane. K meni je često dolazio i razgovarao se, a u pjesmi slavio i mene. Pričalo se kasnije, da se Pavičić htio osvetiti Mati Zaloviću, a za me nije znao, da sam u to umiješan. Bila istina, bilo nagađanje, seljani zamrziše na Pavičića, komu ne dadoše nigdje preko svoje njive, a napokon se jadnik utopi u potoku Balatinu 3. veljače 1937. Je li tko pomogao? Bog zna. Neki su i u tom ugledali prst Božji . . .

Žandari su znali, da je Zalović Zekan dobio one letake od Ante Vlainića, a od Vlainića su doznali, da je sve dobio od dra Pernara. Ako je tko kriv, svakako je onaj, od koga je sve poteklo, a za druge bi sud imao utvrditi, jesu li radili bona ili mala fide.

Dok ja ne znam, je li koji spis zaplijenjen, mogu ga po svim pravilima i čitati i širiti. Ali u Jugoslaviji se događalo svašta. Tako jednom zaplijeni državni odvjetnik časopis »Croatia sacra« (Sveta Hrvatska). Urednik mi O. dr Vanino javi, da je državni zaplijenio suvremenika kralja Tomislava bizantskoga cara Konstantina Porfirogeneta! Prema žandarskom je shvaćanju zacijelo trebalo istražiti i kazniti sve, koji su širili i čitali djela staroga cara.

Žandari su odreda mlatili moje župljane ni krive ni dužne. Kad su ulovili mene i starca Martina Došena, izjavio je Radenko Kenjić:

»Sad smo ulovili tice, a za druge nam je lako.«

A njegov je komandir Radanović razjarivao isprebijane momke:

»Zahvalite svome popu, to vam je on dao!«

A što je pop skrivio? Dao je bona fide drugome ono, što mu je poslano, i to u jednu zato, da prijatelju iskaže uslugu, a u drugu, da ne drži u sebe nikakvoga spisa protivničke stranke.

Treba se sjetiti, da je Vlainić dao Zaloviću preko 100 letaka, a on meni samo 30, pa ipak žandari ne razbijaju glavu, komu je dao druge. Očito su dakle letaci bili samo izlika, da se postigne nešto drugo. Poštene države kažnjavaju krivca, komu je krivnja dokazana, i to nakon zakonske osude. Kažnjavaju po bijelu danu, da poprave krivca i udovolje zakonu, a zastraše druge. Ovdje se čeka okrilje noći, a ljudi se muče, da se iz njih izvuče priznanje zločina, kojega nisu počinili ni oni ni drugi, ili da okleveću druge.

Kad je ono hrvatsko javno mnijenje ustalo proti batinanja i batinašima, vladini su prvaci svečano izjavljivali, da je batinanje zabranjeno. Prosta laž i obmana!

Na sve su strane osnovana društva za zaštitu životinja. Ako već i ne priznaju čovjeku bitnu razliku od drugih životinja, morali bi mu ipak priznati barem jednako pravo, pogotovu zato, što čovjek osjeća više tjelesne bolove, a još više duševne.

A sad pomislite ovo! Mene, čovjeka, Hrvata, člana i svećenika sv. katoličke Crkve, župnika, dakle duhovnog vođu i pastira katoličke župe, hvataju na prevaru u mreže, koje su mi, kako sami priznaju, odavno razapinjali, te me kao divlju zvijer uz najgadnije pogrde mrcvare čuvari zakona države, koja se zove Jugoslavija, koje hrvatski narod nije nikad priznao, jer mu nije mogla biti majka.

Kad su me izmrcvarili, javili su telefonski, valjda kotaru:

»Ovoga smo prišarafili.«

A sada su pošli tražiti druge.

Supatnici

Ne znam, jesu li me žandari kod istrage prevarili ili su zbilja već znali, da sam ja one kobne čestitke dao Martinu Došenu. Mogli su doznati neupravice od Vlainića, koji je i pred sudom izjavio, da govori uvijek jednako, t. j. da je letake dao Zaloviću, neka ih razdijeli, a preostane li koji list, neka dade meni ili Martinu Došenu. Žandari su htjeli ukebati i Došena, pa su meni utuvili, da znadu, komu sam dao. Kad znadu od drugud, čemu da tajim? Oni odmah javiše telefonski srezu, da su poslali i po »kafedžiju«. Na pitanje o letacima odgovori Martin Došen:

»Bio mi je litos Antona da' onih 6 izbornih vragova.«

Tako i nehotice odade, da je Vlainić širio i izborne letake, a žandari započeše nanovo njuškati, pa broj »urotnika« naraste.

Sve su staze vodile do Perušića, naime do Vlainića, ali se nekome htjelo više žrtava. Kad se vuk uvuče među ovce, ne će se zadovoljiti s jednom. Duša valja, Vlainić je na jednom sprovodu pozvao Zalovića,

da ga uputi, što će govoriti pred žandarima. Po njegovoj je želji imao Zalović preuzeti sve na se, a ne spominjati ni mene ni Došena.

Već nabacih, kako je Zalović pred pristavom Čidićem odlučno izjavio, da mi na Badnjak nije uopće spominjao Došena. Plazavac je Čidić postupao sa mnom kao strogi profesor s lošim đakom, vladao se tako, kao da sam mu ubio ćaću, ili da će za dva dana mojom krivnjom propasti »dobra majka« Jugoslavija. Ispitivao me je u žandariji pred potporučnikom sadistom Tomovićem, a žandari su malo prije govorili, da im dolazi major, pa sam i mislio, da to nije pristav Čidić, nego majorsko gospodstvo. I postupak mu je bio čisto majorski, logika balkanska, a ja neispavan, satrven. A da čaša bude puna, suočuje pristav sa mnom Zalovića, koji mi otresito reče:

»Nisam vam toga spominjao.«

Međutim je sva istraga bila puka izlika, da se izvrši davna odluka.

Kako mi rekoše naknadno, dr Mile Miškulin, čim ga obavijestiše, zamoli odmah bana dra Perovića, neka uzme u svoje šake onaj postupak. Perović zbilja zaiska spise od kotara, ali ih sreski Vešović posla Državnom tužioštvu u Beograd, a mene i Došena kazni s 14 dana policijskoga zatvora, bez odgode i priziva. Vlainića zapade 30 dana, a Zalovića 8. Drugi će dobiti po 30.

Već spomenuh, kakva mi je bila strašna prva noć. Kad sutradan zamolih, da me puste u crkvu misiti, i ne odgovoriše mi. Moja nećakinja trgovkinja Mara Pavičićka posla tri puta svoga pomoćnika s kavom. Dva puta mu odgovoriše, da se ispovijedam, a treći put, da se pričešćujem. Navečer sam spavao u žandarskoj sobi na podu među posteljama. Žandari su me bockali nemilice svu noć. Spominjali su opet ražanj, ispovijed, vjenčanje u mojoj župi, novu istragu, moju nećakinju Anicu uz najbezobraznije

primjedbe. Tako me spletoše, te pred zoru zamolih, da mi donesu moj štap, jer po snijegu ne mogu bez njega. Onda će mi jedini žandar, u koga sam vidio ljudsko srce:

»Smirite se, ne ćete ići nikamo.«

Malo po malo su kapali »urotnici« — sve jedan bjedniji od drugoga, svi isprebijani, izmrcvareni.

Vlainiću su žandarske živine vješale utege na verenda (spolna uda). Trgovcu su Kolačeviću iz Kaniže kod Gospića skakali po trbuhu. Satnika su Murkovića mlatili pred sinom Nikolom, sveučilištarcem, a sina Nikolu pred ocem. Trgovac Butković, ionako boležljiv, nije mogao isprvice ništa okusiti. Potpukovnika su Begića stupi Jugoslavije tako bili isprebijali, te su ga morali otpremiti u bolnicu, a govorilo se, da mu je dano i sveto ulje. Kad su ga mrcvarili, isticali su mu:

»Šta ti misliš? Nismo štedili ni kranjskoga popa, i on je dobio, pa ćeš i ti!«

Taj »kranjski pop« bio sam ja.

Tijelo je čovječje stan besmrtne duše, pa zato Crkva časti i tijelo živo i mrtvo. Srpstvo pogrđuje i tijelo i dušu. Dokaz, da je Hrvatska još uvijek predziđe kršćanstva, i da je njezin zadatak jednak kao i nekada, samo još toliko teži, što mora braniti zapadnu kršćansku prosvjetu od tobožnjih kršćana.

U žandariju se ne usudi prvih dana zaviriti nijedan muškarac, jer je znao, što ga čeka. Advokat Bruić pođe ipak, da prosvjeduje proti bezakonju. Pouzdavao se u svoje srpstvo. Ali zvjerad isprebija i njega. Kad mu dr. Zec reče bizantinski: »Nije moguće, da su vam žandari prebili nekolika rebra«, — otkresa mu advokat: »A je li mi ih žena prebila?« — Da se gospićski župnik, arhiđakon Polić nije hitro uvježbao u skakanju i odmah 10. I. skočio, t. j. napravio saltus in natura — proti filozofskom pravilu — iz Gospića u Zagreb, bili bi žandari i njemu pobrojili rebra.

Moja nećakinja Anica dođe sa spomenutom drugom nećakinjom Marom Pavičićkom i donese mi posteljinu. Kad je Anica vidjela, na čemu ležim, kosnulo se bijednice to tako, kao da me je ugledala na odru. A kad Mara ugleda moje krvavo čelo, vrisnu bolno:

»A što je to, ujače?«

»Djeco moja,« otpovrnem, »bolje bi bilo, da su me razbojnici ubili, nego ovako isprebijali.«

Anici je srce pucalo, ali se znala savladati, te je i mene uzela veseliti, da će sve biti dobro. Tako je radila i kasnije, kad bi me posjetila. Vazda je bila vedra i nasmijana, a ja sam znao, da joj srce krvari od tuge.

Kad smo se mi supatnici malko oporavili i bolje upoznali, bilo je već ugodnije. Nisam se ni ja više bojao ražnja, premda sam svake večeri slušao iz susjedne sobe vapaj i jauk isprebijanih nedužnih žrtava. Dobivali smo hranu izvana, pa i knjige. Stari nas je Martin Došen zabavljao svojim pričama i dosjetkama, dok ga nisu otpremili u zajedničku sobu, a u žandarskoj sobi ostasmo Butković, Kolačević, Murkovići, šumar Rosandić, Vlainić i ja. Čitali smo, razgovarali se, neki su igrali šah, pa je vrijeme prolazilo i neopazice. Gdjekad nas je »počastio« i potporučnik Tomović i gospićski komandir, visok žujan, koji se hvalio, da je služio u kraljevoj gardi, a u Gospiću je mučio jadnicu ženu i kćer Marka Došena, čovjek jednako slatke besjede i rutave duše. Tomović je htio zametnuti političke i vjerske razgovore. Jednom me zapita:

»Pa gde je ta vaša Hrvatska? Je li i Dalmacija Hrvatska?«

»Dalmacija je bila hrvatska kolijevka na jugu,« odvratim mirno.

Tomović izusti poznatu gadnu kletvu, koja je došla iz Srbije, i doda:

»Da mi ko na tanjuru donese slobodnu Crnu Goru, pljunuo bih na nju.«

Dobro, da mi se nije smučilo na tu živinsku duhovitost. Rekao sam u sebi:

»Crna Goro, kolijevko junaka, sad si leglo gnjida, upljuvaka!«

Jedne nas večeri počasti i sreski oficijal Ilija Plećaš, koga onda vidjeh prvi put, premda mi je bio osobni neprijatelj. On sazva sve zajedno i javi nam, da je srez stavio pod policijsku pasku sve, što su osuđeni na 30 dana zatvora. Moraju se javljati svaki dan policiji i bez dozvole se ne smiju nikamo udaljiti. Ja sam bio osuđen samo na 14 dana, pa čemu me je pozvao na taj proglas? Da i ja vidim njegovo svijetlo lice i živinsku radost, ili da on vidi potištena i ponižena mrskoga »kranjskog« popa?

Ne treba spominjati, kako je taj proglas djelovao na moje živce.

Dne 29. I. prekinusmo »razgovor ugodni«, te dva žandara otpratiše Došena i mene u uze sudbenoga stola ili, kako su ih Jugoslaveni zvali, okružnog suda. Kad nas dovedoše u ured, zapita stražar pisar:

»Kako su s vama postupala gospoda?«

»Ova dobro,« odgovorim.

»A ona tamo u žandarmeriji?«

»Svakako.«

»Pazite, da se ne bi na njih pritužili, jer ćete odgovarati kod suda radi potvore. Treba dokazati, da su vas ranili, i da je rana baš od njih.«

Razbojnici su se složili.

Podrepine

Duša valja, doznao sam istom, kad sam došao kući, ali ću spomenuti ovdje, da ne zaboravim. Onu je božićnu čestitku napisao i dao tiskati u 50.000 primjeraka dr Pernar. Zato ga je zagrebački sudbeni

sto osudio na 2 i pol godine, ali nesamo za onaj letak, nego za još jedan. Kazna je snižena na 2 godine, i to političkoga zatvora. A radi onoga su letaka isprebijani mnogi nedužni ljudi, koji su odležali u raznim zatvorima mjesece i godine. Ne znam, što je doktora Pernara ponukalo, da šalje one letake i ljudima, koji nisu bili radićevci, kao primjerice Vlainić. Znao je valjda, što rade lički Vlasi, pa je morao biti oprezniji.

Ne spominjem toga zato, što bih žalio, da sam trpio sam i drugi sa mnom za hrvatsko ime i misao. Nije mi to žao, van sam žalio i onda i sada, što smo svi trpjeli radi tuđe obijesti, a u neku i radi domaće kukavštine.

Moju su nećakinju Anicu »tješili« i dobri prijatelji: »Netko mora«. Ali su svi ti m o r a š i podvlačili rep poda se i držali se daleko, da ne ugaze u koga žandara. A nijedan se grlati radićevac nije usudio isprsiti pred hajdučkim harambašom drom Zecom:

»Ta, krvniče, ti znaš, da smo ono svi čitali i svi odobravamo, pa zašto goniš baš one, koji su najmanje krivi!?«

Da se vidi sva podlost i kukavština nekih strančarskih vikača, spominjem uzgredice, da su oni odobravali pokolj hrvatskih omladinaca u Senju, jer to nisu bili radićevci, i jer su neki među njima vikali:

»Živio Pavelić!«

Kao da pravo na život imaju samo pristaše jedne stranke i kao da se dr. Ante Pavelić ne bori za slobodu izdane i zarobljene Hrvatske!*

U takvim se prilikama nije čuditi nekim mojim jadnim župljanima, koji su se požurili u općinu, čim sam ja bio zatvoren. Ondje je predlagao najgrlatiji

* Ovo je pisano g. 1936. i 1937., a sada je dr Ante Pavelić Poglavnik i obnovitelj Nezavisne Države Hrvatske.

prije vikač radićevski, a onda prirepina Pere Živkovića, i s njim podmukli komunist, da mene treba objesiti.

Stid me je oblijevao, kad mi se vlaški pop hvalio bizantinski, da me je on tada bio zaštitio od mojih vlastitih ovčica.

I drugi su govorili javno, da bi trebalo s mene rezati terkije. A sve zato, što su me tobožnji prijatelji doveli u šake neprijateljima!

PILATOV SUD

Novo društvo

Koga je nesreća nanijela među jugoslavske žandare, koga su oni uzeli milovati, lako će za života dobiti prilično vjernu sliku pakla. I ja opisah svoj boravak među njima šepavim njemačkim stihovima:

»Es ist wahr, dass auch ich in der Hölle war,
— und zwar
seit dem 10. Januar* ...

Mislim, da je još negdje u životu ona »pjesanca«.

U tom paklu uz vragove mučitelje bijaše inače i dobro i čestito društvo, zajednička soba i ugodna zabava. Kod okružnoga suda zamijeni žandarskoga »Erctajfla« Tomovića slonu slični pravrag Božo Plećaš, jedan od gospićkih gromovnika, i sladak i podao poput svih bizantinaca. On me predade pod nadzor Stojanu Obradoviću, inače konkubinarcu, koji bi sam po građanskom zakoniku morao sjediti u hladu. Stojan me strpa u samicu, koju opisah poslije dobrome prijatelju, sad već pokojnom profesoru Josi Bravaru. Opisah je šepavim latinskim stihovima onda, kad se već prilično »meblirah«. Isprvice je bio uz vrata »statim a sinistris cacabulum pro vulgo et ministris«, kraj postelje duga klupa i vrč vode

* Istina je, — da sam i ja bio u paklu, — i to — od 10. siječnja.

i... Bog te pomiluj. Istom kasnije dobih nekakav sto, a prije sam na uzglavlju morao i jesti i pisati.

Bila je ljuta studen, pa mi je trgovac Pavičić slao svako jutro gumu s toplom vodom, da grijem noge. S vremenom mi Anica donese naranača, meda, malinovca, kompota i drugoga. Natjecale su se dobre gospođe Zora Bušljeta, Vilma Brajković, Ljuba Tomičić i druge i nudile mojoj Anici, štogod mi zatreba. A Anica je sama kod kuće pekla pogaču »uprosto« te nosila ujaku, kojega je oblazila svaki drugi ili treći dan. Kad se ne bi mogla razgovarati sa mnom, došla bi pred vrata od kaznione, dok bi se uznici šetali, ili u sudski hodnik, odakle je virila u moju sobicu.

Uz moju je samicu bio zatvoren s jedne strane ubojica, s druge džepar. Oni su pazili pomno, da se ne bih razgovarao s Došenom i drugim supatnicima.

Dizao sam se rano. I onako sam pošteno zaspao prvi put 8/2. Umio bih se, izmolio jutarnje molitve i brevijar. Uto na hodniku trka. Stojan je otvarao redom vrata, a uznici su nosili »kible« — to je jugoslavski službeni naziv — te meli sobe. Stojan je milostivo dopustio, da moju sobu i nužnik rede drugi, kojima sam davao preostalu hranu, jer mi je nećakinja Mara slala obilato. Poslije doručka, koji Ličanin zove ručak, a jugoslavski se naziva »fruštuk« — vikne Stojan: »Šetnja!« i otvori redomice vrata, a uznici se posuču iz svojih sobica kao blago iz staje. U dvorištu treba stupati guščjim redom, i to razdaleko 3 koraka jedan za drugim, dašto ne birajući mjesta ni susjedstva i šuteći mramorkom. Stražari paze pomno, da ne bude nereda, radoznala svjetina proviruje kao u zvjerinjak, a uznici se zagledaju, ne bi li opazili koje prijateljsko lice. Među stražarima pazi osobito zmajski neki Kekić, koji je, kako rekoše, u Mitrovici ubio dvojicu i dobio pohvalnicu. Drugačiji je bio neki stražar, kojemu je u Gospiću bio pobjegao uznik. Minule 4 godine i povela se istraga. Stražar pita odvjetnika, što će. »Jesi li pucao za njim?« zapita odvjetnik. »Bora mi, nisam!« »Onda idi pa pucaj sada, da možeš to kazati pred sudom.«

Kad se svrši sat šetnje, porskaju se uznici kao stado, pa svak u svoju ćeliju i čekaj objed. Poslije objeda sjedi sam i čekaj, dok ti donesu vodu, a onda večeru. U 6 sati opet škrine ključ, zaruže vrata, i više ne vidiš živa stvora. Jedino sam gledao tragove živih stvorova — na plahtama. Danas mi Anica donese od kuće čiste plahte, a sutra su već iscifrane. Znaci, da ipak nisam bio sam, van sam imao više sustanara.

Što smije Jovan, ne smije Plovan

Čim se preselih u novi stan, povedoše me pred suca istražitelja. Bio je to sudac Horvatić, dobra duša, ali, kako čuh kasnije, nesrećan. Nekoliko me je puta ispitivao, da nadopuni istragu, a vazda prijazno i čovječno. Međutim se moglo suditi već po njegovim riječima, da se slabo prede. I s mojom je nećakinjom Anicom postupao posve susretljivo i prijazno, bez bizantinske podlosti. Govorilo se poslije, da nije htio patvoriti zapisnik potpukovnika Begića, pa su ga bacili u »pokoj«, tobože radi pijanstva. Već mi na prvoj istrazi g. Horvatić pokaza odvjetnika g. Jakova Pavelića, kojega mi je poslao moj nekadanji pitomac u sjemeništu, a poslije vazda dobri prijatelj, profesor Joso Bravar. Dr. Pavelić preuze obranu moju i svih drugih optuženika. Premda ga prvi put vidjeh u sobi suca istražitelja, zauzimao se za me prijateljski, radio je sve, da me spasi i da mi olakša uze. No i njemu su bile vezane ruke, pa je očekivao, da će i njega u ćeliju. Ta kad žandari nisu poštedili njegova kolegu, Srbina Bruića, kako će ropske sluge poštediti njega, Hrvata, branitelja ustaša!

Već na prvom preslušanju zamolih s njim, neka mi se dopusti, da se branim iz slobode. Sud odbi molbu. Govorkalo se, da je sudac, inače Srbin, Latinović, glasao povoljno po me, pa je radi toga i on »upokojen«.

Dr. Pavelić obavijesti biskupiju, a senjski biskup zamoli, da me puste iz zatvora do suda. Sud odbi i tu molbu.

Pokušah i po treći put. Navedoh jake razloge. Župe nisam predao svome zamjeniku, računa nisam uredio, zdravlje mi je slabo. Spomenuh i jednoga pravoslavnog popa, koji je počinio dvostruku uvredu veličanstva, a ipak nije bio zatvoren ni jedan čas.

Bio je to parok Opačić, koji je, kako su govorili, u krčmi u Širokoj Kuli izjavio, da djeca kraljice Marije nisu zakonita, nego preljubnička, pa prema tome nemaju pravo na prijestolje. Rekao je to pred učiteljem i mjesnim prvakom, prijateljem dra Zeca. Kuljski su žandari doznali to od sina učiteljeva i prijavili. Povela se istraga, ali se sve zatrpalo. Samo je kuljski prednjak Božo Uzelac Cveko radi toga otišao rano pod ledinu. Popova je izjava bila javno poznata i po selima i po Gospiću, pa je zlobni svijet govorio, da će pop Opačić nastupiti dokaz istine. Jer u Gospiću dr. Zec vedri i oblači, jamačno je on i zatrpao parnicu. A da je onako izjavio koji katolički svećenik, bio bi barem jednom obješen.

Popova je izjava bila javno poznata. Po sebi je svakako uvreda veličanstva. Dr. Zec je spriječio, da se veličanstvu dade sudska zadovoljština. Ili je dr. Zec vjerovao, da pop govori istinu, ili je držao, da kleveće. Ako je zakrilio klevetnika, gora je škrinja nego tat. Kako je mogao preuzeti namjesništvo mladoga kralja, kojega nije branio od pogana jezika, pa bio i popov? Ako li je držao, da je pop govorio istinu, kako može on kao senator priseći i služiti djetetu, koje nema prava na prijestolje?

Ja ne raspredoh opširno, o čemu se radi, nego samo natuknuh sudu, a ponajprije sudskom predsjedniku Franji Piskaču, kako se ogriješio o svoju »lojalnost«. Ne znam, je li on razumio, kamo šibam. Znam samo, da je svaki put, pregledajući uze, pitao mrtvo poput papige: »Imate li što moliti?« A kad je nakon one molbe zavirio u moju samicu, otresao se prostački: »Zabranjuje vam se unaprijed svaka molba.«

Za toga gospodina rekoše, da je kukavica, podlac, neznalica, oruđe silnika. A ja vam se sjetih one sjene, što ju je prema pričanju izgubio magarac. Ništa zato, što su već prohujali dugi vjekovi, — sjena je ostala i nalazi druge magarce. Sjena je samo odraz neke stvari, pokazuje se samo pri svijetlu, pa raste i smanjuje se prema svijetlu. Koliko su mogli upoznati ljudi, i to pošteni, nezagriženi ljudi, u one sjene nije bilo ni traga ljudskom dostojanstvu i poštenju.

Evo vam samo jedne sličice, da ne zaboravim. Odležah u žandariji od 10. do 29. siječnja. Nastavih kod sudbenoga stola, željan oltara, željan vjerske utjehe. Dobri je kapelan Kargačin pokušao češće da dođe do mene, ali bez koristi. Kad je već bio gotov istražni postupak, pođe k predsjedniku i zamoli ga, da može doći te me ispovjediti i pričestiti. Predsjednik suda Franjo Piskač ni čuti. Malo poslije sastane se kapelan s upravnikom — tako se sam zvao, a bio je samo tamničar — Božom Plećašem, koji će mu:

»Vi ste htjeli ispovjediti dra Biničkoga, možete bez ikakve smetnje.«

Sluga je bio gospodar, a predsjednik suda bio je tamničarev sluga.

Zašto?

To me je pitanje mučilo od prva časa, otkad se dobavih nevolje. Za koje babe dušu gubim vrijeme među razbojnicima, ubrojen među zločince? Što će reći moji stariji i mlađi prijatelji, s kojima sam se sastajao u Zagrebu i drugdje? Što će reći pobratim mi Petar Grgec, koji je i mene uvrstio među pregaoce HPS? Što će dr. Šimrak, koji se prijateljski skrbio, da mi olakša teški život? Što će dr. Andrić, koji je zaman očekivao, da raširim najbolje pučke spise, kad čuje on i drugi prijatelji, da sam zapao u nevolju radi tuđega spisića? Ne će znati ni oni ni drugi prijatelji, kako su me nasanjkali oni, u koje sam se najviše pouzdavao. Moji župljani nemaju redovite duhovne pastve, školska djeca ostaju bez vjerske pouke, a ona jadnica, što je lani ostala bez jedinca sina, moja nećakinja Anica Binički, nema sad ni ujaka, koji ju je znao kako tako razvedriti.

Te su me misli mučile i onako satrvena i potištena. A noću 22./23. veljače nevolja doseže do vrhunca. Kao stari knajpovac pomagao sam sebi osobito vodom i ljekovitim biljem, kad ne bih mogao zaspati.

I 22. veljače pokušah u noći hladnom vodom privući san. Ne koristi. Legnem mokrih nogu, pa okreni se, prevrni se, Mujo, ali sna ni u pleću, a krv sve nemirnija. Dignem se opet, operem sve donje tijelo, zaman. Legnem, molim, brojim, upotrebljavam sva poznata sredstva, ne koristi. Šećem po sobici, prisluškujem, čuje li se stražarov korak, obuzimlje me očajna čama. I da me nije očuvala jaka vjera, dolazilo mi je, da udarim glavom o zid. Odonda blaže sudim one jadnike, koji skončaju svoj život u živčanoj napetosti, jer prestaje snaga volje i razuma.

Noć mi se činila dugim vijekom. A kako će biti u vječnoj noći u paklu!

Jedva dočekah, da osvane dan. Bio je petak. Iza šetnje me odvedoše na razgovor. Dođe mi Anica i sestra joj Marica. Ne mogoh se savladati ni razvedriti, pa se potužih, da mi je slabo, kao da ću poluditi. Obadvije me nećakinje uzmu tješiti, a poslije razgovora će Anica upravice u tamničarov ured:

»Gospodine upravniče, moj je ujak otrovan!«

»Kako možete to reći? Pazite, što govorite!«

»Mogu reći i ne bojim se. Davali su mu piti nekakav prokleti srpski čaj, pa su mu ruke otekle, ne može spavati. Molim, pošaljite ga k dru Zecu na rentgen, ja ću platiti.«

Plećaš se prestraši i obeća, a Anica u Zečev ured, pa će i njemu pred gospođom kao i Plećašu. Bizantinac obeća, da će me pregledati navečer, premda je znao, da se iz uza navečer ne pušta nitko.

Malo poslije eto u moju samicu Plećaša i dra Matejića, krštenoga Židova, za koga se ne zna, je li mu bila šepavija duša ili tijelo. Kad me Plećaš zapita, što mi je, i zašto nisam kazao prije, odgovorim:

»Pa rekoh g. doktoru Matejiću, da su me žandari isprebijali.«

A hromi đavo začepi uši objema rukama, a rekao bih, da ih je htio začepiti i nogama, pa zabrza:

»Molim, molim, ja nisam čuo. Vi mi niste ništa rekli.«

Plećaš nas ostavi same, a on me uzme pipati i slušalicom slušati kucaj srca i pluća, pa će napokon:

»Na moje poštenje, nije vam ništa, samo napetost živaca.«

»A od čega su mi otečene ruke?«

»Od skleroze, na moje poštenje!«

Već spomenuh, što mi o toj vještačkoj izjavi reče prijatelj dr Dane Vuković, a drugi dodade prosto lički, neka čivo metne svoje poštenje... kuji pod rep! Malko prosto, ali pristaje...

Dr Matejić mi zabrani alkohol, napose rakiju, koju sam dakako vrlo umjereno, uzimao pomiješanu s medom i pelinom. Reče mi neka ne jedem ni previše mesa, i prepisa mi nekakve kapljice za umirivanje živaca. Kod svoje bih kuće bio uzeo čaj od stolisnika, koji me najbolje umiruje i uspavljuje. Ali moram priznati, da su djelovale i one kapljice. No čim bi prošlo podne, vjerujte, da me je obuzimao čudan strah. Mislio sam: još jedna onakva noć, pa me mogu voditi u Stenjevac. Smijte se, ako hoćete, ali vam pričam svoje osjećaje.

Ipak sam odonda mogao mirnije raditi. Prevodio sam djela sv. Ivana od Križa, koji je bio u zatvoru za prava Boga, a onda mi poslaše franjevački bogoslovi iz Sarajeva Gemellijev »Francescanesimo«, da i njega prevedem.

Tako su prolazili dani, a ja sam čekao, da državni odvjetnik sastavi već jednom optužnicu, te vidim, kakav sam to zločin počinio.

Nikako se nisam mogao sjetiti, što je u onoj kobnoj božićnoj čestitci. Kolikogod motao po pameti, ne mogoh izmotati, van onu staru pjesmu u pohvalu Velikom Vođi i Učitelju, stradanje hrvatskoga naroda i nadu u bolju budućnost...

Tresla se brda, rodio se miš...

Optužio proto ruskoga popa vladici, da ne zna propovijedati, te će vladika sam na istragu. Ali popo doznao, pa dao, du mu drugi sastavi propovijed. Vladika i proto sjede pod ikonom, a pop siplje kao iz rukava. Vladika se čudi i odobrava: »Eto harašo!« »Ali proto na svaku: »Eto nje jevo!« Napokon završi pop: »Teper pomolimsja za dušu Gospoda naševo Isusa Hrista!« A vladici će veselo proto: »Eto jevo!«

Ne znam, je li onaj ili drugi pop započeo propovijed »Među dva razbojnika... visio je Hristos Gospod« pokazujući pri tom na vladiku i protu, koji su sjedili pod raspelom.

No onoga se propovjednika sjetih, kad dobih teda negda optužnicu, koju je podiglo državno »tužiošTvo«, a potpisao ju je dr. Orlić. Pričao mi je prijatelj, da je taj dr. Orlić čovjek posve nesposoban, pa mu zamjenik mora sastavljati najobičnije optužnice. No za onu optužnicu, koju je potpisao »1. marta 1934.«, nije imao ni trebao pomoćnika. Eto jevo! Čujte i počujte!

Vlainić Ante je primio i raširio letake, koji nose naslov »Hrvatski narode«, a završuju se sa »Hrvatska seljačka stranka«, a sadržavaju i ove stavke:

»Spominjući ime Vođe, Učitelja, i velikog Preporoditelja blagopokojnoga Stjepana Radića, hrvatski narod i na ovaj Božić naglasuje svoje živo pravo na dostojno mjesto pod suncem među ostalim kulturnim narodima svijeta. Graktanje gavrana i gladnih lešinara na ovoj zimi, kao i trenutačna pomrčina u sadašnje mutno doba nisu kadri da zamrače svijetle puteve slobode i uzvišenih ideala, kojim kroči postojano i odlučno, a jednako ustrajno cjelokupni Hrvatski narod, čuvajući u svome srcu duboko usađene čovječansku Pravicu, Ljudsku Slobodu i Seljačko Pravo«, te stavku: »Spomenut ćemo ovdje samo dvoje takve dječice, koja već više Božića sprovode sama u suzama. Njihova majka je već davno mrtva. Otac, koji im je i majka, Veliki Pravednik mučenice Hrvatske, odvučen je silom od svoje dječice i čami u Hrvatskoj Mitrovici samo zato, jer su sva njegova nastojanja i sav njegov rad išli za tim, da Hrvatski narod izvojšti svoju slobodu«, i konačno stavku: »Vodeći za ruku našu djecu, razdraganu Božićem, sjetimo se velikih sinova i kćeri — živih i mrtvih — nada sve pak vječne i neumrle nam majke Domovine Hrvatske.«

Pa to su obične novinarske i stolne fraze, koje se čuju i štiju danomice! — dobacit će tkogod. Ali će se ljuto prevariti. Državni je tužilac dr. Orlić za svoje zasluge premješten u prijestolnicu Beograd k drž. tužioštvu, dakle... Vi ste kratkovidni, ako ne vidite u navedenim riječima strašnu pogibao za opstanak i jedinstvo Jugoslavije, dakle zločinstvo iz čl. 3. i 4. Zakona o zaštiti javne bezbednosti.

Evo vam zakona.

»Čl. 3. Ko pisanjem, štampanjem, izdavanjem ili rasturanjem knjiga, novina, plakata, objava ili slika, ili na ma koji drugi način vrši propagandu ili ide za tim, da stvori ubeđenje ili raspoloženje kod drugih, da se neki deo kraljevine Jugoslavije izdvoji iz celine ili kao samostalna država, ili da se spoji sa kojom stranom državom, ili da se promeni današnje državno uređenje, ili da se promeni politički ili socijalni poredak u državi, kazniće se robijom do pet godina, u koliko takvo delo ne potpada pod t. 1. čl. 1. ovog zakona.

Čl. 4. Ko pisanjem, štampanjem, rasturanjem napisa, slika ili objava ili inače iznosi ili pronosi lažna tvrđenja u nameri da izloži poruzi državne ustanove, zakone, uredbe ili naredbe vlasti, ili ko na pomenuti način nešto iznosi ili pronosi, u nameri da uzrokuje neraspoloženje protiv političkog ili socijalnoga poretka u zemlji, kazniće se zatvorom do dve godine i novčano do 20.000 dinara.«

To je eto kalup, ili ako hoćete, Prokrustova postelja. Nategnite vi na taj kalup navedene riječi iz one božićne čestitke, ako vas je majka rodila! Ne možete? Uzmite jugoslavsku logiku, kojoj je osnovno pravilo »Raüme dich oder ich fresse dich...«

Ovako vam umuje jugoslavski veleum:

»U prvoj stavci (ne izreci ili rečenici) koja počimlje sa »Spominjući ime učitelja«, a završuje sa »čovječansku pravicu, ljudsku slobodu i seljačko

* Ukloni se, ili ću te proždrijeti!

pravo« stječu se sva obilježja objektivnog učina prestupa iz čl. 4. zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi. Proizlazi to iz slijedećeg:

Hrvatski dio našeg naroda, koji sa srpskim i slovenačkim dijelom sačinjavaju (dakle dio sačinjavaju, plurale majesteticum) jedan jedinstveni Jugoslavenski narod, zauzima već vjekovima dostojno mjesto među ostalim kulturnim narodima, pa i danas u kraljevini Jugoslaviji, jer mu ime prodičiše na kulturnom polju mnogobrojni veliki umovi iz sva tri plemena.

Kad je tomu tako, onda isticanje nekoga posebnog dostojnog mjesta za Hrvatski narod među kulturnim narodima svijeta, kako se ističe u spomenutom letku, jest lažno tvrđenje, koje ima namjeru, da se izloži poruzi i prezrenju sadašnji politički poredak, koji pozna samo integralno jugoslavenstvo i jedinstven jugoslavenski narod, a tim se onda izlaže prezrenju i poruzi one državne ustanove, zakone, uredbe vlasti, koje su pozvane, da takav politički poredak održavaju, a time se nedvojbeno uzrokuje i neraspoloženje protiv istih.

One, koji su pozvani, da održavaju ovakav politički poredak, kakav danas postoji, izlaže se poruzi i prezrenju kad ih se isporeduje sa graktanjem gavrana i gladnih lešinara.

Izlaže se poruzi i prezrenju politički poredak, kad se postojeće stanje naziva trenutačnom pomrčinom, a izlaže se tomu i kad se sadanje stanje naziva mutnim. Uz sve navedeno to su još i lažna tvrđenja!

Isticanje posebnih ideala, za kojima kroči cjelokupni hrvatski narod, uzrokuje neraspoloženje protiv državnih ustanova i zakona, koji, kako je spomenuto, poznaju samo Jugoslavenski narod, koji je još 1918. došao do svoje slobode, pa ako još imade ostvariti kakove daljnje ideale i ciljeve, ti su zajednički cijelom Jugoslavenskom narodu, koji obuhvaća kako Hrvatsko tako Srpsko i Slovenačko pleme.

Kako ali tako zvani božićni letci sadržavaju stavku, koja počimlje sa »Spominjući ime učitelja« ... stječu se u toj stavci sva obilježja objektivnog učina prestupa iz čl. 4. zak. o jav. bezb. i por. u Državi,

... onda se letcima istaknute sadržine ide za tim, da se razbije jedinstvo Slovenskog juga.

Drugi stavak istog letka, koji počimlje sa »Spomenut ćemo ovdje« ... sadržaje učin zločinstva iz čl. 3. zak. o jav. bezb. i por. u Državi, a to stoga, što taj stavak čitavom svojom sadržinom, a specialno isticanjem Hrvatske Mitrovice, domovine Hrvatske, posebne Hrvatske, posebnog izvojštenja slobode za Hrvatski narod, vrši propagandu i ide za tim, da se stvori ubeđenje i raspoloženje, da se izdvoji iz kraljevine Jugoslavije Hrvatska kao posebna država.

Jugoslavenska država nije stvorena na političkim zborovima, već na historijskim zborovima, kada je od bojnih trublja odjekivao celi Balkan i ceo svet...« I tako dalje.

Ne zamjerite, što ne mogu dalje navoditi riječi optužnice, jer mi se i sad okreće »blagoutrobije«, kad čitam to umovanje i taj strašni, iznakaženi jezik. Dašto, nije smjelo izostati Kumanovo, Kajmakčalan i dr. A odluka je hrvatskoga državnog sabora valjda mačji kašalj!

Državni se odvjetnik ne stidi bezočno lagati, tvrdeći, da smo preslušavani »u kancelariji sreskog načelstva ... te što prigodom toga preslušanja nisu uopće bili na dohvatu žandarmerije«.

Tko pozorno pročita ovu optužnicu, mislim složit će se sa mnom, da bi sastavljač uz svoju tužilačku službu mogao poučavati u beogradskoj univerzi jugoslavsku stilistiku i logiku ...

Meni je odlanulo, kad sam pročitao ovo bizantinsko remekdjelo. Usto mi je tada već svake nedjelje i blagdana donosio sv. pričest dobri gospićki kapelan g. Vl. Kargačin, koji me je znao osokoliti, a i mojoj je nećakinji otro mnogo suza. On je poučavao i djecu u samom Osiku, dok je župom upravljao perušićki župnik g. Mandić i njegov kapelan g. Nikšić, kojemu je žandarska zvjerad napijala, ali ga nije mogla uvrebati. Župnikov je stan u Osiku bio Janka pusta, pa su dobri ljudi Radanović, Kenjac i ostala bratija pomno pazili, tko se tamo navraća ... A ja sam polako proučavao optužnicu i divio se njezinu začetniku te se pomalo spremao na odgovor.

Dan suda

Primakao se i najveći kršćanski blagdan Uskrs. Nas deset (koji smo bili optuženi radi božićne čestitke) i osam »izboraša«, koji su bili optuženi radi širenja izbornoga letaka, živo smo željeli, da već jednom svane dan suda, e da uzmognemo Isusovo Uskrsnuće proboraviti među svojim milima. Znali smo, da smo nedužni, a ako smo se s neopreza i ogriješili o koji nepoznati zakon ili naredbu, već su nam i preplatili obilato žandari i istražni zatvor.

Bojali smo se, da će sud biti odgođen radi blagdana. No jednoga nas dana povedoše u tamničarov ured, da se prvi i zadnji put razgovorimo sa svojim braniteljima doktorima Pavelićem i Bruićem. Razgovor je bio posve kratak tako, te se nismo mogli pravo ni razumjeti. Branitelji nas upozoriše, neka ne spominjemo na ispitivanju žandarskih bezakonja, jer su sami bili prestrašeni, a usto su držali, da će i sud biti obzirniji. Obojica su bila uvjerena, da ćemo biti riješeni, a u najgorem slučaju suđeni uvjetno i pušteni kući. Ja sam i onako pisao predsjedništvu suda u spomenutoj zamolbi, u kojoj sam naveo i ovo:

»Žandari su postupali sa mnom kao s prostim zločincem, a ne kao sa svećenikom katoličke Crkve. Dne 10. I. o. g. zahtijevali su najprije, da se izujem, pa će me batinati. Kad sam prosvjedovao, skočili su

kao bjesomučni, sputali mi lancima ruke i noge, privezali me na ražanj (kolac), i dok su dvojica držala, drugi su me uz paklene psovke i pogrde isprebijali štapima, šakama, nogama tako, te se punih 29 dana nisam mogao ležeći okrenuti nadesno ni nalijevo. Počeo sam spavati mirnije istom u noći 8. veljače. Usto su silom lijevali u me i 10. siječnja i 11. siječnja neku ogavnu tekućinu psujući: »Pij, pope, Bogu ti tvoga, srpski čaj!« Nekih 15 dana iza toga nisam mogao lijevom rukom gotovo ništa, a obje mi ruke i sada otječu. Sresko je načelstvo odredilo, da 14 dana odsjedim u žandarmeriji, gdje su me žandari neprestano, osobito prvih sedam dana peckali, grozili se ražnjem i križem itd. A već sam evo dva mjeseca kao degradatus, redactus ad statum laicalem. Niti smijem misiti niti pribivati kod sv. mise.« Neka mi se ne zamjeri, što ponavljam. Premećući papire nađoh i ovu molbu, koju malko preinačenu predah predsjedništvu suda. U ovoj molbi nije spomenut slučaj popa Opačića, pa je i preinačih, da podsjetim državnoga i predsjednika. Ova je molba svakako bila u ruci tamničaru Plećašu. Pisana je 8. III. 1934.

Osvanu i Veliki utorak, 27. ožujka 1934. Naš svijet u Lici ne će ništa započeti u utorak, jer drži, da je »utorak — zatorak«, ne znajući, da utorak nije u vezi s korijenom tr... (trti, utrti), nego je utora, vtori t. j. drugi dan. Imamo i glagol podutoriti bačvu, podutoriti se, dobro se najesti. No možda je netko baš u utorak spremao nama zatorak. Despocija ne voli potpunih, pametnih ljudi, nego nesposobne šeprtlje. Posve razumljivo. Gredelj za plug ne napravi od ravna drveta. Dobre se vile dadu načiniti od rašljasta drveta, ako i nisu ravni parošci, ali se parošci obično polako pruže, pa ih treba opet savijati i kočiti. Despocija je sama sebi svrha, pa hoće, da sve služi slijepo samo njoj. Ogranci su kao i deblo. Ima nekoliko godina, usadiše pred kuću nekolike lipe. Jedna se na osami lijepo raskrošnjila i brči. Jedna je manja u hladu trešnje, pa bi rekao, niti se miče, niti pomiče, a jedna velika ostaje ćosa. Ne dadu joj se razgranati ogranci trešnje. A trešnja je ipak pitomo, korisno drvo.

Gospićki su despoti ogranci veće despocije. Treba i njima podesno, slijepo oruđe. Državni je odvjetnik Orlić bio dobra trublja dra Zeca i vrijedne mu družbe, predsjednik je Piskač bio puka jeka. Neki mi rekoše, da je on starinom Madžar, drugi, da je brat Čeh. Ne znam, što je istina. Svakako je stalno, da u njega nije bilo ni hrvatskoga srca ni ljudskog osjećaja.

Premda se radilo o monstre-parnici, bio je imenovan mali senat, u kojem je Piskač bio predsjednik, a uza nj su bili dr. B. Sokolić, otac brojne obitelji, i dr. Poje, koji je bio pod istragom radi nekakva žiga.

U sudnici je i pred sudnicom bila sila svijeta, poštenog i nepoštenoga.

Kad sam došao ja na red, želio sam pokazati, da nisam kriv, sve kad bi se onaj letak protivio zakonu. Dočekao sam veselo slom austrougarske despocije, radio sam kao odbornik »N. Vijeća«, a poslije pomirljivo u duhovnoj pastvi. Kao svećenik znam, da treba poštovati državne zakone te ne zadavati neprilike višoj duhovnoj vlasti. Znao sam, da bi me neki od sreza rado zatvoriti i da se neki groze, e će pregaziti sve, koji im se usprotive. Nikad nisam pripadao Hrvatskoj seljačkoj stranci, a nisam širio ni spisa svoje stranke ni primjerice knjige sv. Jeronima, a kamo li bih se dao na posao, koji se protivi i mojoj dobi, jer političke letake širi mlađarija, a ne stari svećenici. Nisam slavičan, pa sve da sam i željan slave, nisam želio biti politički mučenik. Neka je baba izmolila kvartu Očenaša, a bio je valjan samo jedan. I ja sam napisao barem kvartu knjiga i spisa, pa se nadam, da će barem jedna sačuvati moje ime.

Predsjednik me prekine i stane ispitivati, a ne dade govoriti o samoj optužnici. Dopusti mi istom na kraju rasprave poslije branitelja.

Branitelj dr. Pavelić zdrobi zapravo optužnicu, a kad ja dobih riječ, stadoh je raščinjati. Stari sam pravaš, pa sam naučio narodno jedinstvo iz spisa dra A. Starčevića i E. Kvaternika. Integralno jugoslavstvo ne postoji. Gdje su nam Bugari? A gdje su Hrvati pod Italijom i u drugim državama? Državni se ogrješuje o osnovna pravila logike. Ako majka ima tri sina, može svaki imati svoje ideale, ne moraju sva trojica biti brijači. Ličaninu ne može biti ideal jaka mornarica, jer po Lici ne mogu ploviti ni najmanji brodovi. Državni vidi separatizam, kad se spomene Hrvatska Mitrovica, a nije mu teška srpska Mitrovica, srpska akademija, srpska crkva...

Predsjednik se izdere:

»To nam je poznato, sjednite!«

Kad smo iz sudnice išli u svoje samice, čestitali su nam stražari, uvjereni, da ćemo biti riješeni. No sudski stražar reče mojoj nećakinji potajice:

»Gospodin će biti osuđen.«

A na Veliki četvrtak, 29. III. 1934. izreče predsjednik Piskač »u ime Njegova Veličanstva« osudu, kojom se osuđuje Vlainić na jednu godinu i 10 mjeseci, Došen na jednu godinu, Binički na 10 mjeseci, a Zalović na 8 mjeseci. Treba se sjetiti, da je Vlainić širio dva letaka, da je Došen jedan dobio od Vlainića, a jedan preko mene, da je Zalović dao meni ono, što mi nije bilo ni namijenjeno. Ipak sam ja kažnjen razmjerno najstrože, a Zalović najblaže.

Piskač se mogao uvjeriti, da nijedan između nas nije zapravo ništa kriv, nego da smo svi radili u dobroj vjeri. Da je napregao i kokošju pamet, mogao se uvjeriti, da državni odvjetnik po želji gospićkih terorista zahtijeva osudu hrvatske misli i — zdrave logike. A hrvatska je misao u svojoj srži kršćanska. Ali novi Pilat i ne pokuša da dozna

istinu. Proti svojoj savjesti osudi zdravu logiku i hrvatsku misao — kao što je stari Pilat osudio Boga-Čovjeka, Začetnika kršćanstva. Nije se to slučajno zbilo na Veliki četvrtak. Jadnik dr. Poje reče kasnije, da se ne usuđuje poštenu čovjeku pogledati u oči. Ali smije dr. Božo Sokolić, koji ne pristade uz tu pilatovsku osudu.

Branitelji uložiše priziv i predložiše, da nas sud pusti na slobodu do konačne osude, ali se državni odvjetnik usprotivi, a njegova sjena odobri dašto njegov prijedlog. Već spomenuh, kako je Piskač sam priznao, da je morao osuditi po nalogu iz Beograda...

Čami dalje!

Već je Božić 1933. bio meni i mojima kao Veliki petak, a taj se Veliki petak protegao u neizvjesnost. Ipak je sada poslije osude bilo nešto bolje.

Ponajprije se smilova svemoćno gospodstvo Plećaševo i premjesti Došena u moju samicu, pa već nisam bio sam i nije me spopadao »horror vacui«. A naskoro nam dopusti, da se obojica preselimo u I. kat, pod nadzor Drage Rohrsetzera, čovjeka prijazna i susretljiva. Dosele se zmajski pazilo na svaki »šverc«. Ipak su starom Martinu nicale cigarete i iz cipela i iz rukava, a ja sam znao među narančama, što ih je donosila Anica, dobiti i bočicu mučenice, da Martin i ja operemo zube. Sad je Martin kadio kao Ture, premda meni nepušaču nije bilo ni milo. Ali smo se zato razgovarali do mile volje, a tješio sam ja njega više nego on mene, jer je starac, skrban gospodar, štokao, što će kod kuće ovo, kako će ono.

Ujutro bi Drago otvorio sobe, a mi se posukali na hodnik, dok nam drugi urede i pometu. Tata bi Ivica Murković tumačio sne. Kad bi zapitao: »Uja-

če« (svi smo se stariji bili pobratili kao drugovi »u uzama i u suzama«, pa je Murković bio tata, ja ujak, Vlainić stric i t. d.), kad bi dakle tata zapitao: »Ujače, što si ti sanjao?« — redovito sam odgovarao, da sam zaboravio, a onda eto ukora. Pušači bi odmah zadimili, a Drago je sam nudio cigaretama.

Na šetnji smo se već vladali slobodnije, a i posjete smo lakše primali. Popodne bi nam Drago pustio u sobu Murkovića, gdje smo se kartali, čitali novine i razgovarali.

Jednom dovedoše u uze dva mlada Nijemca, koji su bili osumnjičeni, da su nešto ukrali. Oni su se razgovarali fućkanjem. A kad se dokazalo, da su krivo osumnjičeni, Drago će im njemački i češki istaći, tko smo i zašto stradamo. Srbi su, reče balkanski divljaci, a Hrvati kulturni evropski narod, koji Srbi hoće da unište. Javite to i velikome njemačkom narodu! Da još bolje upali, mene je prikazao kao učenjaka, a drugi su bili sreda majori i kapetani.

Dašto, mi nismo od toga imali koristi, pače smo se bojali, da bi Drago mogao nastradati, jer nije imao ni inače uzla na jeziku, pogotovu kad bi malo više kušao. Meni reče jednom ogorčen:

»Znajte, da su me ovi razbojnici ovlastili, da vas mogu i batinati. No kako bih ja na vas digao ruku!«

Ne smijem premučati, da su me svi stražari katolici susretali s poštivanjem samilosno.

Međutim su prolazili dani i blagdani. Moja su braća svećenici služili Bogu na oltaru, a ja sam željno očekivao dan, kad ću se povratiti k svojim milima.

Jednom mi saopći nećakinja Anica, neka se ne bojim, jer mi je stričević Aca Binički poručio, da će za me raditi »proto«, a mislila je na mitropolita Dositeja. Ona je jadnica potrčala i u Zagreb, gdje

ju je naša rođakinja Mandica Mažar povela k raznoj gospodi, a i sama je Mažarka trčala na sve strane. Kad je nećakinja Anica Binički došla k mome stričeviću Aci Biničkomu, on se odmah obratio na Dositeja, a ovaj mu obeća, da će me preporučiti sucima stola sedmorice. Anica je vjerovala, a i ja sam vjerovao, ne poznajući rutave duše g. mitropolita. Kasnije mi reče dr. Joso Trgovčević:

»Ne čudite se postupku sudaca — ta to su sami lopovi, osim jednoga poštenjaka G.«

U nedjelju 10. lipnja dođe u posjete mala rođakinja Kata i donese kolača, piletine i šta ja znam. Kad je ona otišla, uzvrpolji se dvorište. Pisar iz suda počne davati nekakve znakove. Malo poslije pozvaše nas u sud, gdje dobismo odluku Apelacionog suda u Zagrebu od 9. lipnja 1934., kojom se ukida istražni zatvor i naređuje se da odmah budemo pušteni na slobodu svi osim Vlainića, Murkovića Nikole i Butkovića Mile. I njih su trojica puštena kasnije uz jamstvo, da ne će pobjeći. Tom je odlukom dobio po nosu dr Orlić i njegova sjena. A mi smo na vrat na nos uzeli spremati svoje stvari. Kad smo došli k Plećašu po »otpustnicu«, on je časak stajao, kao da čeka zahvalnicu, ali smo mi šutjeli. Onda će on mrzovoljno:

»A eto, događa se svašta, pa možda . . .«

»Ništa, ništa, sve je bilo u redu,« prihvati starac Martin, a znam, da bi ga bio volio prihvatiti za gušu.

Kad sam došao k svojoj nećakinji Mari, zagrlili smo se oboje plačući. Došao je i dobri g. Kargačin, koji me je i onoga dana bio okrijepio Isusovim Tijelom, pa smo se bratski izgrlili. A mali se Marin Dubravko veselo smijao, jer mu je došao ujo, koji je bio zatvoren zato, jer je »Huvat«.

Čim sam se malko okrijepio, naruči Mara auto te sa mnom na Osik, da razveseli dobre duše, koje su me željno očekivale i oplakivale. Dne 10. siječnja

1934. otpratiše me po snijegu dva divljaka na batine i stradanje, a dne 10. lipnja, — dakle nakon ravnih 5 mjeseci doprati me nećakinja Mara Pavičićka sa svojom dječicom u autu po kiši među moje mile. Sutradan jedva od suza mogoh misiti. I još je dugo trebalo, da se volj koliko smirim i spremim na dalji put.

Bob o zid

Nada je čovjeku jak poduporanj i u najtežim časovima i neprilikama. Očajnik ne učini nikad velika djela. Ali je nada stara varalica. Talijan kaže prosto: »Chi vive sperando, muore....« I ja sam se nadao i kao utopljenik hvatao se svake slamke. Ali sam, priznajem, ostao stari lički kukrić ili, kako reče pop Joso, zasukani grabić. Još sam se zavaravao, da pravica nije umrla.

Branitelj je dr Pavelić poslao Stolu sedmorice priziv, kojemu su se svi zadivili. Dositej je obećao stričeviću Aci Biničkomu, da će četvorica njegovih prijatelja biti meni u prilog. Moji su znanci i prijatelji radili živo. Napokon Sto sedmorice odlukom od 27. VI. 1934. br. 219. u cijelosti potvrdi gospićku osudu od 29. III. Vlainiću, nama trojici iz Osika te nekim Gospićanima, koji su bili suđeni radi izbornoga letaka. Među njima je bio i sveučilištarac Nikola Matijević, siromah, koji je morao tući kamen, da prehrani majku. Marko Smolčić je bio određen u popravilište. Zanosni mladić pogibe lani u Senju s drugim nedužnim žrtvama. Prema odluci ministarstva pravde moradosmo nas četvorica preostalu kaznu izvršiti u Srijemskoj Mitrovici*.

Kad je Sto sedmorice »opravosnažio« (che bella parola!) presudu gospićkoga okružnog suda, upo-

* Sada se zove Hrvatska Mitrovica.

trijebih obični »purgativ«, i to sam bez branitelja. Ako upali, dobro, ako ne, neka ga voda nosi. Ali će barem znati, kako se divlja kod nas. Evo:

Vaše Veličanstvo!

Isprebijan, osakaćen, osramoćen i ponižen kao čovjek, svećenik i slobodni građanin kraljevine Jugoslavije, te očevidno krivo suđen, obraćam se na V. V., vrhovnoga čuvara zakona i pravde.

Dne 9. I. 1934. presluša me u mojem stanu žand. potporučnik te izjavi, da do suda nema sa mnom posla. No sutradan me otpratiše žandari u Gospić. Ondje me u žandarmeriji iza 9 uveče prikovaše za ražanj te isprebijaše šakama, nogama, štapima uz strahovite kletve i grdnje, pokazujući očito mržnju na moj stalež i vjeru. Punih 29 dana ne mogoh usnuti od bolova. A dok sam boravio u žandarmeriji, žandari su noću ponavljali psovke, kletve i prijetnje. Dva puta su silom lijevali u me gadnu tekućinu uz povik: »Pij, pope, sprski čaj, Bogu ti tvoga!« I danas moje bolesne ruke otječu, a osjećam slabost i u čitavom organizmu.

Sresko načelstvo me zatvori 14 dana, a usto podnese prijavu državnomu tužiocu državnog suda za zaštitu države radi delikta kažnjiva po čl. 3, 4, 5 i 6. Zakona o zaštiti javne bezbednosti, počinjenog organizovanjem rasturanja letaka.

Dne 29. I. 1934. prevedoše me iz žandarmerije u uze okružnoga suda i zatvoriše me između džepara i ubojica. Dva mjeseca ne htjedoše dopustiti da dolazi svećenik k meni te me ispovjedi, a ravnih 5 mjeseci ne smjedoh na oltar.

Dva puta zamolih sam, a jednom zamoli moj duhovni glavar biskup, da budem pušten na slobodu do glavnoga pretresa, e da uredim račune, predam župu zamjeniku i oporavim živce, koji su bili oslabili do ludila, a ni sada se nisu oporavili. Sva tri puta je molba odbijena. Ja sam čamio sam u lede-

nom zatvoru, dok su moji ukućani mučili muke osamljeni, a školska djeca ostala bez vjerske obuke.

Dne 29. III. 1934. osudi me Okr. sud u Gospiću po krp. 29-1934-107 radi prekršaja protiv čl. 3. i 4. Zak. o zaštiti države na 10 mjeseci strogog zatvora, a Sto sedmorice presudom od 27. VI. 1934. potvrdi nepravednu osudu.

V. V.! Čitav je postupak protiv mene doduše pokriven plaštem zakona, ali je čitav sama nepravda i bezakonje. Divljački postupak žandarmerije nema premca u kulturnom svijetu, osim država, koje vode protiv Crkve kulturnu borbu do istrage. A žandari nisu divljali na svoju ruku, već po tuđem nalogu.

Tko znade, da sam starac u 60. godini, a svećenik već 35 godina, ne će vjerovati, da sam se pod stare dane dao na širenje letaka HSS. I sresko načelstvo znade, da je neistinita njegova prijava, kojom me je oklevetalo, da sam se ogriješio o nekoliko članova Zak. o zaštiti javne bezbednosti. Sresko je načelstvo mogla voditi samo slijepa strast, kad me je prijavilo, da sam organizovao širenje protidržavnih letaka. No sresko je načelstvo još lani odlučilo mene zatvoriti, i jedan je gospodin iz toga načelstva javno govorio, da me treba zatvoriti. Čekala se samo izlika. Žandari su mi povjerili, da su oko mene stiskali mrežu, dok me nisu ulovili. Meni je moj župljanin Zalović na Badnjak donio 30 komada — kako čuh poslije — nekih tiskanica, što ih je poslao Vlainić Ante, da ih predam Došenu Martinu kao božićnu čestitku neka razdijeli. Držao sam, da Vlainić šalje svoje čestitke, pa sam primio i ne gledajući. Kad sam popodne vidio, da je potpisana HSS, nisam htio ni čitati, nego sam predao Došenu. Držao sam, da mi Vlainić ne bi poslao što protuzakonito, izrabljujući moje prijateljstvo, žalost i zaposlenost. Budući da sam ja samo izvršio želju Vlainića predavši Došenu nepročitanu čestitku, niti sam se mogao

ogriješiti o kakav zakon niti sam organizovao širenje letaka.

Sudski je senat postupao na glavnom pretresu sa mnom gore nego sa zločincima. Predsjednik nije dao da se slobodno branim. Osudio me je a priori, premda ni one božićne čestitke nisam pročitao prije, nego sam je predao, niti se njezina sadržina kosi sa zakonom o zaštiti države. Sama je optužnica niz sofizama i falzifikata, koji se kose sa zdravim razumom i sa stajalištem V. V. Dok po sudu V. V. samo dobar Hrvat, Srbin i Slovenac može biti dobar Jugoslaven, optužnica, a s njom i sudski senat osuđuje hrvatsko ime, hrvatske ideale i t. d. Ona je božićna čestitka širena na sve strane. I dok su drugdje kažnjeni sa dva do tri dana zatvora oni, što su je širili i čitali, mene je sud kaznio s 10 mjeseci, premda je nisam ni pročitao ni širio.

V. V! U Gospiću postoji skupina po svojoj težnji teroristička. Upozoren sam još lani, da je njezina nakana pregaziti sve, što joj se usprotivi. A hoće da se na Hrvatima osveti za progone, kojima je austrougarska policija progonila 1914. ličke Srbe. I ja sam žrtva te osvete, premda sam 1914. bio u Koruškoj interniran kao srpski špijun, a za svjetskog rata bio sam među političkim sumnjivcima. Govori se, da spomenuta skupina čini pritisak i na sudove i na sve vlasti. Nije moja to ispitivati. Svijestan sam, da sam nevin osuđen i oklevetan sa zločina protiv države. Zločinci su oni, koji nevine krivo objeđuju i sude. Iz čitava sam se postupka sa mnom uvjerio, da mi neprijatelji ni krivu ni dužnu hoće zakrenuti vratom. Zato mi ni nakon osude ne dadoše iz zatvora preko 2 mjeseca. Čisto kulturkempferski. Zato mi naваliše i silni dug, koji nadmašuje sav moj godišnji dohodak.«

Na kraju molbe zamolio sam kralja Aleksandra, da dadne po nepristranim i neovisnim ljudima ponovno ispitati i pretresti sav postupak protiv mene

ili da mi barem oprosti preostatak nepravedno dosuđene kazne i prizna moju nevinost.

Molbu sam poslao iz Gospića 27. srpnja 1934. Ali taj je podnesak naprosto vraćen Okružnom sudu, pa se g. Piskač grozio ponovnom parnicom. Ali je znao, da bi na tom sudu bio on krivac... Po naputku dra Sokolića napisah i malo blažu predstavku, a poslah i dru Miškulinu jednu inačicu, da je preporuči banu Peroviću. Ututanj. Ne čudite se, što se obraćah i na dra Miškulina. Ja sam mu bio nadstojnik u konviktu Ožegovićianumu u Senju, a kasnije se u prijašnja sretnija vremena desi prilika, te se i pobratismo.

Mojoj nećakinji gospođi Mari Pavičićki pade na um morska misao. Zamoli jednu znanicu, neka zapita dra Zeca, za koliko bi tisuća ishodio meni pomilovanje. Znala je doduše, da je dr Zec milijunaš, ali i da ne prezire novaca. Usto je držala kao i neki drugi, da je dr Zec umjerenjak i ne odobrava terorizma. Poslije se svi razočaraše videći, da je taj umjerenjak zapravo duša svesrpskih lešinara. Mojoj nećakinji Mari odgovori bizantinac, da on ne može ništa, a ja da i dalje idem za drom Pavelićem.

Ministarstvo pravde istom rješidbom od 25. VIII. 1934. br. 78.307. odredi, da nas četvorica moramo poći u Mitrovicu. Prije toga Vlainić ode u Zagreb i od dvojice vještaka dobi svjedodžbu, da radi bolesti ne može nastupiti kazne. I mene nagovarahu, da pođem u Zagreb. Pozivala me osobito rođakinja gospođa Mažar jamčeći, da će se sve preudesiti, pa ću u bolnici odsjediti kaznu. Ali to nije moglo u moju tvrdu glavu, a teško bi mi bilo pomoglo. Pođem dakle na rentgenovanje k.... doktoru Zecu, a on me pregleda i dade mi 1. kolovoza 1934. svjedodžbu smućaj pa prolij. Moj se branitelj dr. Pavelić s pomoću te svjedodžbe uzme kozati s državnim odvjetnikom i njegovom jekom i kozao se vješto i dugo. Jeka je češće pozivala na nastup kazne, a branitelj

je dokazivao, da su oni pozivi nezakoniti. Predsjednik je po nalogu iz Zagreba dao mene pregledati po dvojici liječnika dru Gradišniku i dru Matejiću. Čestiti se dr. Gradišnik htio pošto poto riješiti te nemile dužnosti, ali ga prisiliše kao državnoga službenika. No prije, nego će Zagreb konačno odlučiti, uzruja se sva službena Jugoslavija.

Ja se obratih na svoga stričevića g. Stanislava Biničkoga, poznatoga srpskoga skladatelja, i zamolih ga, neka izradi u svoga prijatelja ministra pravde, da barem u Gospiću bliže kuće izvršim preostalu kaznu. On mi odgovori, da je govorio s ministrom, ali mu je on kazao, da bi to bio dugačak proces. Otpovrnuh mu ozlovoljen:

»Sad vidiš, kakvi su ti prijatelji — kad treba svećenika batinati i krivo suditi, tu je proces kratak, a kad mu treba olakšati nepravdu, proces je dugačak.«

TREĆI DIO

Crna zastava

Pričao mi je prijatelj, što je čuo od drugih. Jugoslavska vižlad opazila poglavnika dra A. Pavelića te će nazorice za njim. Kad pred vrata njegova hotela, prepoznadu ga po slici pa će preda nj:

»Vi ste dr. A. Pavelić.«

»Pogodili ste, jesam. A što želite?«

»Vi ste dali osuditi na smrt našega kralja.«

»Jesam. On je mene dao dva puta osuditi, i nije mu uspjelo. Ja sam njega osudio samo jednom i, vidite, upalilo je.«

Se non e vero, e ben trovato. Po pravilima kršćanskog morala svak ima pravo braniti svoj život od nepravednog napadača, pa ga ima pravo u smrtnoj opasnosti i ubiti. No balkanski despot nije radio o glavi samo Poglavniku, nego i svemu hrvatskomu narodu. Aleksandar bi bio najvolio, da hrvatski narod ima samo jednu glavu, pa da je može odrubiti jednim udarcem. Kad to nije mogao, osuđivao je pojedince on, nametnik, kojega ni poštena hrvatska mačka osim kukavica i prodanih mješina — nije priznala zakonitim kraljem. I padale su divljačke batine i tekle su suze i krv i silnika je proklinjala potištena Hrvatska. A Poglavnik je kao predstavnik svega poštenog i ponosnog Hrvatstva izrekao pravednu osudu. Sami su pošteniji Srbi, pa i zaguljeni kajišari, živo željeli, da vrag ruča najvećega kajišara. I svi su se u srcu obradovali. Skiknuli su samo oni koji su se pobojali, da će im se isprazniti jasle.

Ja sam 10. listopada 1934. bio još na oltaru i dovršivao sv. misu, kad mi zvonar metnu na oltar nekakvo službeno pismo. Poslije mise otvorim i pregledam letimice. Sreski javlja pod br. 33/34. povjerljivo, da se zvonjavom oglasi smrt nj. v. kralja. U isto vrijeme imaju se na crkve izvjesiti crne zastave. Nisam imao nikakve crne zastave, zato pošaljem zvonara u općinu sa zamolbom, da mi se nabavi zastava ili da se obavijesti srez. Općina mi zbilja nabavi crnoga platna te dam sašiti zastavu i izvjesiti na crkvu. Baš sam onih dana čitao u Službenom vjesniku, da na državne blagdane ne treba vješati zastave na crkvi, nego samo na stanu. Onda pomislih srez je naložio, da se izvjesi na crkvi, dakle ne treba na stanu. Međutim dobiju nalog svi susjedi, neka izvjese na kućama zastave, a meni nitko ništa. Moja nećakinja Anica nekoliko puta preporučuje, da izvjesimo i mi. Najzad pita i bilježnika, bi li trebalo, a on odgovori, da bi bilo uputno, jer će proći dr. Zec, pa će biti i njemu draže. Ni srez ni općina ni žandari ne javiše, da zastavu treba izvjesiti. Ipak nećakinja treći dan nabavi i izvjesi zastavu. Zvonar je prvi dan zvonio po odredbi svaki sat pet časaka, a onda je prestao, dok su u susjedstvu lupala zvona i dalje. Našla se jedna revna duša — Bog je pomiluj — te će pred žandarima:

»Zašto naš pop ne da zvoniti? Ako je on ustaša, nismo mi. Zvona smo mi kupili, pa neka zvone!«

Zbilja dobijem od općine upit, zašto ne zvonim po propisu. Nato pošaljem općini onaj povjerljivi nalog sreskoga, a u popratnici spomenem, da ona ženska nije za zvona dala ni prebijene pare, a sad hoće da se nekomu dodvori.

Za nekoliko dana dobijem poziv k srezu, ali zamolim gospićkog g. kapelana, da me ispriča, jer sam zabavljen. Bilježnik mi poslije javi, da se zbilja radi o zastavi, ali da ima i sva sila prijava, do kojih se ne drži mnogo.

No 3. XI. 1934. eto k meni žandara Kenjića:

»Imam nalog, da vas dopratim k srezu.«

Nije druge, uzmi kola pa u Gospić.

Sreski Živanović uzme naklapati s brda i s doline, a najzad puk 14 dana bez priziva, bez odgode »radi malog pijeteta prema mrtvom vladaru«.

Povedoše me opet u uze sudbenoga stola, ali sad u g o s t e.

Prve noći dođoh među neke stare znance, koji su bili pod paskom dobroga Drage, ali se poslije preselih opet k Stojanu. On mi odredi sobu za šestoricu, ali iz te sobe nikad u dvorište ni u kakvo društvo, van kad bi mi nećakinja Anica došla u posjete. Opet mi donese djela sv. Ivana od Križa, jedinu zabavu. U dokolici složih pjesmu bratu magarcu, ali je poslije iskidah, da ne bi našli što proti jedinstvu države.

Dne 16. studenoga 1934. zapita moja nećakinja Anica u srezu, kad bi mogla poslati po me kola. Rekoše joj, neka pošalje sutra u subotu u 4 popodne.

No dok se Anica razgovarala u kući, s njom su bile i kćeri dviju njezinih sestara — eto pred kuću auta. Poslala ga Mara Pavičićka s porukom, da mene žandari u 10 navečer prate u Mitrovicu.

Plemenite srpske duše htjedoše i meni i njoj zadati što jači udarac, pa njoj ne javiše ništa, a meni stražar donese odluku suda, da moram navečer na put. Poručih po Pavičićku, a ona brže bolje javi Anici, koja odmah strpa na brzu ruku nešto rublja te u Gospić. Bizantinac Plećaš i onda uzme praviti neprilike, ali ih ona svlada i naruči kočiju, kojom ćemo se odvesti na kolodvor.

I sad gledam ona lica stražara vlaha pred vratima kaznione. Na licu im se svima odsijevala neka pasja radost, baš kao da su psi ulovili zeca. Plećaš se sakrio, da iz potaje gleda, kako će me žandari vezati. I Mara se pobojala toga i pobjegla. A kad su Anicu pustili k meni, zapitat će moleći žandarskog narednika: »Ne ćete valjda vezati ujaka?«

Narednik, pitom Slovenac, odgovori mirno:

»Ne treba!«

I krenemo na kolodvor njih dvojica i nas dvoje. I na kolodvoru uzme Anica preporučivati ujaka naredniku i njegovu pratiocu. I sama me htjede otpratiti do Zagreba, ali joj ne dadoh, jer bi se zaman mučila i trošila. Kad vlak stade u Osiku, izljubih se s njom i s njezinim novim zaručnikom i krenuh dalje.

Bila je noć. Kiša je lijevala kao iz kabla. I moje je srce plakalo . . .

Gol među razbojnicima

Kiša je lijevala cijelu bogovitu noć, a ja sam se u vlaku nemirno mjestolio, ne bi li me obrvao san. Ali sve ututanj. Obuzelo me očajno čuvstvo, kao da ne ću više nikad vidjeti svoje kuće ni svojih milih. Iz Zagreba se javih Anici kartom, da sam srećno prispio. Na kolodvoru se vrzala sva sila vojništva, a meni se pričinjalo, da je to moja pogrebna povorka. Moji su me doduše sokolili na rastanku, da ću se vratiti prije, nego se nadam. Ali oni sami nisu vjerovali, a ja se nisam nadao ni prije ni poslije. Kiša nas je pratila na čitavom putu, a to je još povećavalo moju potištenost. Još sam prije bio javio mitrovačkom župniku dru Račkome, da ću se navratiti k njemu. Protivnici su međutim udesili, da ne idem slobodno. Narednik se Slovenac na čitavom putu vladao čovječno i pristojno, pa je primio i rakije i piletine i jabuka, što su mi bili spremili za tužnu popudbinu. Ali njegov pratilac, Srbin iz Valjeva, ne htjede ni okusiti.

U Mitrovicu dođosmo oko 6 navečer, i ravno u zavod. Povedoše me i izručiše tamničaru g. Flegaru, koji me primi vrlo prijazno i saopći mi, da je Vlainić došao i da su mene već prije čekali. Kad mi reče, da alkohola ne smijem držati uza se, dadoh rakiju svome pratiocu Slovencu. Na svoju nevolju nemah

dopisnice, da se javim nećakinji, koja je poslije toga puna tri mjeseca morala čekati moje pismo. Tamničar primi od mene novce i suvišno odijelo i preda me stražaru, da me povede u samicu.

Dašto o pravom snu nije bilo govora.

Ujutro počeh shrvan dremuckati. Uto se otvore vrata, a surovi se glas izdere: »Šta se još nisi digao? Ustaj odmah, uredi kiblu, pa ćeš dobiti fruštuk.«

Nije druge, skočim sve onako umoran, umijem se na brzu ruku pa »kiblu« u zahod, gdje su već drugi redili. Poslije mi kroz otvor na vratima pružiše crnu vodu — kavu — i malko suha kruha...

Dok su drugi bili na šetnji, ostadoh u sobi ja i još neki novi gosti. Dok sam molio brevijar, otvore se vrata, i stražar pozove na kupanje. Dok sam se svlačio, ispadne mi iz džepa 1 dinar kojega nisam navečer mogao napipati. A debeli se stražar Popović izdere prostački:

»Ha, valjda si htio švercovati! Zini!«

Moradoh zinuti i pokazati, da pod jezikom ne skrivam dinara.

Svukoh se do gola i stadoh, kao što me majka rodila, među razbojnicima i drugim zlikovcima, dok me je od glave do pete strigao i poslije bradu brijao čovjek, koji je živio sa svojom kćerkom, a onda zaklao kćer i ženu. Okupah se s drugim zločincima, a onda mi dadoše zavodsko odijelo: kratak bijeli kaputić sa ćirilskim slovom P, što je imalo značiti: R (robijaš). Dadoše mi i hlače s nekih 13 ili 15 krpa, bakandže bez sveza, staru kapetinu Bog zna koga razbojnika, a tako i gaće i košulju. Ostaviše mi samo zimsko rublje, koje mi je i te kako trebalo. U Gospiću sam barem mogao zadržati svoje svećeničko odijelo, a sad nisam smio ni brka brijati. U svemu sam i po svemu bio puki, jadni P — ćirilski — robijaš.

Ribaj, stari, sobu!

Na prevaru sam odveden od svoje kuće, na prevaru iz Gospića. Zato i ponesoh sa sobom brevijar, molitvenik Srca Isusova i krunicu, što je još 1909. donesoh iz Lurda. Stražar Popović mi oduze sve osim krunice.

Poslije kupanja nas povedoše u magazin po posuđe. Dok sam bio malen, jeli smo kod kuće drvenim žlicama. I sad dobih drvenu žlicu, ali preširoku i neizglađenu tako, da mi je parala usta. A žlica mi je imala služiti i za nož i za vilice. Osim žlice dobih limenu zdjelicu, tako zvanu »porciju«. Ni kod svoje kuće nemam Bog zna kako finog suđa, ali je ono u Mitrovici bilo i suviše diogensko. Stari grčki mudrac Diogen stanovao je, vele, u bačvi. Da je boravio u Mitrovici, gdje ne prži žarko grčko sunce, jamačno bi potražio nešto čvršće. Ja sam imao oko sebe četiri hladna zida, što su ih grijali centralnim loženjem, nužnik, koji sam morao sam svako jutro rediti i ispirati, vrč s vodom, sto sa stocem i željeznu postelju s jakom slamnicom, ali s »ušpitnim« pokrivačem. Plahta je bila samo jedna. Kad sam zamolio, da mi se dade kutija, što je donesoh od kuće, ne dade narednik Plantić. Zato moradoh svoje zimsko rublje stiskati po stolu. U kutu je bila i stara metla, koja me je sjećala moga udesa. I ja sam bio katkada metla, kojom su mnogi meli, a kad sam se otrcao po njihovu sudu, odbacili su me i napokon sam se sastao s ovom kolegicom u Srijemskoj Mitrovici.

Svaki sam dan čuo pred vratima na hodniku nekakvo žuljanje, a na šetnji sam gledao gdje otresaju krpe. Moja je ćelija ostajala otvorena, dok bih se vratio sa šetnje. Stoga sam mislio, da netko redi i moju samicu kao i u Gospiću. No jednoga dana bane u sobu narednik Plantić, katolik Podravac, ogleda se po mome dvoru i prozbori podrugljivo:

»Nije dosta moliti se Bogu, treba i raditi. Ćelija ti je kao svinjac.«

Malko me zapekoše njegove riječi. I jače bi, da ga nisam držao Srbinom. Nije to bila zadnja. Plantić opazi i sam, da se onom metlom ne može ništa, pa mi odmah nabavi novu. Odonda sam naizmjence molio i meo sobu, i to po više puta na dan.

A u subotu poslije jadnog objeda otvori stražar Popović vrata od moje samice i pokaže mi na pragu četku i krpu: »Evo, stari, pa ribaj sobu!«

Nije se soba okrenula oko mene, ali sam ipak bio neugodno dirnut.

Pokojni su me roditelji nosili na rukama. Ako sam i pomagao grabiti i vilati na njivi i na gumnu, nikad me ni malena nisu nagonili, da redim sobu. U sjemeništu sam kao sedmičar tro klupe, u Innsbrucku sam gledao učenjake Nillesa, Noldina i druge, gdje metu svoje sobe, a moju je i onda meo podvornik, jer mene nije vezalo isusovačko redovničko pravilo ili običaj. Dok sam bio profesor u sjemeništu, redili su mi sobe podvornici, a u župi rodbina. Ali u mlađega pogovora nema. A ja sam mlađi, premda bih i po godinama mogao Popoviću biti otac, da i ne govorim o svećeničkoj časti. No on je gospodin, a ja robijaš, i to zlikovac proti državi. Nije druge, nalij vode u umivaonik, zguri se, pa udri ga, Blažu!

Kvasim, mažem, tarem, pot mi curi s čela. Preobukoh se malo prije, a košulja mi je već sada mokra. Svi susjedi svršuju, a ja jedva polovicu. Stražar gleda i kesi se podrugljivo.

»Pa u što ti prođoše godine, kad ne znaš ni sobe oprati!«

»Naučit ćeš i to. Ali što će reći narednik?«

Što će reći?

Dva puta sam prošao čitavu samicu, stvorio se sav u golu vodu, a Plantić mi reče sutradan: »Ćelija ti je kaljuža.«

Živ u grobu

Jednom mi reče poštenjačina dr. Sokolić u Gospiću:

»Bolje će vam biti u Mitrovici nego u Gospiću, sobe su lijepo uređene, upravnik je čestita duša, a usto ćete moći zajednički i u grad. A ne će biti ovih gada.«

Možda je poštenjak mislio na časni zatvor.

Kad su me u Gospiću pregledali liječnici dr. Matejić i čestiti dr. Gradišnik, državni odvjetnik i njegova sjena izjaviše, da je u Mitrovici dobra bolnica, u kojoj mogu liječiti neurasteniju. Podlac me Matejić posjeti u Gospiću i 16. studenoga tobože slučajno, a zbilja zato, da svojim goničima izjavi kao vještak, da me mogu odagnati u Mitrovicu.

Čim stigoh u Mitrovicu, rekoh odmah tamničaru Flegaru, što je obećao gospićki sud. Ali mi tamničar odgovori, da on ne može bez upravnika, nego će preporučiti, da me smjeste u bolnicu. Ne znam, je li to bilo puko obećanje. Na Flegara su se tužili nemalo svi, da je neiskren, da on zapravo upravlja svim, a upravnik da ga u svemu sluša. Prema meni se Flegar vladao uvijek susretljivo i prijazno.

Ne znam, gdje je bio upravnik Bralović prvih dana. Znam samo, da su me nakon nekoliko dana poveli stražari na »raporat« pred upravnikova zamjenika, a sa mnom »kolege« cigane, tatove, ubojice. Najprije čekaj pred vratima, dok se izređaju drugi, a onda po redu pred svijetlo lice zamjenikovo. On najprije pita svakog pojedinca, a onda ozbiljno i dostojanstveno opominje sve zajedno, kako se treba vladati. Ja sam stajao pred mladim gospodinom kao i davno u gimnaziji pred dostojanstvenim starcem ravnateljem Šenekovićem, dok je naš sijedi bradati Jupiter ozbiljno opominjao: »Djeco, budite pristojni, nemojte bacati kuglice u rupice

(mladi su se đaci onda rado »špekulali«), učite za život.«

Poslije treba na slikanje. Brije gadan vjetar poput naše ličke bure. Ali mi »pitomci« zavoda moramo pred fotografski aparat, da nam ostane za vječna vremena slika u albumu zavoda, a u potrebi da se pošalje i policiji na sve strane, e da nas vodi u očevidnosti, ako bi koji pokušao uskočiti. Brije vjetar, reže uši, ali mi moramo stajati i čekati, dok nevješti slikar snimi druge. Dašto, treba obući bolji kaput, jer bi se tko mogao sablazniti, kad bi vidio, kakve nosimo. Pomislih, možda će nam i ostaviti onaj pristojniji, topli kaput, ali se prevarih. Ta donesoše samo dva »za obseniti prostotu«. Ja bih bio volio, da su me slikali u onom bijelom kaputiću sa slovom P, i to onda, kad sam već bio obrkatio. U gimnaziji je nekad đak potezao svaku dlačicu, da što prije poraste brk. Sad su svi ćose. A ja u »zavodu« živo željah, da me tko »uhvati«, ali nitko nije imao aparata. Kad su i slike gotove, treba imati legitimaciju, koju mora svaki nositi uza se i predati stražaru, kad želi na r a p o r a t.

Ja sam svoju robijašku legitimaciju kasnije ostavio pobratimu Petru Grgcu za uspomenu, kad smo se sastali u Zagrebu poslije svršene »škole«.

Jednog me dana posjeti kapelan g. M. Stražari su dakako pomno slušali i brzo nas rastavili. Kad ga ja zamolih, neka piše mojoj nećakinji, da sam došao zdravo, usprotiviše se stražari, jer to treba zamoliti na raportu. A kad me je drugi dan posjetio pravoslavski duhovnik, udaljili su se stražari, pa sam mogao s njim govoriti što me volja. No što ćeš govoriti s bizantincem, koji je možda nečiji uhoda? Potužih mu se, da su mi oduzeli i brevijar, koji moram moliti. Obeća mi, da će preporučiti, neka mi brevijar vrate. Ne znam, koliko je bilo istine u tom obećanju, ali ga prihvatih zahvalno. Popo mi reče, da je nekad služio u Mazinu, a ja se sjetih poznate

mazinske mudrosti. Već kod prvoga posjeta vidjeh, da je katolički svećenik upravi sumnjiv kao i ja, dok je pravoslavcu sve slobodno. Poslije će katoličkog svećenika naprosto potjerati.

Bez brevijara ostadoh kao bez ruke. Molitvenik lakše pregorjeh, jer sam molitve i litanije nekako mogao složiti, ali je i tu bilo svašta, pa sam isprvice miješao smeten i litanije, a pogotovo krunice. Počeo bih primjerice krunicu radosnu, a nastavio žalosnu, ili bih pomiješao krunicu sv. Rana i Presv. Srca. Molio sam mnogo, ali potišten nisam znao, da li vrijedi molitva . . .

U Gospiću je bila stega i uhodarstvo. Ipak je mogao jedan s drugim letimice prozboriti koju riječ. A u Mitrovici muk lijek, ako ne ćeš da te ošinu stražarevi ključi ili šapa. Čim se otvore vrata i stražar rikne: »Napolje!« — povrvi krdo iz staje, svrsta se mučke pred kućom s kapom pod pazuhom i čeka, dok ga ne prebroji vjerni čuvar. Krdo stoji u dva reda, pa mora jedan red pokriti drugi. Stadoh jednom malko izvan crte, u kojoj su stajali drugi, a stražar se Popović izdere:

»Ej, pope, hoću li te ja učiti stajati?«

To bi značilo u njegovu jeziku: »Hoćeš da te ošamarim?«

Kad je krdo pobrojeno, zagrmi čuvar: »Napred!« I sve krene po vojnički. Pisne li tko riječ, padaju sveci, bogovi, Majka Božja, anđeli.

Jednom netko šušnu blizu starca Martina Došena, a Popović ga tako udari svojom šapetinom, te je posrnuo i Vlainić, koji je išao iza njega. — Kad se uznici vraćaju sa šetnje, čeka stražar iza vrata, da se ne bi razgovarali. Jao onome, tko ga ne pozdravi. Ja se isprvice ne obzirah, pa ne pozdravih »gospodina«, a stražar Popović se istrese prostački:

»Pope, zašto ne pozdravljaš? Nekada si pozdravljao.«

Ne doreče, koga i gdje.

Upoznah brzo, da sam ne samo otkinut od svih milih, nego i živ u grobu. Oteta mi je sloboda, čast, postao sam poput Platonova čovjeka, kako se narugao Diogen — dvonožac bez perja. I gore. Pijevac može kukurikati, ako ga i zatvoriš i operušaš, a ja moram mukom mučati, slušati prostačke psovke i očekivati, da me okuju onako kao i žandari 10. siječnja. A čuo sam dobro u svoju samicu zveket okova...

I češće mi pade na um, da je ona zgradurina samo slika velike tamnice, u kojoj razbojnici muče hrvatski narod...

Ljudi i zvjerad

Već spomenuh, tamničar me je Flegar već prve večeri primio veoma lijepo i uljudno, a postupao je i kasnije sa mnom prijazno, čovječno, koliko je mogao, da se ne zamjeri drugima. Gledao je, da mi olakša teret, koji sam i onako jedva nosio. Stražari su bili zvjerad, a on je imao ljudsko srce. Krupan kao i gospićki tamničar Plećaš, bio mu je potpuna opreka. Plećaš uza svu slatkoću bizantinac, Flegar uza svu vojničku oštrinu zapadnjak, katolik. Naskoro upoznah opreku i onoj drugoj gospićkoj živini — dru Matejiću. Povedoše me na »raporat« k liječniku u bolnicu. Kad u hodnik, svuci se opet do gola pa na tezulju kao i blago, kad ga kupiš na sajmu. Moraju gospodari znati, koliko si težak, da vide na kraju, kako te se prima njihova hrana. Kad me izmjeriše, počekah, dok me zovnu pred liječnika dra Roguljića. On me primi smiješećke i zapita, što me je dovelo onamo. Na prvi se mah iznenadih, pomislih, da je preda mnom čovjek, koji je nekada bio moj pitomac u senjskom konviktu, ali doznah, da sam se prevario. Nakon pomne pregledbe ne nađe ništa opasno te me otpusti. Mislim, da mu je poslije živo preporučio tamničar, a osobito župnik dr. Rački, te

mi je išao u svemu na ruku. Jednom me posjeti i u samici i prepisa mi nekakve praške za kašalj, a usto mi nabaci, da bih morao i na raporat, gdje će me bolje pregledati.

I »lekar« je morao biti oprezan, jer je pravi gromovnik u zavodu bio upravnik dr Bralović. Čuh, da je bio nekad srpski republikanac. Ali doznah i vidjeh, da je pravi istočnjački despot bez trunka ljudskoga osjećaja. Dosta je spomenuti, da se s njim zakvačio i pravoslavni pop te ga teško optužio, ali bez uspjeha. S ustašama je postupao zdravo srpskizvjerski. Trebala je samo jedna riječ, da dobiješ okove i tvrdi ležaj u samici. Njegov mi je zamjenik bio obećao, da ću možda u zajednički zatvor prije, nego minu 3 mjeseca, kako je propisano. Tamničar me naputi, da zamolim upravnika, a on će me zagovarati.

Zbilja zamolim posebni »raporat«. No kad dođem pred upravnika, zapita me ledeno:

»Kad si došao u zavod?«

»Dne 17. studenoga.«

»Tvoja je molba izlišna«, prihvati on ledeno i mrtvo.

Na prvi se mah zabezeknem, a on ponovi:

»Molba je izlišna...«

»Pa hvala Bogu!« pomislim u sebi.

Bilo je prošlo 17 teških dana, pa će polako i drugi teški i mršavi. Ujutro malko juhe, zapravo mrsne vode, kojom bi se moglo u potrebi krstiti, a tri puta mjesto »supe« crna kava bez ikakva ukusa, usto kusić suha kruha — eto vam doručka ili po ličku ručka. Oko 10 pruži sedmičar kroz vrata »lebac«, glavicu kruha, a kakvoga kruha! Kamenje bi njim razbijao! Češće se puta sjetih Isusove riječi: Tko tebe kamenom, ti njega kruhom. Ne daj, Bože, onim kruhom udariti koga, pukla bi mu glava! Da je barem kakav

nož, i Bože, pomozi. Ovako nije druge nego provrti kruh drškom od žlice i nalij malko vode, da se odmekša. Za objed obično dobiješ nekakvu smjesu, najviše vode. Ako želiš uloviti što mesa, morao bi zaplivati kao i onaj šaljčina. Za večeru većinom salata, i to isprvice dosta obilato...

Ja nisam bio nikad izbirljivac ni oblapornjak. Dok sam išao u pučku školu, bio sam zadovoljan ujutro varenikom, pa i poparom. Kasnije sam redovito dobivao kavu. U sjemeništu smo se hranili dobro. Ako mi koje jelo i nije godilo, nisam prigovarao. Svaki je klerik dobivao četvrt litra vina. A kad sam zaređen, u konviktu sam dobivao pola litra. Bilo mi je neobično, kad sam u Innsbrucku vidio na stolu samu vodu. Dobri mi ravnatelj O. Hofmann razloži, da je vino »zu sauer« (kiselo). Kad postadoh profesorom, nastojale su čč. sestre, da poglavare hrane što bolje. A kad dođoh u pastvu, moji se boje svaki čas, da ću ogladniti i oslabiti. Moja zelenka nikad nije prazna, uvijek je u njoj mučenice s pelinom i srčenikom. Da se starac može lakše iskašljati, mora biti i meda i drugoga. U sobi mi zimi jare cio dan, moram sjediti uz toplu peć, a pođem li na studen, natovare na me odijela, te se jedva mičem. Moja rodbina zna, da je ružno vidjeti blatna popa, pijanu ženu, ohola fratra i mršavo prase, pa ne trpe ni mrlje na mome odijelu.

A u samici zaman zatvaram prozor, jer struji leden zrak, zaman se stiskam i po noći, jer su pokrivači slabi, a na ono jelo teško da bi i svinje pogledale. Kad kod svoje kuće nemam službenoga posla, sjedim uza sto te prevodim ili pišem što izvorno, a za izmjenu čitam. Ondje sam bio srećan, kad sam na zagovor dra Račkoga dobio natrag brevijar. No i tu me snašla neprilika. Ponesoh jesenski dio, a poslije dobih putnički brevijar u sveščićima, ali mi dadoše samo jedan sveščić, pa moradoh moliti »de Beata«.

Kad nas u nedjelju povedoše u crkvu, zamolim stražara Popovića, da mi se dopusti ispovjediti, a on će podrugljivo:

»Kad si tako pobožan ovde, trebalo je pre, pa ne bi bio došo ovamo!«

Ipak me je pustio, jer nije smio zabraniti, pa se ispovjedih i pričestih, a usto zamolih kapelana, neka mojoj žalosnoj Anici javi, da sam zdrav, pa neka se ne stara sa mnom. I javio je. Bio je oprezan i javio zakučasto, inače bi i to bilo zaplijenjeno. Ta u Gospiću je obavljao cenzuru umni Ilija Plećaš, koji je plijenio svaku moju sitnicu. Ja nisam smio pisati kući puna tri mjeseca, doklegod sam bio u samici, a drugi nisu smjeli, jer je moj stan bio Janka pusta. Ipak je g. kapelan nekako saopćio, što je htio i što sam ja želio. Tako se dogodilo i druge nedjelje. Međutim premjestiše kapelana, a u kapelu dođe sam dr. Rački, koji mi obeća, da će me preporučiti dru Rogulјiću, neka me uzme u bolnicu. Usto mi obeća, da će pisati u Zagreb salezijancima, ne bi li mi poslali štogod za prevođanje.

Napokon me 11. prosinca 1934. povede stražar k liječniku na ponovnu pregledbu, a kad se vratih u samicu, naredi mi, da poberem sve svoje i pođem u bolnicu. Još me nešto prije toga preobukoše. Skinuh onu bijelu bluzu sa ćirilskim slovom P, a stražar mi Popović baci u ćeliju smeđu staru kaputinu, koju je prije mene možda nosilo desetak razbojnika. Baci mi ga preko praga kao psu golu kost ili prascu jabuku. Ipak rekoh: »Hvala!«

U bolnici

Bolnica je u posebnoj zgradi, uređena moderno. Tu su parketi, koji se danomice čiste, a češće mažu voskom, postelje sa slamnjačom, s dvije plahte i dobrim pokrivačem. Skupni je zahod u sobi, ali se

svaki dan dva tri puta čisti. Prozor mora biti otvoren cio dan, da bude dosta čistoga zraka, a opet nema studeni, jer se češće pušta para. I hrana je mnogo bolja. Svaki bolesnik ima 2 »porcije«, t. j. limene zdjelice. Ujutro dobije bijelu kavu ili mlijeko, u podne juhu, meso, leću, navečer mlijeko. Komu odredi liječnik, dobiva i bijeli kruh. Da je bolnica blizu kuće, čovjek bi se i privikao, pogotovu onaj, koji želi plandovati. Svaki se bolesnik mora svući i ležati cio dan te se na postelji i hraniti. Usto čovjek ima i društva, koje mu razbija čamu.

U samici sam gledao samo muhu, koja se sunčala na prozoru. Zavidio sam joj, što ima krila, ali sam je i grdio, jer ne zna cijeniti ni svojih krila ni zlatne slobodice. Pomišljao sam na ropske duše, što poput jednodnevnih muha gaze najdivniji dar Božji i služe svakome vragu, držeći se one: »Evviva la Spagna, dove si beve e magna«, ili slične hrvatske: »Gdi bolje, tu dulje«.

U bolnici nije bilo muha. Bili su ljudi, svakakvi ljudi, a ipak ljudi, s kojima možeš kratiti vrijeme i časimice zaboravljati nevolje. Stražar Slovenac postupa čovječnije nego one dvije živine u samici. Supatnici se približuju isprvice oprezno, a poslije povjerljivije. Prvih dana ležim na prvom katu. Bolničar V., nekad narodni zastupnik, prijatelj dra Kostića postupa sa mnom vrlo lijepo, ne da mi raditi ništa, što rade drugi, voli sam sve obavljati. U dokolici se raspitkuje za svašta. Misli, da su i njegovi stari potekli iz Like, pa želi bolje upoznati Liku. On bi volio, da ostanem kraj njega, jer ne trpi bolničara donje sobe, koga drži nesposobnim i umišljenim. Svaki dan dolazi pisar, koji s liječnikom obilazi bolesnike, razgovara se s V. i sa mnom. Radikal je, nekad kotarski pristav. Posudio je iz blagajne nekih 30.000, i to radi raskošne žene, koja ga je i ostavila. Tražim po bolnici koga Hrvata, ali ga nema.

Naskoro dolazi »pregrupacija« — gore ostaju samo zarazni, a ja salazim u prizemlje.

Postelja mi je prva do vrata, a do mene Srbijanac Nedeljko. Brzo se upoznasmo i približismo, pa se često razgovaramo. Ubio je čovjeka, osuđen je na 20 godina. Već je odležao dugih 10. Pokušao je pobjeći, došao i kući, ali su ga uhvatili i opet vratili. Naučio je čitati i pisati. Ja mu dajem danomice govedinu kod objeda, jer mi je dosta i druge hrane. Nedeljko je seljak, »zemljoradnik«, ali se govorom raseljačio, t. j. prestao je biti seljak. Inače ne trpi gospode, koja, veli, varaju narod. Trebalo bi da se svi seljaci slože. Narod u Srbiji voli Đorđa nego njegova brata Aleksandra, jer da je Đorđe republikanac, a sam se odrekao krune, znajući, da bi za godinu dana izgubio glavu.

Sve me više zanima brbljavi Muša iz Niša. Mete bolnicu, a neprestance zuji, kao da pjevucka-čisto čakavskim naglasom. Treba dobro napeti uho, da mu možeš svaku uhvatiti, jer mu je govor zapravo bugarsko-srpski. I on je osuđen na 20 radi ubojstva, a tuži se na strogost starog srpskog zakona, dok je jugoslavenski blaži.

Brico je vojni bjegunac. Bio je prebjegao u Bugarsku, pa i govori lijepo bugarski, a čini se, da i osjeća tako, ali ne smije reći. S njim počeh najprije natucati bugarski.

Bolničar je služio u Otočcu, a odonud pobjegao u Italiju te se dao na uhodarstvo. Uhvatili su ga u Zagrebu te isprebijali. Tužio mi se, da ga ne trpi rodbina, koja se osjeća Srbima. Sudeći po svemu, njegova je porodica silom posrbljivana, ali je njegova duša ni pečena ni varena, a jezik mu je bugarski uz neke primjese. Momak se rado hvalio svojim doživljajima i pričao čitave ljubavne romane, kojih nitko nije vjerovao.

Tko pomnije sluša Srbijance ili naše Srijemce, može lako opaziti, da svi govore ekavski, samo je naglas srijemski više štokavski, dok Srbijanci sa svih strana naglasuju čakavski. Štokavci su i Rusi i Bugari, a i njihov je naglas kao čakavski. Bugari su i tvrdi ekavci i »štokavci«. Nemaju infinitiva, pa opisuju budućnost s pomoću ste da na pr. ste da pija = pit ću. A sad evo! Srbofili trube odavno, da je štokavica srpski jezik, a Srbende galame, da su im Hrvati ukrali jezik, jer da su Hrvati samo čakavci. Da ih opatrnemo njihovom šibom. Ako je štokavica srpska svojina, onda su je ukrali od njih i Bugari i Rusi. Ako li je čakavština hrvatska, kao što i jest, onda su Srbi posudili u nepovratno ime od Hrvata čakavski naglas. No treba se sjetiti a) da je ime Hrvat bilo rašireno kod svih t. zv. Slavena, b) da ti Slaveni i po mnijenju glasnih slavista nisu nikad bili jedan narod, c) da su Hrvati došli na Jug kao ratnici i oružjem u ruci osvojili novu domovinu, ć) da su Hrvati bili međaši s Bugarima, č) da su u živom hrvatskom jeziku sačuvani ostanci svih t. zv. slavenskih jezika, pa su Hrvati cakavci, čakavci, čekavci, kajkavci, štokavci. Šaka se Srba utisnula kao klin između Hrvata i Bugara, pa su valjda kao ogranak sjevernih Soraba poprimili od Bugara ekavicu i štokavicu s hrvatskim čakavskim naglasom. Srbi su sami svijesni, da je ludo i bezobrazno prisvajati ijekavicu. U novije doba navaljuju svuda sa svojom ekavicom, pa se i naši vlasi muče ekanjem. Neupravice dakle priznaju, da je njihov Vuk postupao čisto vučki — uplákao se u hrvatski tor, pokrao naše narodno blago te ga posrbio, kao što je vlah pokupusio Brinjakovo zelje...

No odviše se zaletjeh, kao da ne ležim na bolesničkoj postelji u kaznenom zavodu među »braćom« ubojicama, tatima, preljubnicima...

Kad si ti došao?

U samici nisam imao noža ni nožica, pa sam mučio muku, kako bih odrezao nokte, koji su mi narasli kao Gruji Novakoviću u narodnoj pjesmi: »Nokti su mi — obuvam se u nje...«

U stolu nađoh nekakav čavlić, pa potegni simo, potegni tamo, da otkinem nokte s ruku, ali ututanj muka. Grizao sam zubima i nekako skinuo čaporke, ali s nogu nikako. U bolnici nađoh i nož i »makaze« te odrezah nokte. Dopustiše mi, daa i brk obrijem. Na kupanje je trebalo svake subote, i to u zajedničko kupalište. Jednom se okliznuh na mokrom betonu te ljos na lijevu ruku. U desni se lakat udarih još prije 30 godina u senjskom sjemeništu, pa sačuvah kalendar. Sad dobih i u lijevi. Barem sad imam ugodnu uspomenu. Liječnik je dr Roguljić dolazio danomice u bolnicu i sve prijazno pregledao i pitao. Prvi je pogled bacao vazda na vrućinu. Mjerili smo je danomice tri puta. Moja se vrtjela svagda između 36½ i 37. Drugi su je znali vješto povećati, ali ja sam držao nedostojnim i nepristojnim varati liječnika, koji mi i onako ide u svemu na ruku. Ljekarne su od mene imale malu korist, jer sam sabirao sam ljekovito bilje. Zato sam sve propuste naknadio u bolnici, gdje sam danomice trošio nekolike vrsti prašaka. Liječnik mi je morao rezati zanokticu i ustanovio, da imam nešto sladora, pa me je upozorio, da trošim pelin, koji mi je Anica poslala, ali da se čuvam meda.

Jednom će posjetiti bolnicu i upravnik. Kad dođe do moje postelje, zapita kao u čudu:

»A kad si ti došao?«

Na prvi mah se zbunim, u jednu radi prostaštva, u drugu zato, jer nisam znao, pita li, kad sam došao u bolnicu ili u kaznionu. Stoga samo pokažem rukom na daščicu više glave... Drugi put se zaustavi malo duže i zapita, što me boli. Odgovorim:

»Katar, skleroza, šećerna, zubi . . .«
»Stare su godine, ali još ima nade,« on će.
»Sve će izliječiti busan,« primijetim . . .
Upravnik popostane, a onda će:
»Busan? Bus na grobu, je li?«
»Da, gospodine upravniče!«
Naknadno sam doznao, da je liječnik imao s njim okapanja radi mene, pa je morao i popustiti.

Najmiliji je posjetnik bio novi kapelan g. Terzić suučenik perušićkoga kapelana g. Nikšića, koji me je zamjenjivao u župi. Isprvice zamolih, da me puste u kapelicu k misi, ali mi stražar reče, da se iz bolnice ne smije nikamo, ali će kapelan doći u bolnicu. I došao je i često me puta okrijepio i osokolio. Bolnički su drugovi svaki put pitali, što mi je pričao o politici, ali u jednu ja nisam puno ni pitao za politiku, van više za svoje mile kod kuće, a u drugu je bilo škakljivo pričati, što bi mi on kazao. A ni on nije mogao kazati baš utješnih novosti. G. Terzić mi donese i opširan životopis Don Rue, prvoga nasljednika Don Boskova, zatim naliv-pero i knjigu papira, što mi posla dobri prijatelj Dragec Brumec, da mogu pokratiti časove. Ne varam li se, predade mi stražar pošiljku 18. prosinca, ali samo jedan list papira, da ne bih davao drugima za krijumčarenje. Prevodio sam polako sjedeći na postelji, a gdjekad uz postelju i tako olakšavao nevolju. U poslu, osobito u napornom duhovnom poslu, čovjek lakše zaboravi sam sebe i svoje jade. Prevodio sam iz talijanskoga. Bio je u knjizi na sličici kratak život i molitva na čast sv. Don Bosku. Na želju nekih drugova prevedoh i molitvu pa su se i oni molili sv. J o v a n u Bosku. Moj se rukopis ionako, rekoše prijatelji, mora slati na prevodni ured, da se uzmogne pročitati. A što će istom salezijanci, kad dođe red na život Don Rue!

Moram spomenuti, da su se svi bolesni i ostali u bolnici vladali prema meni prijazno. Kad sam i ja htio pomagati čistiti sobu, nisu mi dali, a i liječnik

je preporučio, neka me drugi zamijene. Vidio sam više srca i čovječnosti u onih jadnika, što radi krađe, prevare, ubojstva dođoše na dugu robiju, nego u čovjeka, koji je prešao visoke škole, isticao se kao slobodar, a ubijao je slobodu na svakom koraku.

C r n i B o ž i ć

Godine 1905. preminu mi starica majka. Preminu 30. siječnja sa željom: »Da mi je vidit moga Franu!« Želja joj se ne ispuni, jer je bila mećava, te istom na Svijećnicu doznah, da je u zemlji. Iako sam bio čovjek od 30 godina, plakao sam kao ludo dijete. Nakon 5 godina ode u vječnost i pokojni mi otac. Siromah je imao ovapnjene žile, mučio se 5 tjedana, a s njim i svi mi oko njega, pa smo se molili Bogu, da mu skrati muke. Boravio sam u Senju među dobrim drugovima i prijateljima, pa sam proživio ljutu žalost. No kad mi je godine 1933. umro rođak Marko, u koga sam bio stavio svoju nadu, očekivao sam, pa i proveo Božić kao Veliki Petak. Pokojnik je na smrti izjavio: »Žao mi je majke i strica . . .« kao da je slutio, kakva će nedaća snaći i ojađenu majku i mene. Ipak smo onda bili blizu, pa smo mogli razdijeliti tugu, dakle je prepoloviti. A sad se primicao teški, crni Božić, kakvoga, ne daj, Bože, ni mojim neprijateljima!

Dok sam boravio u Senju, poslije večere smo mi poglavari s bogoslovima igrali tombolu do 10 sati. Zatim bi u crkvi pjevali Jutrenju do ponoći, a onda bi koji kanonik pjevao svečanu Ponoćnicu. Na Božić je svaki svećenik čitao tri mise, a u 10 sati smo svi čekali biskupa, kojemu sam dugo služio kod svečane mise kao podđakon. Svečanost se nastavljala popodne i sutradan. Kad pođoh u duhovnu pastvu, nije dakako bilo onakoga sjaja, ali je bilo dosta vedre pjesme. Na Ponoćnicu u selu pohrle i oni, koji se

crkvi rijetko zamjeraju, pa mi crkva bude dupkom puna. Kad izložim i podkadim Svetotajstvo, zaori crkvom pjesma na čast Svetotajstvenom Isusu, a iza toga »U s e v r i m e g o d i š ć a« i druge božićne. Kad čovjek vidi punu crkvu, rastapa mu se srce od dragosti pa govori o božićnom veselju. Na Zornicu mi opet dođe dosta dobrih duša, pa moram i njima reći koju. A oko 11 sati se opet skupe osobito oni, koji nisu mogli na Ponoćnicu ni na Zornicu. Opet izložim Svetotajstvo, opet zaori po crkvi vesela pjesma, opet nastojim pobuditi srca svojih župljana sjećajući ih Riječi, što je postala čovjekom.

A sada? Dugo u noć prisluškujem, hoće li otkud odjeknuti glas zvona. Gluha tišina svuda. Samo se kadikad čuje stražarov glas: »Straža, pozor!« A u osvit čujem samo šuškanje po bolnici, polako ustaju bolesnici, rede postelje te čekaju, dok stražar otvori vrata, da se u hodniku mogu umiti. Žurim se i sam, molim jutarnje molitve i čekam. Dolazi pisar noseći ljekarije, čestita Božić i šapće:

»Maček je pušten, skoro ćete i vi . . .«

U srcu mi se budi nada, ali nejasna, nestalna. Ta sve me razočaralo.

Iz kuhinje nose doručak, a ja ga ostavljam za kasnije čekajući, da dođe k meni Isus, kad ja ne mogu k Njemu. Srce mi plače, ali ne dam suzi na oko, da niko ne vidi moje goleme tuge. Tisuće moje braće svećenika stupaju tri puta na oltar, primaju nebeskoga Gosta, vrše svećeničku službu, a ja čamim kao prosti zločinac, doduše u bolnici, ali bez slobode, daleko od svojih milih, koji zalijevaju suzama svaki zalogaj.

Nikakav znak ne odaje, da je veliki katolički blagdan. Izmolim brevijar, laćam se pera, a sve čekam, hoće li se pojaviti svećenik. U jedvine jade dolazi g. Terzić, zove me u liječnikovu »ordinaciju«. Stražar stoji u sobi, ali ga on šalje van, dok se ispovjedim. A iza pričesti mi daje i misnoga vina, kojim je oprao

kalež. Dobra duša hoće da me volj koliko razveseli. Tako će i na Novu godinu. Vedriji nastavljam rad. Poslije mi dadoše i nekolike čestitke. Razgali me osobito razglednica, koju mi poslaše moji javljajući, da su svi zdravi, i čestitajući Božić. Prva izravna vijest nakon 40 dana. Čestita mi i rođakinja gđa Mažar. Njezin mi brzojav s dodatkom »do viđenja« probudi opet varalicu nadu. Ono se viđenje otegnu kao vlaška korizma, jer se vidjésmo istom 23. srpnja g. 1935.

Međutim je dr. Roguljić produljivao moje bolovanje na svake ruke. Kad već nije mogao odoljeti navali upravnikovoj, povrati me na Svijećnicu 1935. u samicu s nakanom, da me za koji dan opet uzme u bolnicu, a onda u »mladićku zgradu« među političke uznike.

U samici mi oduzeše opet knjigu, papir i pero, te započeh opet po staru čamiti. Samo je pokrivač u onoj sobici bio lošiji, pa se moradoh po noći svakako stiskati. Napokon po nagovoru tamničarevu zamolim na »raportu«, da me premjeste u skupnu sobu, i upravnik dopusti, ako i nisam u samici odsjedio propisana 3 mjeseca. Ne znam, ko je izradio, da nisam premješten u mladićku zgradu među političke kažnjenike. Istina, zove se mladićka zgrada, jer je u njoj većina mladih ljudi, ali je ondje bio i moj Martin Došen, koji je stariji od mene. Meni su u bolnici pričali, da svećenik ne ide u onu zgradu, da ne smije niko imati ni olovke u sebe itd. Stoga sam se morao zadovoljiti, da ostavim samicu i pođem u skupnu sobu.

U ćirilskoj školi

Pokupih sve svoje imanje, oprostih se s Popovićem, i Plantić me povede k svome rođaku — ako pogađam — Mirku Plantiću. On me, koštunjav i mršav, primi doduše nekako mrtvo, ali i pristojno.

I moram priznati, da se prema meni vazda vladao čovječno, dok je na druge znao i zagrmjeti. Povede me u br. 2., gdje se vrzla sila drugih uznika. Ne znam, koji su se sve bili sjatili oko mene. Samo dobro zapamtih, da me je upozorio kapetan S., Slovenac, kažnjen radi špijunaže, da se čuvam redara Ivankovića. Poslije doznah, da je kukavelj pogazio vjeru i prešao na pravoslavlje, ne bi li se lakše dočepao slobode. Bio je činovnik u Bosni, a zapao u zatvor radi nekakvih neurednosti. Kasnije vidjeh, da ga se svi klone i drže ga uhodom. Onoga dana predade redarski posao Slovencu R., šumaru, kažnjenu radi špijunaže, koji me smjesti na svoju dosadanju postelju kraj svoga druga. Od onoga časa postadosmo nas trojica drugovi, koji smo dijelili među se zalogaje. Oni me upozoriše, neka se čuvam i nekih tobožnjih Hrvata-terorista, koji su u političkoj (mladićkoj) zgradi uhodili i tužakali drugove, a i ondje su uhode. A kad se poslije razgovarah s nekima, sve me jedan opominjao, neka se čuvam onoga, s kojim se on sam najviše družio . . .

Oko podne sjedosmo za dugačak sto — nas preko 60. U Innsbrucku sam imao do 200 sustolnika, ali posve različnih od ovih. Ondje su bili knezovi, grofovi, prinčevi, liječnici, sudci — po izbor društvo. I u ovom je zavodu bilo čestitih ljudi, što su nesrećom zapali u uze. Bilo je majora, kapetana, šumara, učitelja, ali je bilo i cigana, razbojnika, svakakvoga društvenog taloga. Trebalo je, da dođe k njima i katolički svećenik, pa će slika biti potpuna.

Već prvi dan upoznah nekoliko Hrvata, špijuna i terorista, pa neke Bugare, a ponajprije Vasilj Nikolova, koji mi se prikaza kao narodni junak i potuži na neke druge. Želeći bolje upoznati bugarski jezik uzeh se družiti s Vasiljem, koji mi je kasnije često pričao svoje doživljaje i razne priče, i to bugarski. Letimice samo vidjeh dra Gutića i jedroga profesora Cipuševa, s kojim kasnije provedoh toliko ugodnih časova. Njih su dvojica na žalost bila u sobi br. 1., pa tako nisam imao uza se čovjeka, u koga bih se barem donekle mogao pouzdati.

Dobih med, što mi ga je poslala od kuće moja Anica, a ne smjedoh ga potrošiti u bolnici radi sladora u mokraći, ali ću ga sad trošiti s čajem. Poslije večere me obrlatiše neki teroristi i špijuni Hrvati. Neki mi još za večeru ponudiše slanine, a poslije čaja. Za uzvrat im zasladih čaj ličkim medom.

Zamijetih dašto već prvi dan razliku između samice i skupne sobe. Prestade onaj horror vacui, koji me je gonio u samici, ali dođe strah pred onim novim šarenim društvom, gdje me je svaki upozoravao, neka se čuvam i Petra i Pavla. Međutim me je naučilo iskustvo, da se ne smijem pouzdavati u ljude. Najmanje sam se smio pouzdavati u nekoga terorističu Grossa, koji mi se najviše nametao, jer su ga svi držali konfidentom i špijunom poglavara, a on je to donekle potvrđivao svojim postupkom. Često je išao na raporat i na razgovor k tamničaru, pa je postao i crkvenjakom. Preda mnom je grdio na pasja kola dra Gutića, a pogovaralo se, da je na njegovu prijavu dr Gutić osuđen ponovno radi tobožnje uvrede kralja, koga li bijesa.

Uz toga Grossa su se klonili i jednog njegova druga, ali su ga mnogi ispričavali. Najgori je gad uz spomenutog odmetnika Ivankovića bio neki M., koji se na svu sreću nije k meni nikad primicao. Ta je lijepa družba zlobno produživala jadnicima sužanjstvo.

Meni je odlanulo u skupnoj sobi pogotovu zato, jer sam mogao primati od kuće pisma i pisati svakoga četvrtog tjedna. I to samo kući. Donio sam sa sobom naliv pero, koje mi je bio poslao prijatelj Brumec, te sam njim pisao kod kuće i u Gospiću. Pokvario mi ga pametni Popović. Brumec mi, kako spomenuh, poslao novo pero i papira, da mogu pre-

voditi život Don Rue. Kad me prevedoše u skupne dvore, zamolih, da mi opet dadu pero, knjigu i papir. Ne dadoše, van me uputiše, neka kupim od uprave, a prijevod mi zabraniše. Zgadi mi se ta nepoštena trgovina, pa ne htjedoh ni kupiti. Papir za pisma moradoh plaćati njima, a pisah olovkom, koju sam donio iz Gospića. Da znate, kako mi je srce zaigralo, kad prvi put mogoh sam javiti svojim milima, da sam u životu!

Hrana je doduše ostala kao i u samici. Ali je dopušten »nuzužitak« — opet nepoštena trgovina. Svaki uznik, koji ima novaca kod uprave, može svaki mjesec naručiti za svotu do 150 dinara jaja, suhoga grožđa, luka, meda, šunke, slanine, masti, kobasica, sladora, maslaca, smokava. Uz to mi je i Anica mogla poslati od kuće do 5 kg hrane. Tako sam mogao pokrpati zavodsku jadnu hranu, koja je svaki dan bila slabija. Anica mi posla i 2 žlice od aluminija, ali salomih držak jednoj ja sam, a drugoj moj susjed Slovenac. Priskočit će mi u pomoć čestiti Nikola Božinov, koji mi posudi svoju čeličnu žlicu. Držak joj je bio naoštrio, pa sam mogao rezati kruh. Uostalom na stolu je bilo nekoliko noževa, dašto na vrhu zarubljena, a i moji su susjedi imali manje nože, koje su dakako morali sakrivati, da ne dođu u samicu. Kasnije kupih žlicu od aluminija, a drug mi Božinov ureza na njoj moj »monogram«. I sad jedem njom...

Bez duhovne utjehe

Dok sam još čamio u samici, sastah se nekoliko puta u kapeli s drom Gutićem, koji mi kaza svoje ime, ali ga pravo ne razumjeh. U skupnoj je sobi terorist G. valjao na njega goru i vodu. Sastadoh se s njim već prvi dan pred vratima svoga novog stana, pa i sutradan idući na šetnju. Poslije mi on i plemeniti Bugarin Cipušev zasladiše dosta gorkih dana.

Ali i nehotice dade dr Gutić povod, te ostasmo bez duhovne utjehe. Po kućnom je redu, koji je potpisao slavni »lipicaner« Kojić, bilo dopušteno pušenje. Satrap je Bralović dokinuo tu povlasticu i prouzročio mnogo zla, pogotovu strastvenim pušačima. Uza sve zabrane, špijunažu i kazne krijumčari se duhan, a pušači se sastaju oko 2 po ponoći te potežu sve po četvorica dim od pol cigarete. Otac je Makarije, pravoslavni pop kad je dolazio, vele, krijumčario i duhan i štošta drugo, pa nikome ni petka. Ali je ono srpski zavod, pa se žmiri na oba oka, ako srpski popo skoči preko ograde. G. Terzić pomisli, da nije strašan prekršaj, donese li pušačima kutiju cigareta, pa zbilja donese dru Gutiću. No opazi neki doušnik, povede se istraga i .... Terziću bi zabranjeno dolaziti u kaznionu, van da se dade prije pregledati kao sumnjivac. Na tu bezobraznost dašto ne htjede pristati ni on ni župnik. Uz to rekoše mi, odbrusi g. Terzić upravniku:

»Ako ja donesem nekoliko cigareta pušačima, to je zločin, a ako stražari mrcvare nedužne uznike, nije zločin...«

Od onoga dana, oko polovice veljače, ne vidjesmo katoličkog svećenika u zavodu. Dolazio je himbeni otac Makarije, dolazio protestantski pastor i rabin, ali katoličkom svećeniku ni traga. U obične se dane poslije mršavog doručka ide na šetnju, a u nedjelju se ustaje kasnije te se ide u crkvu. Ja sam svake nedjelje željno iščekivao, da će nas sve povesti pred zgradu, a onda svaki u svoju crkvu. Zato nisam ni primao one crne vode, što je zovu kavom. Ali zaman sam postio. Jednom me zapita major Cz(ervenka), bih li ja mogao misiti.

»Kako ne?« odgovorim: »Ta i onako duhovna vlast zna, da nevin stradam...«

Major će poći k tamničaru i zamoliti ga u ime katolika, neka nam dadu svećenika. Nemaju li drugoga, neka meni dopuste misiti.

Tamničar se isprvice nasmije:

»Kako će jedan kažnjenik misiti drugima!«

Ali kad se razgovori s upravnikom, zovnut će mene te će:

»Možete li vi ovdje misiti?«

»Ta kako ne, kad me biskup nije suspendirao? Samo ja sam glagolaš, misim starohrvatski, a ovdje nema misne knjige. Usto treba vino i hostije, a treba i župnikova dozvola . . .«

»Za vino je lako, imamo ga dosta. A pitat ću i dra Račkoga . . .«

I pitao je. Ali je dr Rački vidio, da se tu ne radi, ne bi li meni i drugovima donekle pomogli, nego samo da izigraju njega i kapelana, pa da uprava može himbeno reći uznicima: »Eto, mi vam htjedosmo pomoći, ali ne dadu popovi . . .«

Međutim shvatismo svi mi tu podlu igru, pogotovu oni, kojima je i Makarije bez ikakve premetačine donosio i cigarete i drugo. Trebalo je osramotiti katoličkog svećenika i oteščati život katolicima. . . . Ravnopravnost u zavodu kao i u državi . . .

Svagdanji drugovi

Kažnjenici u zavodu poslije jutarnje šetnje idu u radionice. Neki su knjigoveže, drugi užari, kožari i drugo. Neke je samo liječnik oslobodio, ali i oni moraju ići čistiti krumpir u kuhinju.

I ja pođoh dva puta, ali me oslobodi tamničar, pa gdjekad čekah sam, dok se drugi povrate. Nezaposlen je bio spomenuti redar, šumar R., zatim kapetan Šleiher, krupna ljudeskara, koji je 1918. za hrvatskoga prevrata zapovijedao avionom, a kažnjen je radi špijunaže u korist Madžarske na 10 godina. Bio je oženjen kćerju nekoga srpskog generala. Jer se Srpkinja ne htjede vjenčati u katoličkoj crkvi, prijeđe on na protestantsku vjeru. Major je Červenka valjda starinom Poljak, ali je govorio samo njemački. Osuđen radi špijunaže na 20 godina, upotrebljavao je sve, da mu se obnovi postupak. Čitao je Sv. Pismo, isticao se kao katolik i osuđivao Šlajhera, što se radi žene odrekao vjere, ali je i sam išao na protestantsko bogoslužje. Ko će u časnika tražiti duboku vjeru! Červenka je iz protestantske knjižnice posuđivao njemačke knjige te ih davao i meni, a Šlajher je sam imao više engleskih djela, koja mi je gdjekad posudio. Batjuška Rus K., nekad časnik u ruskoj vojsci, a onda nekakav službenik u Beogradu — neki, rekoše, raznasač novina — kažnjen radi špijunaže, valjda engleske. Dobri, boležljivi riječki Hrvat Kozulić, osuđen radi talijanske špijunaže, mučio se s hrvatskim jezikom, a čitao je i posuđivao mi francuske knjige. Najizvorniji je bio madžarski Židov Gut, osuđen radi patvorenja biljega. Mislio sam uza nj naučiti nešto madžarski, pogotovu zato, jer je sam pisao nekakav višejezični rječnik. Ali u jednu moji živci nisu bili za nauk, u drugu sam Gut nije poznavao valjda nijednoga jezika. Znao je doduše ćirilski psovati i slične začinke, ali je inače govorio na pr.: »Ja idi napoje . . . Moje vera, tvoj vera, tvoje Bog . . .« Kad mu je stražar jednom prigovorio: »Što laješ?«, on će mu: »Ja ne laješ, ti laješ . . .«

Što ćemo raditi čitav bogoviti dan? Čitati se ne da neprestance, a često i nemamo što. Pa i kakva korist od onog čitanja? Ja sam bio posudio Manzonijeve »Zaručnike« u izvorniku, a tako i Papinijev »Život Kristov«, ali mi je malo ostalo u pameti.

Naši su rezbari napravili mnogo šahova, a još više domina. Tako su neki sate sjedili uz šah, dok su »kibici« radoznalo gledali. Ja sam malo igrao šah, pa sam volio gledati, ali sam često igrao domino i često sazivao igrače na posao. Kanio sam takav domino i kući ponijeti i već sam bio naručio, ali doznah, da za to treba posebna dozvola, pa se okanih toga, ali nabavih mali domino, kad dođoh k svojoj

kući, te njim kratim duge zimske večeri i sjećam se svojih drugova...

Šetnja

Na šetnju mora danomice svaki uznik, jer stražari kao i pred samicom broje sve kao govedari svoje blago. A jer poznaju svakog u glavu, lako se sjete, kao i onaj moj seljanin, koji je brojio glasno: »Garonja 'est, Milonja 'est, Peronja 'est... samo nema one benetine velike glave...«

Kad se posuče vojska iz tri sobe i poreda se pred zgradom, lijepa je četa i bilo bi je milo pogledati na drugome mjestu. Stražari pobroje, dadu znak i četa se razdijeli na dva odjela, pa svaki na svoje šetalište. Usput će jedan drugome dobaciti kakvu novicu, koju je čuo od pisara, jer pisari kradomice pročitaju stražarske novine, a drugi ne vide novina ni izvana. Meni je nećakinja bila zamotala u novine meso i kolače, što je poslala od kuće, a stražar je sve pomno pobrao. U zavod je došao slobodno samo proglas Bogoljuba Jevtića, u kojem obećava zlatna brda. Uznici su se samo izrugivali.

U nedjelju je bila najprije jedan sat redovita šetnja u redu kao guske jedan za drugim, a onda slobodna, gdje se znala skupiti čitava hrpa te se slobodno razgovarati. Sjećao sam se šetnje u dvorištu »Canisianuma« u Innsbrucku. Kad bi pitomci povrvjeli iz kapelice, morala su šetati skupa prva dvojica, koji bi se sastali. Ja sam isprvice šetao redovito s »mladim gospodinom« barunom Salis-Sevisom, koji je onih dana izrađivao doktorsku raspravu o Konstantinovu krštenju, pa mi je redovito pričao. Jedne večeri priča, priča i u govoru rekne: »Pa ti vam ga taj človek čvrkne...« Uto zazvoni zvonce. Nas se dvojica rastanemo. Sutradan se opet sastanemo, a nakon pozdrava počne mladi gospodin: »Pa ti vam ga taj človek čvrkne.« Točno pamćenje! Sjetih se

onoga Irca i Američanina, što li su bili, koji su se šetali na mostu, pa upitao jedan drugoga, što obično večera, a on će: »Dva jaja...« Nakon godinu dana se sastanu na istom mostu, a onaj drugi zapita: »Da li u tvrdo ili na umak?«

Ipak su onda u Innsbrucku bili i te kako drugačiji dani i drugovi. Kad je mladi gospodin proglašen doktorom i otišao kući, proglasiše Hrvati mene svojim patrijarhom, pa sam se i potpisivao »patriarcha Croatorum«. Bili su onda u zavodu i dr. Ivan Dujmušić, Juraj Lahner, Janko Majerović, dr. Ivan Kasandrić, Radović i nesretnik Toni Schlegel, koji je propao na strogom ispitu pa zamrzio na isusovce i na vjeru. On je bio većinom među velikašima, Kasandra svaki dan u drugom društvu, a kad je otišao »mladi gospodin«, ja sam osim Hrvata šetao najradije s Poljacima i s Američanima. Jednom se čašom piva pobratih s četvoricom Američana. A pobratih se i s grofom Gallenom, glasovitim nadbiskupom. Eto, tih se i drugih starih drugova sjećah na onom šetalištu ćirilske škole.

U Kanizijevu konviktu zavoljeh osobito Američane radi njihove iskrene djetinjske ćudi. Kad im je dobri ravnatelj O. Hofmann zabranio nogomet, nadomjestiše ga perom, zadjevenim u krumpir ili u što slično. Jednom moradoh na šetnju izvan grada s jednim Rheinländerom i jednim Američaninom. Nijemac je bio blagoglagoljiv, pa neprestance pričao, Američanin je samo yes-kao, a ja šutio. Čitav je zavod bio jedno srce i jedna duša. Pa i Madžari. Još kakvi Madžari: Rak, Fersić, Lestyan (lešta-leća)! Međutim duša valja, ni oni se ne ogriješiše nikad o bratsku ljubav. Tako sam 2 godine u tuđini bio kao i kod kuće, a eto sad boravim u zemlji Hrvatskoj, ali posve u tuđini — u ćirilskoj školi, u kojoj o jedinstvu srdaca ni govora. Bez sumnje ima mnogo dobrih duša, ali se ne možeš u nikoga pouzdati, jer ti i najbolji prijatelj može nauditi.

Bugarska kvočka i pilići

Spasitelj Isus Krist prispodablja sebe s kvočkom. I on je često htio skupiti jerusalemsku djecu, kao što kvočka skuplja piliće pod krila. Sebičnjak će bez srca prigovoriti kvočki, da je najluđi stvor, jer se pomno stara za piliće, koji se često i ne izlegu pod njom, a većinom i iz tuđih jaja. No kako je ipak lijepo pogledati kvočku, koja okuplja svoje piliće: nađe li zrnja, zove ih k sebi, da zoblju, a sama gleda samo, da im ne bi ko smetao, grije ih nježno pod krilima, brani ih od svakoga, a često i glavu izgubi radi njih. Koliko razumnih majka zastiđuje nerazumna kvočka! Zna se, da često promećurne domaćice znadu opiti i pijevca, pa tako imaju mušku kvočku, koja još bolje brani nejake piliće.

Takvu mušku kvočku upoznah u onom nemilom zatvoru. Upoznah među stotinama jadnika potpuna č o v j e k a. Na rastanku ponesoh i njegovu sliku, pa je i sad gledam. Bio je to svim hrvatskim političkim uznicima dobro poznati bugarski rodoljub profesor Kosta Cipušev. Osuđen na vješala, kasnije na 20 godina, odsjedio je po raznim zatvorima dodonda 16 godina, a ipak ga nisu slomile ni tamnice ni batine ni okovi. Plećat, kršna tijela, još kršnijega duha, našao je za svakoga lijepu riječ, a lice mu je bilo vazda vedro i nasmijano, al sjetnim smiješkom. Jednom ga vidjesmo zaplakana. No iz očiju su mu tekle suze od radosti i tronuća. Nakon dugih 15 godina pustiše k njemu njegovu patnicu gospođu. Bilo je ono biserje — one njegove vedre suze — biserje vrjednije od najljepšeg bisera. Dragi je moj prijatelj Kosta stradao za uzvišenu misao, za slobodu svoje Makedonije, za sreću svoga bugarskog naroda, pa su ga zato morali štovati i najzagljeniji protivnici. I u zatvoru je među uznicima nastavio svoje poslanstvo. Gledao je ponajprije da očuva živu bugarsku svijest među teroristima, koji su bili

zajedno zatvoreni. Zato je sam nabavljao »nuzužitak« i za njih. Redovito je dolazio i u našu sobu, kad bi se dijelio nuzužitak, pa svakom ostavljao slanine, šunke, maslaca, luka ili što drugo. Sam je sebi odkidao od usta. Spominjani je Nikolov bio kivan, jer je prestao davati njemu. No sam je bio kriv i Vasilj i njegovi, jer su pogazili svoj narodni obraz.

Moram priznati, da je bilo i Hrvata, kojima je bio potreban nuzužitak, pa smo dr Gutić i ja radili poput našeg druga Cipuševa. Ali sam ja volio bugarskim teroristima nego hrvatskim špijunima, jer su se oni borili za veliku misao, a špijuni za svoj džep. Zato sam redovito nabavljao maslac ili štogod Kosti Veljkovu, pa Nikoli Božinovu, vrlo sposobnom mehaničaru. Kosta mi je za uzvrat prao rupčiće i zimsko rublje, a Nikola mi je napravio čislo od maslinova zrnja (većinu je dao Cipušev) i glagolski žig te spomen-križ s natpisom B. S. i S. B. i H.: »Bože spasi i sjedini Bugarsku i Hrvatsku.« Na šetnji je Nikola većinom bio s drugima, no čim bi po podne došao iz radionice i potrošio oskudnu večeru, došao bih na njegovu postelju ja, Veljkov i drugi, a on bi mi pričao, kako su u Makedoniji primali prigodom izbora naputke i naloge iz Zagreba, iz Radićeve kancelarije. Spominjao je, kako su jednom prokopali oružanu, namijenjenu za Francusku. Pred vratima je dan i noć stajala straža, a oni su 1 km straga načinili rov, prokopali zid i prenijeli oružje preko granice u Bugarsku. Kad su Francuzi došli po oružje, magazin je bio prazan. Hvalio se lijepom organizacijom i slijepim posluhom članova. Sam je on u zavodu izumio pušku bez pucnjave, ali čeka, dok dođe na slobodu. Bio je nastrojen malko (a drugi rekoše i mnogo) komunizmom. Možda su uvećali oni, kojima nije prijala njegova mržnja na srpstvo. Profesor Cipušev reče, da je više sadržaja i soka imala propovijed jednog isusovca nego sve

naklapanje oca Makarija i patrijarha Varnave. A moj će Nikola malo oštrije:

»Što mi tu trabunja o sv. Savi? Kakav svetac! Sava je bio kao i Varnava — razbojnik, koji je ubijao Bugare . . .«

Doduše to ne piše povijest Bugarske, koju mi je uzajmio profesor Cipušev, ali je moj Nikola bio uvjeren. Cipušev je govorio i turski i novogrčki, a i Nikola je govorio grčki. Ali mrzili su na Grke, koji su nastojali Bugare pogrčiti, te su njihovi nametnuti vladike uništavali bugarske knjige i silom Bugarima nametali grčko pismo.

Na proljeće dođe u našu sobu ing. Škatrov, kojemu u Nišu odrapiše 40 batina po tabanima, te se isprvice jedva micao. Na šetnji upoznah i Bugarina muslimana, koji je bio prije u zatvoru s razbojnikom Punišom Račićem. Puniša se, pričao je, slobodno kreće u požarevačkom zatvoru i prima pošiljke iz dvora.

»Ne će on meni uteći, ako Bog da, te sretno izađem. On je dobio posjed blizu moga sela, pa ću ga uvrebati,« završi Bugarin zažagrenih očiju . . .

Škatrov me je prije moga polaska kući zamolio, da pišem Svetlani Ljapčevoj i pozdravim je u njegovo ime. Izvrših mu želju. Dadoh prijatelju u Senju pismo, da ga preda na Rijeci. Bog zna, je li došlo u ruke kćeri bugarskog ministra predsjednika.

Što je ćirilska škola?

Znate li, što je to ćirilski pozdrav? Čita se kadikad, da je neko odgovorio »zdravo ćirilski«. Dosele su znali bezobraznici i u hrvatskim katoličkim selima govoriti prostački i bezobrazno, a pogotovo ondje, gdje su izmiješani s pravoslavcima. Otkad nas »oslobodiše«, produbljuje se i množi ta divlja bezobraznost, koja tjera krv u lice pristojnu čovjeku.

Srbima je to tako prešlo u krv, te se ne mogu snaći u našem dragom Zagrebu, gdje se ne čuje tako lako najbestidnija psovka i kletva.

Mitrovački je zavod pravo sjemenište svake prostote i divljaštva. Drugovi su mi se Bugari hvalili ponosno, da kod njih nema takvoga divljaštva, ali su se i oni bili naučili na ćirilski govor tako, te ih nisi mogao razlučiti od Srba. A ne samo oni, nego i ljudi tuđega jezika, koji nisu znali ni kruha zaiskati, ali su znali najbezobraznije psovke i rječetine.

Ali nije ono samo praktična škola svake bezobraznosti, nego i svih opačina. Veliki naš Stari napisa: »Iz sužanjstva dolazi najviše duša u pakao.« U sužanjstvu se, pogotovu u despotskom sužanjstvu čovjek lako navikne i podaje svakoj opačini. Već spomenuh, kako su u onoj ćirilskoj školi mučili ljude radi pušenja. Naučili su ih krasti, lagati, varati. Svaki je čovjek ondje lopov. Čovjek je samo g o s p o d i n stražar i viši od njega. A kakvo je njihovo čovještvo? Nehotice ti padne na pamet onaj putnik Guliver, koji je došao u zemlju, gdje su ljudi podivljali, a vladaju im i iskorišćuju ih »hm, hm« gospodari — konji. Mislim, da ima plemenitijih konja od upravnika, a u svojoj vrsti i pametnijih od onih, što su nedavno naučili čitati. Najprije su čuvali svinje te i prisvojili mnogo svinjske ćudi. Jedan je takav gospodin budno pazio na šetnji na svaku kretnju. Ja sam dobio reumu u noge, pa na šetnji nisam mogao porediti s drugima, stoga pođem u sredinu. Ali se on izdere na me:

»Dok je bio sneg, nisi išao tuda . . .«

Razroka mu pamet (kao i oči) nije vidjela, da sam išao i po snijegu. Trebalo je pokazati svinjsku ćud. Ali mi reče Plantić:

»Pustite ga, neka brunda!«

Mjesto da se uznici razdijele po vrstama, politički za se, ostali za se, pomiješani su svi. Tako krad-

ljivci mogu naučiti svašta od špijuna i terorista, a drugi od njih. A oni, koji su samo nesrećnim slučajem zapali u to vrzino kolo, čuju i vide svašta. Ako nemaju čvrste moralne podloge, moraju pasti.

Uz to je svima bio očit nečovječni postupak uprave s uznicima. Uznici su radili na pustari i u radionicama, pa se zavod i te kako koristio. A uprava je te uznike radnike morila gladom. Ako je koji dnevno zaradio koji dinar, već se našla izlika, da mu se i od toga odbije. Ni oni, što su radili dan na dan, nisu mogli zaraditi za pristojni nuzužitak. A ipak je zavod od svega toga imao neku korist. Pričalo se, da se upravnik kocka na račun uznika, besplatnih radnika. Možda je dao i povoda. No on je imao ionako masne dohotke. Uz to je onaj nečovječni postupak davao i te kakvo oružje komunistima, koji su lako mogli sijati mržnju na čitavo ljudsko društvo i nepravedni poredak. Tako je ćirilska škola bila đavolska škola nemorala i nihilizma.

Neki su od nas tadanjih uznikâ govorili, da bi, kad jedamput dođe hrvatska vlast, upravu zavoda trebalo dati u vojničke ruke. Onda bi prestale i divljačke batine, koje su padale noć i dan, a vojnička bi uprava znala savjesno upotrebljavati i radnike i njihov rad.

Jeste li vi to, ujače?

Mate Zalović bijaše u političkom zatvoru odsjedio 8 mjeseci i vratio se kući. Putovao je od postaje do postaje hraneći uši, buhe i stjenice. Ipak je sretno stigao. Sastao se dašto i s mojom nećakinjom Anicom, ispričao joj sve, što je znao o meni, i dodao, da se može poslati paket do 5 kg jestvina, ali se može donijeti, koliko se može. I Anica, ne mogući više podnijeti, odluči poći u Mitrovicu. Put je doduše dalek i težak. Može se i nahladiti i stradati. Ali ljubav ne pazi na poteškoće. Ta dok sam boravio u

Gospiću, dolazila je svaki treći pa i drugi dan, samo da me vidi kroz prozor ili na vrata. A eto, nije me vidjela od studenoga. Razgovorila se i s Marom Pavičić, pa ju je i ona svakako nagovarala, nek ide. I zbilja mi 3. travnja 1935. javi, da kani doći. Ja sam u jednu živo želio, da dođe, ali sam se u drugu bojao, ozepst će ili kako drugačije nastradati. Uz to šta će jadnica, kad me vidi onako slaba, bolježljiva i ponižena? Rado bih je bio odvratio, ali nije moguće. Prošao je rok za pisanje, kapelana nema, da joj javim po njemu, a drugačije se ne može.

Na Cvjetnu nedjelju zovne me stražar na razgovor. Srce mi zaigra nemirno. Pođem za stražarom u tamničarevu sobu. Stojim i čekam kao osuđenik. Eto i Anice. Stane prema meni i zagleda se u me. Očekuje, da me dovedu, a gleda me pred sobom, ali me ne može prepoznati. Pa i kako bi? Ako se i ne nosim raskošno i sjajno, ipak imam na sebi vazda pristojno svećeničko odijelo. Ona i druga rodbina pomno pazi, da bude čisto. A ovdje me gleda u staroj kaputini, u hlačama, na kojima krpa krpu jaše, kao onome bojtreku. Na nogama mi samo moje kućne cipele, koje mi dadoše, jer su me žuljali opanci. Pod pazuhom mi stara izlizana šajkača.

Časak se gledamo tako, a meni dođe, da zaplačem.

»Anica, dite, ne poznaš li me?« prozborim napokon.

»Ujače, jeste li vi to?« problijedi ona zapanjena.

I uzmemo se razgovarati, dašto oprezno, ali srdačno.

»Eto nisam mogla podniti, a sad će mi biti lakše, kad sam vas samo vidila.«

Kad se narazgovarasmo o svemu, uzme mi pokazivati, što mi je sve donijela, pa pokaže i malinovac. Stražaru se učini sumnjiva tekućina, pa htjede otvoriti, ali ne uzmože, van se samo zagrozi:

»Pazite, da nije ‚šverc', jer se za to ide u samicu!«

»Ta znam ja, da se ne smi... Evo i novaca,« Anica će.

Novac je morala predati gore u pisarni, pa ona pođe gore, a ja šepesajući u svoj »mili stan«. Ona se obazre i kada je vidjela, kako teško idem, prestraši se i pomisli, da će me teško kuća vidjeti.

Jadnica je došla u Mitrovicu prvi dan brzim vlakom i navratila se u župni stan, gdje su je primili vrlo lijepo i srdačno župnik dr. Rački i svi njegovi. U nedjelju se i ispovjedila, pa otišla k sudu misleći, da sam ondje kao i u Gospiću, a poslije tek u kaznionicu, gdje su je primili prije drugih.

Na povratku mi se javila iz Zagreba, da se s Mandicom sita nasmijala mome odijelu. Znao sam, da je taj smijeh bio pomiješan sa suzama. Dašto, odijelo je bilo kao poznatog nam ličkog prosjaka Vicka Buvara. Njoj se jadnici srce paralo, ali me je htjela osokoliti, jer je znala, da i moje srce plače . . .

Druge trzavice

Šepao sam na obje noge. Soba je popođena betonom, a duga jamačno oko 40 metara. Kad noću treba u zahod, da ne budim drugih, idem bos ili u priglavcima. Nađem li koga, moram počekati. Tako se ohladim. Gdjekada tako moram se 4 do 5 puta vraćati, pa mi se uvalila reuma, te sam jedva vukao nogu za nogom. Isprvice sam se u sobi utrkivao s drugima, a kasnije sam se morao nasloniti na koga, da se uzmognem prošetati. Pomaže masaža i kasnije sunčanje, ali i sad osjećam posljedice, osobito u desnoj nozi. Vasilj me je nemilice trljao, kao da mi kani smrviti sve kosti, što su ih poštedili žandari. Uz to dođoše razne trzavice.

Ponajprije svanuše uskrsni blagdani crnji od božićnih. Na Božić me je barem dobri gospodin Terzić okrijepio Tijelom Isusovim. A o Uskrsu i o drugim blagdanima ni traga svećeniku i službi Božjoj. Ni godine 1934. nisam uskrsovao kod svoje kuće, nisam po običaju misio dvije sv. mise ni blagoslovio

svojima jestvine. Ali me je onda posjetio moj Kargačin s Isusom, a poslije moji mili. Sad nisam bio gladan, imao sam mesa, kolača, meda i mesa, što mi je ostavila Anica. Ali čovjek nije puki preživač, koja korist od tjelesnog užitka i sitosti, kad je duša željna Boga, a ne dadu joj k Bogu!

Još mi nešto povećava sjetu, potresa dušom. Zovu na razgovor talijanske podanike. Došao je pomoćnik talijanskog poslanika, da se raspita o njihovu životu, preporučuje upravi, da postupa s njima čovječno, donosi im darove, da ih razveseli. A meni je bilo veoma teško, što nisam znao, da li se moj biskup, koji mi je desni prijatelj, uopće zauzeo za mene, da se izbavim iz nevolje, u koju me je bacila balkanska despocija. Nisam ni slutio, da je biskup Ivica (dr Ivan Starčević) odavno pod ledinom. Glas o tom nije dopro u moju tamnicu.

Dođoše i izbori 5. svibnja 1935. Pisari su svaki dan pričali nove novice. Opozicija je dobila većinu uz sva nasilja i prevare. Maček, Pernar i drugi bili su slobodni. I meni su svaki čas govorili:

»Gotovo je. Možete se spremati . . .« A s druge se strane širile glasine: Politički kažnjenici sele u Požarevac ili ne znam kamo. Znam, da su jedne večeri Slovenci već bili svezali svu svoju prtljagu.

A vrijeme se vuklo lijeno, jednolično, a jednoličnost ubija i na slobodi.

Još nekoliko brijanja!

Uznici u zatvoru znadu u dokolici izbrojiti mjesece i tjedne.

»Koliko još?«

»Trideset šišanja — trideset mjeseci!«

Svaki se naime šiša jednom na mjesec. Kad se računa na brijanje, puna šaka brade! Započeh brojiti brijanja, a onda i dane. Kad pođosmo na šetnju 11. srpnja, uhvati me za ruku kapetan S.

»Čestitam!«

Začudim se na prvi mah, a prostruji me i ugodna slutnja.

»Čitali smo Ivana Hrvaćanina, pa smo vidjeli, da navršujete šezdesetu.«

Poslije se okupe dr Gutić, prof. Cipušev, ing. Škatrov i drugi. Kad popodne pođosmo na sunčanje, dade mi unuk sestre slavnog don Frane Bulića izrezak iz novina, gdje dr Rudolf Horvat spominje moj rođendan. Čestitaše mi drugovi, pa i čuveni atentator Stejić, s kojim sam se i inače znao razgovarati. On se na šetnji obično razgovarao i prepirao sam sa sobom, pa je pričao, da je govorio s Radićem, s Pašićem i s drugima. Duge mu patnje otančaše pamet. Čestita mi i naš dugoprsti Jarček, kojemu su stražari na koži ispisali povijest Lepoglave i Mitrovice. Zabavljalo se češće društvo, kad bi se sukobili on i jedan Crnogorac, koga su zvali ovnom, valjda radi velike pameti. Jednom udari »ovan« Jarčeka, a on mu uzvrati. Osramoćen »ovan« hoće da se osveti, zaleti se i podigne obje noge, a naš ga Jarček samo gurne i on se svali na leđa. Da nije bio blizu dr Gutić, bio bi stražar opet pisao, jer je svagdje Jarček morao biti kriv. Jadnik, još mlad, izgubio je svaki moralni osjećaj.

»Što ćeš, kad dođeš kući?« zapitam ga.

»Što ću? Opet u krađu. Ne mogu drugačije. U kući puno čeljadi, a nema zemlje ni dohotka.«

»Pa pođi drugamo i radi! Oženi se!«

»Ja ću ti naći u Bosni,« dometne dr Gutić.

»A koja će me uzeti? Ne znam raditi, pa sam se i odučio. U zatvoru hoće, da im čovjek bude rob, a ja ne ću. Zato i nisam htio naučiti nikakvog posla. I oni su me gonili sad amo sad tamo.«

I uzalud svi razlozi. Ne znam, je li ga sklonio njegov zaštitnik dr Gutić.

Kad mi rekoše, da političke kažnjenike prati policija, pisah kući, neka se poskrbe, da po me dođe

stražar od kuće. Ne bih se rado povlačiti od policije do policije. Moje pismo ostade na cenzuri u zavodu desetak dana. Bizantinska lupeština! Međutim bilježnik u ime mojih nećakinja zamoli ministra dra Korošca, neka me kao svećenika pusti bez ikakve pratnje. Anica mi to javi u pismu. Možda je i to potaklo divljake, da me još pričepe. Sam zamolih tamničara, da me uprava pusti bez pratnje ili da mi dade stražara iz zavoda, koji će me ravno otpratiti do kuće, kao što je nedavno otpratio neke. Tamničar mi obeća, da će učiniti, što bude mogao.

Dođoše nove brige i sumnje. Mihael Gut me stane strašiti:

»Ti idi u samica. Svaki moraš ideš zadnji dan. Ali pazi, ne jedeš ništa, oni te otruješ. Jedi, kad idi napoje . . .«

Sav je dosadašnji postupak pokazao, da je oprez opravdan. Što može balkanskoga razbojnika odvratiti, da čovjeku ne zakrene vratom? Dok su mene salijetale slične misli, drugovi su me salijetali preporukama, a ja nisam smio ništa zapisati. Mogao sam, duša valja, da sam znao, kako će biti. Ali čovjek ne bi rado opet u samicu i pred sud. Već rekoh, da mi je drug Božinov napravio neke uspomene. Nekako ih sakrih u njedra, a i sliku čestitog Cipuševa. Tamničar mi obeća, da ne ću u samicu. Ipak ga zamolih ponovno pred drugima, da me ne šalje, jer bih se u nedjelju rado pozdraviti s braćom Bugarima.

»Pa i Srbi su braća!« dometne tamničar.

»Pa jesu«, odgovorim misleći, »pasja braća, ali su mi Bugari miliji.«

Prije podne zamolim brijača, da me još ošiša i obrije. Uto dobijem brzojav, da javim, kad dolazim. Anica je bila došla u Zagreb. Uzrujan ne mogoh ni objedovati. Poslije opet dođe stražar, da odgovorim na onaj brzojav. Čitav mi dan prođe u grozničavoj pripravi. I noć prođe brzo. Ni oka ne stisnuh . . .

Tužna godišnjica

Na sv. Mariju Magdalenu 1899. odglagolah na gospićkom groblju mladu misu pred crkvicom. Svijet se bio tako natiskao, da su se neki poput Zaheja verali na drveće. Pripicala je Božja zvijezda, te je mome manuduktoru popu Josi Šnidaršiću bila i roketa kao voda. Kumovali su mi pjesnik Krsto Pavletić i M. D. Došen, a bili su kod oltara i pokojni mi roditelji, najsretniji u onoj silnoj gomili...

Na isti taj dan 1935. pustiše me iz ćirilske škole. Ne znam, je li što učinio tamničar Flegar, ali znam, da mi je tvrdi Bralović izjavio:

»Mi se moramo držati zakona te vas predati policiji.«

Srećom kočijaš javi dru Račkome i on izmoli, da mi dadu posebnog pratioca, koji će me sprovesti ravno do Zagreba. I opet čama i neizvjesnost. Dođe g. Terzić, da mi olakša čamu, a dr. Rački mi posla obilat objed. Ispih požudno vino, a drugome malo naudih. Pred večer dođe opet dr Rački, da me pozdravi, a posla mi i obilatu večeru. Ni nje ne potroših, nego nemalo čitavo pečeno pile spremih za put. Dr Rački mi naruči kočiju, a policija mi dade stražara, krupna Srbendu. Mjesto zaiskanih 8 dinara dadoh 100 dinara misleći, postupat će prijazno i pomoći ponijeti prtljagu. Primio je i napojnicu i jelo, nije dirnuo u me, ali ni u moje stvari. Sve sam morao sam.

U Mitrovicu sam putovao po kišnom danu, a vraćao sam se po noći. Nisam žalio, jer me nije ništa zanimalo. Još sam se prijašnjih dana molio: »Gospodine, dovedi me samo k mojoj kući, pa me šibaj po svojoj svetoj volji!« To mi je i sad bila jedina želja.

Dovezoh se u Zagreb ujutro. Sinulo je milo sunce, ali još ne na moja vrata. Na kolodvoru me je čekala zabrinuta Anica, rođakinja gospođa Mandica

Mažar, koju onda prvi put vidjeh, a toliko je radila za me, zatim prijatelj mi doonda neviđeni Dragec Brumec i više prijatelja i rođaka. Pozorno su pratili svaki vlak i već ih spopadao strah, da su mi gedže zakrenuli vratom. Napokon se izvukoh iz vlaka. Pohrliše svi k meni te se izgrlismo i izljubismo. I već se uzeše prepirati Brumec i Mažareva, kamo ću.

»Na policiju!« prekinem ja prepirku, te svi krenusmo na policiju. Ondje me odmah odijele od drugih, jedva dopuste, da mi Brumec donese kavu, oduzmu mi sve i povedu u samicu. Ali Mandica digne galamu, telefonski javi prijatelju dru Janku Šimraku, a on preuzv. nadbiskupu dru Stepincu. Za po sata me pozvaše u kancelariju, dadoše mi fotelj, a napokon mi izjaviše:

»Mi više nemamo s vama ništa, možete ići, kamo hoćete.«

I pođe povorka najprije u stan gđe Mažar. Ondje se okupam i prospavam. Navečer krene Anica kući s mojom suvišnom prtljagom, a ja k salezijancima u Vlašku ulicu. Drugi dan posjetim novoga senjskog biskupa, nekadašnjeg učenika, dra Viktora Burića, pa nadbiskupa dra Stepinca i druge prijatelje, a neki dođoše i k meni. Tri dana obavljah i primah posjete, a u subotu prijatelj Šegvić i ja pođosmo s nadbiskupom drom Stepincom autom na ustoličenje senjskoga biskupa.

Kad smo sjedili među odličnom gospodom za obilnim stolom biskupovim, rekoh prijatelju Šegviću:

»Ipak sam više sustolnika imao u ćirilskoj školi...«

Kad doznah kod kuće, da su svi moji župljani, pa i najrđaviji glasali za hrvatsku listu, zahvalim Bogu, jer moje patnje nisu bile uzalud.

No lička me vlaščad nije pustila s mirom. O Sv. Tri Kralja poručiše moji iz Ostrvice, neka se čuvam i ne dolazim k njima. Kad je ono poginuo Karlo

Brkljačić, govorilo se, da sam među drugima i ja na redu. I moji su dugo bili u strahu za me. Hvala Bogu, ne dogodi mi se ništa. Vrebao je na me osobito divljak komandir Radanović, koji je i četnike razdraživao. Kad je na blagdan sv. Josipa 1936. bila na crkvu izvješena hrvatska zastava, tužio me je kotaru radi isticanja »plemenske« zastave. Odgovorih, da su drugi izvjesili hrvatsku narodnu zastavu, a plemenske i nema osim krvavog rupčića župnikova, uspomene na žandarsko divljaštvo...

Kad je crnogorski upljuvak Radanović prvi put opazio izvješenu hrvatsku zastavu, izjavio je:

»Voljeo bi, da me je đavo odnio, nego da sam ovo dočekao!«

I dočekao je i odnio ga je. Premješten je u Crnu Goru i utopio se u Limu, ako ga nisu utopili sami pošteniji Crnogorci...

Zečeva je razbojnička rulja tražila i našla nove žrtve, ali nije zaboravila ni starih. A lički se Hrvati kao i drugi svađaju i otimlju o prvenstvo. A zaboravljaju jadnici, da nije borba o prvenstvo, van se svi složni moramo boriti za opstanak hrvatskoga naroda. Nema govora o kakvoj slozi nespojivih počela. Istina, moj nekadanji dragi učitelj pjesnik Pavletić (Štafić) pjeva: »Možda Bog će našim dugim jadom — Pomiriti istok sa zapadom...« Ali te pomirbe nema među bizantinstvom i katoličkim moralom i prosvjetom.

Ja vjerujem u sretniju budućnost hrvatskoga naroda. U najočajnijim je časovima hrvatski narod očuvala Božja Providnost, jer je htjela, da Hrvatska ostane predziđe kršćanstva. Sad je to predziđe potrebnije nego prije. Zato hrvatski narod ne smije očajavati ni tražiti pomoć i uporište u svojih grobara. Samo katolička vjera i katolički svijesna hrvatska mladež može spasiti Hrvatsku.